

Ana Borbély

Limbă română și identitate românească în Ungaria

Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria

Referente:
Maria Marin
Iulia Mărgărit

Editor responsabil: **Maria Berényi**

Coperta: **Nagy Emília**

Apariția volumului a fost sprijinită de către:
Ministerul Resurselor Umane

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

© Ana Borbély

ISBN: 978-615-5369-00-1

Ana Borbély

Limbă română și identitate românească în Ungaria

*– Aspecte dialectologice, sociolingvistice,
onomastice și demografice –*

Giula, 2013

„În respectul înaintașilor și urmașilor”

Cuprins

1. Prefață	9
2. Introducere	11
3. Cercetări lingvistice preliminare	13
4. Date statistice	15
4.1. Limbă română și identitate românească	15
4.2. Etape în procesul de schimbare a limbii române cu limba maghiară	18
5. Date de teren	22
5.1. Evoluția identității românești	22
5.2. Menținerea limbii române	26
5.3. Variabilitate lingvistică	35
5.3.1. Variabilitate intralingvistică	36
5.3.1.1. <i>Varietăți regionale</i>	36
5.3.1.2. Varietăți sociale	50
5.3.1.3. <i>Varietăți funcționale</i>	53
5.3.2. Expresivitatea limbi	57
5.3.2.1. Cuvinte după care se identifică o localitate	58
5.3.2.2. Expresii caracteristice pentru întreaga comunitate	60
5.3.3. Variabilitate interlingvistică: bilingvismul	66
5.3.3.1. <i>Bilingvismul în timpul real (1990–2010)</i>	67
5.3.3.2. Modul de comunicare al bilingvilor	72
6. Date comparative: românii și celelalte comunități de naționalitate din Ungaria	77

7. Sistemul de denotație: nume de familie, prenume, supranume și toponime	82
8. Încheiere	105
9. Bibliografie	107
10. Anexe	117
Semne și abrevieri	
Lista figurilor	124
Lista tabelor	125
Indice de autori	127
Indice de cuvinte din limba română	129
Indice de cuvinte din alte limbi	136
Indice de nume (nume de familie, prenume, supranume, toponime) din limba română	138
Indice de nume (nume de familie, prenume, supranume, toponime) din alte limbi	147

1. Prefață

Lucrarea de față cuprinde o sinteză a cercetărilor lingvistice efectuate în comunitatea istorică a românilor din Ungaria. Sinteza lingvistică se bazează pe date lingvistice dialectologice și sociolingvistice, culese pe teren, și include mai multe probleme lingvistice în ceea ce privește vorbitorii graiurilor românești din Ungaria. De asemenea, cartea prezintă bilingvismul român–maghiar, cu cele mai importante consecințe lingvistice și sociale ale fenomenului.

Cercetările pentru acest volum au început cu anii 1980 cu metode dialectologice, ele fiind întregite, începând cu anii 1990, și cu cele sociolingvistice. Realizarea cercetărilor se leagă, în primul rând, de Institutul de Cercetări Lingvistice – Academia Ungară de Științe, Budapesta și, în al doilea rând, de Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria, Giula. Alături de sprijinul acestor două institute științifice, am profitat de sprijinul mai multor burse și fundații, printre care de bursele Academiei Ungare de Științe: MTA TMB și Bursa Științifică Bolyai János (BO/00332/2); Fundația internațională: Research Support Scheme (OSI/HESP, Grant No.: 392/1997); Fundația Maghiară de Cercetări Științifice: OTKA (T 030305, M 45689, K 81574) și NKFP (5/126/2001); Fundația Publică: „Pentru Minoritățile Naționale și Etnice din Ungaria“ (1992–2001). Am avut o posibilitate științifică fundamentală și prin relațiile de schimb dintre Academia Ungară de Științe și Academia Română. În cadrul acestor colaborări, împreună cu cercetătoarele Maria Marin și Iulia Mărgărit, am efectuat, în perioada 1993–1999, deplasări pe teren, având ca obiectiv înregistrarea pe bandă de magnetofon a unor mostre de grai vorbit în localități cu populație românească de aici. În perioada acestor anchete am beneficiat de temeinice discursuri științifice oferite de cercetătoarele din București.

În realizarea cercetărilor am primit sprijin științific, inspirații și sugestii de la mulți colegi, dintre care aș aminti colegii: Bakos Ferenc,

Herman József, Bartha Csilla, Kontra Miklós, Réger Zita, Jarovinskij Alekszandr (Academia Ungară de Științe), Maria Marin, Iulia Mărgărit, Nicolae Saramandu, Florentina Zgraon, Ileana Câmpean, Ofelia Ichim, Gabriela Haja, Daniela Răuțu și Florin-Teodor Olariu (Academia Română), Viorica Goicu și Simona Goicu-Cealmof (Universitatea „Tibiscus”, Timișoara), Maria Berényi, Emilia Martin, Elena Csobai și Tiberiu Herdean (Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria), Vargha András (Universitatea ELTE și Universitatea KRE, Budapesta). Tuturor le exprim, pe această cale, recunoștința mea și mulțumirile mele.

Budapesta, mai 2013

A. B.

2. Introducere

Comunitatea istorică a românilor din Ungaria¹ [= comunitate] este o comunitate lingvistică în care se vorbește o varietate a limbii române. Această varietate se încadrează în grupul idiomurilor românești vorbite în afara granițelor României. Unitatea și variabilitatea limbii române sunt simultan prezente – așa cum observa Th. Capidan cu circa șapte decenii în urmă: „Când vorbim despre unitatea limbii noastre, nu trebuie să înțelegem numai uniformitatea ei de pe întreg teritoriul național, dar și faptul că chiar micile deosebiri ce se arată, se caracterizează prin arii ce trec dela o provincie la alta, fără să fie împiedicate de granițele politice sau naturale ce se interpun în mijlocul lor. În schimb, în contrast cu această unitate, se arată bogăția variată de cuvinte și expresii, care rar se întâlnește în alte limbi. Dacă prima particularitate se explică din cauza unității în vechea noastră structură socială, ultima se datorește unei evoluții istorice zbuciumate, întreruptă de tot felul de elemente străine, care ne-au năpădit graiul din toate vremurile și în toate direcțiile” (Capidan 1943: 101–102). Conform celor scrise de Capidan, specificul limbii române din Ungaria derivă din două circumstanțe decisive: varietatea regională, aparținând la trei grupuri de graiuri și contactul masiv cu limba maghiară. La cele două aspecte de grai și de bilingvism se adaugă un al treilea, cel social. O parte a comunității, intelectualii – pe lângă varietatea românească regională – cunosc

1 Legea actuală (2011/CLXXIX) pentru cele 13 comunități etnice – cu limbă, cultură etc. proprii, care se află din moși-strămoși, măcar de un secol în Ungaria – folosește conceptul de „naționalitate; naționalități” (abandonând conceptele „minoritate; minorități” și „etnie; etnii”). În studiul de față, pe baza acestei legi, este folosit acest concept, care, în consecință, se bazează pe principiile de etnicitate (specifice unui grup din populația țării) și cetățenie maghiară (din moși-strămoși). Românii din Ungaria, deci, sunt categorisiți ca o naționalitate sau o comunitate de naționalitate, iar limba română folosită de ei este o limbă de naționalitate.

și româna literară, tot ca pe o varietate a limbii române. Cea mai mare parte a comunității se poate caracteriza prin fenomenul de bilingvism româno–maghiar, adică folosirea alternativă a două limbi. Utilizarea limbii române și maghiare nu se realizează unitar, ci variază de la o localitate la alta, de la un grup social la altul, ba chiar și de la un vorbitor la altul. Prin urmare, limbajul se caracterizează printr-un aspect dialectal, social și bilingv. Specificul varietății regionale și bilingvismul româno–maghiar îi deosebesc pe vorbitorii de naționalitate română din Ungaria de românii care trăiesc în alte zone dialectale și nu vorbesc o a doua limbă, ori vorbesc pe lângă limba română o altă limbă decât limba maghiară (de exemplu, limba rusă, sârbă, bulgară).

Sociolingvistica, prin cercetarea variabilității lingvistice, este, în opinia mea, cea mai potrivită disciplină științifică pentru a înțelege că aceste aspecte ale varietății de limbă română nu afectează unitatea cu celelalte comunități românești din România, Republica Moldova, Serbia, Bulgaria, Ucraina etc. Un român din România vorbește ca românii din România, un român din Republica Moldova vorbește ca românii din Republica Moldova, un român din Serbia vorbește ca românii din Serbia, un român din Bulgaria vorbește ca românii din Bulgaria, un român din Ucraina vorbește ca românii din Ucraina și un român din Ungaria vorbește ca românii din Ungaria. În consecință, puțin diferit, dar toți vorbim *românește*.

Cartea de față având ca obiectiv limba vorbită, trebuie să fim atenți la ceea ce afirmă Maria Marin în studiul său, dedicat creativității populare reflectată în graiurile românești din Ungaria: „faptul că textul dialectal este performat concomitent cu momentul decodării, al receptării. Drept urmare, spre deosebire de un text literar (științific sau artistic), acesta nu este un text redactat, asupra căruia autorul poate reveni pentru corectări, adăugiri sau renunțări, iar elementele de natură stilistică nu sunt gândite și elaborate anterior, ci reprezintă rezultatul trăirii și simțirii de moment, neprelucrate sub nici un aspect” (Marin 2007: 115).

Această carte, prin prezentarea fenomenelor legate de limbă, își propune, în general, să acrediteze o idee esențială: concomitent cu variabilitatea ei, limba realizează o legătură istorică, culturală, personală între indivizi, grupuri sociale și cetățeni ai diferitelor țări. Prin urmare, să nu pierdem din vedere nici spusele lui Marcus Tullius Cicero: *Varietas delectat!*

3. Cercetări lingvistice preliminare

Primele informații lingvistice referitoare la comunitatea istorică de azi a românilor din Ungaria reprezintă fapte dialectale de teren, culese pentru atlasul limbii române de Gustav Weigand (1909). Atlasul conține material și din localitățile Cenadul Unguresc, Giula și Micherechi. În 1939, alte două localități: Chitighaz și Leta Mare au fost cercetate pentru *Atlasul lingvistic român* (ALR I, vol. II) de către lingvistul clujean Sever Pop². Un dialog în grai, fără aprecieri lingvistice, este realizat în monografia scrisă de Iosif Ioan Ardelean, preot ortodox din Chitighaz, bun cunoscător al idiomului (v. Anexe, nr. 1.). Domokos Sámuel, în introducerea volumului cuprinzând poveștile culese de el însuși din Micherechi, de la Vasile Gurzău, face, pe baza idiolectului povestitorului, face o scurtă prezentare a graiului local³. Primul volum de cercetări dialectale descrie graiurile din Chitighaz, Micherechi și Otlaca-Pustă (v. Borbély 1990). Mihai Cosma [Kozma Mihály] a scris un studiu amplu, consacrat circumstanțelor sociolingvistice și bilingvismului, aspecte legate de comuna Micherechi (Kozma 1985). Obiectul de studiu – schimbarea limbii, adică procesul de abandonare a limbii române în favoarea limbii maghiare – este analizat cu metode

2 În Arhiva Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Academia Română Filiala Cluj-Napoca se găsesc, printre altele, caietele și datele de teren ale lui Sever Pop. Caietul 54/300 conține datele din „Ungaria Kétegyháza rom. T’itihaz 26. 27. 28. IX. 936 Titihaz”. Din acest manuscris am aflat numele subiectului din Chitighaz, Pătru Avrămuț, 32 de ani, și faptul că ancheta s-a făcut în Arad. Pe coperta caietului din Leta-Mare, Sever Pop a scris: „Ungaria Leta-mare Leta 324/3001”; numele subiectului Ioan Sima, 51 de ani, și ancheta s-a realizat în data de „25. 26. 27. X. 936 în Oradea”

3 Prezentarea graiului din Micherechi făcută în *Tratatul de dialectologie românească* (v. Rusu, coord. 1984: 405–407) are la bază acest studiu introductiv al lui Domokos Sámuel (1968).

sociolingvistice pe baza datelor culese în Chitighaz (v. Borbély 2001). Cercetarea bazată pe ancheta realizată în 1990 s-a repetat de două ori, în 2000 și în 2010 (v. Borbély 2011). Primul lingvist din România care a scris o carte despre „cum vorbesc românii din Ungaria”, a fost Victor Iancu (1994). Cel mai amplu volum științific despre graiurile românești de aici le aparține cercetătoarelor Maria Marin și Iulia Mărgărit (2005). Lucrarea celor două cercetătoare cuprinde un studiu lingvistic, texte dialectale și un glosar dialectal și s-a realizat – în cadrul schimbului științific interacademic între Academia Ungară de Științe și Academia Română – prin valorificarea datelor de pe teren culese, în cursul a patru deplasări, în perioada 1993–1999, în următoarele localități: Apatu, Bătania, Bedeu, Cenadul Unguresc, Chitighaz, Giula, Micherechi, Otlaca-Pustă și Săcal.

Date sociolingvistice despre comunitatea românilor născuți în România și stabiliți în Budapesta sau din suburbiile capitalei ungare ne stau la dispoziție din anul 2010. Aceste date de teren ne ajută să facem comparație între un grup istoric și migrant, să căutăm fenomenele identice sau/și deosebiri referitoare la limba română, bilingvismul român–maghiar și indentitatea românească ori dublă, româno-ungară. Proiectul „Diaspora românească din Budapesta. O analiză socio-culturală (2010–2012)” este un proiect interacademic, aprobat de Academia Ungară de Științe și Academia Română, în colaborare cu colegii Ofelia Ichim și Florin-Teodor Olariu (Institutul de Filologie Română „A. Philippide” – Filiala din Iași a Academiei Române). Cercetătorii ieșeni își efectuează cercetările în Budapesta și pe baza experiențelor culese în decursul cercetărilor sociolingvistice, culturale, de identitate etc. înregistrate în comunitatea românească migrantă din Torino (vezi Ichim 2011, Olariu 2010).

4. Date statistice

4.1. Limbă română și identitate românească

Până în prezent, ne stau la dispoziție date de recensământ doar până în 2001, cu toate că ultimul recensământ din Ungaria a fost în 2011⁴. În chestionarul recensământului din 2001, în partea referitoare la identitatea etnică a cetățenilor, întrebările au vizat naționalitatea; tradiții, valori culturale; limba maternă și folosirea limbii în sfere informale⁵. Cifrele referitoare la comunitatea românească au fost următoarele: 7995 cetățeni maghiari au răspuns că sunt de naționalitate română; 9162 au spus că sunt atașați de tradițiile și valorile culturale românești; 8482 s-au declarat cu limbă maternă română; 8215 au menționat că folosesc în familie și între prieteni limba română ca limbă de comunicare⁶. Aceste date diferă unele de altele. Cele mai multe răspunsuri s-au obținut referitor la tradițiile și valorile culturale românești, iar cele mai puține la naționalitatea română. Cea mai mică diferență apare între datele referitoare la naționalitate și limba folosită acasă sau cu prietenii. Este important de remarcat aici că nu toți cei care s-au declarat cu limbă maternă română folosesc limba română în familie sau cu prietenii. Diferența aceasta este o marcă importantă pentru comunitate: schimbarea limbii, adică abandonarea limbii române în favoarea limbii maghiare.

Analiza răspunsurilor de la recensământul din 2001 arată că într-un fel se raportează identitatea românească la românii din județele Bichiș (magh. *Békés megye*), Ciongrad (magh. *Csongrád megye*) și alt fel la ro-

4 Oficiul Ungar de Statistică a început să publice datele recensământului din 2011 după finalizarea manuscrisului cărții. Rezultatele statistice referitoare la numărul românilor din Ungaria (35641) urmează să fie analizate în viitor (vezi http://index.hu/belfold/2013/03/28/kevesebb_a_vallasos_tobb_a_cigany/).

5 (1) La care naționalitate aparțineți? (2) La care tradiții, valori culturale aparțineți? (3) Care este limba maternă? (4) În familie, în cercul prietenilor ce limbă folosiți în general?

6 Vezi Népszámlálás 2001; 4. Nemzetiségi kötődés 2002.

mâinii din județul Bihor (magh. *Hajdú-Bihar megye*) (vezi tabelul 1). Pentru românii din județele Bichiș (n=4018) și Ciongrad (n=525), limba maternă română reprezintă cel mai important element în definirea identității românești, iar pentru românii din județul Bihor (n=669), naționalitatea română constituie cea mai importantă marcă a apartenenței la comunitatea românească.

Tabelul 1

Numărul cetățenilor maghiari din 3 județe care s-au declarat de naționalitate română, cu tradiții, cultură și cu limbă maternă română și care folosesc pentru comunicare limba română (Datele recensământului din 2001)

(sursă Népszámlálás 2001, 4. Nemzetiségi kötődés 2002)

Date românești	Naționalitate	Tradiție/cultură	Limbă maternă	Limbă folosită
Jud. Bichiș	3233	3567	4018	3488
Jud. Bihor	669	639	336	365
Jud. Ciongrad	441	500	525	526

Pe baza cercetărilor la românii din aceste trei județe, explicația diferențelor ar fi că în localitățile din județele Bichiș și Ciongrad limba română este vorbită de mai mulți români bilingvi și, astfel, aceasta joacă un rol mult mai important în apartenența lor la comunitate decât naționalitatea. Al doilea motiv ar fi că noțiunea de naționalitate română nu este clarificată și vorbitorii se autoidentifică ca cetățeni maghiari cu limbă maternă română (vezi Frătean 1993:25). Diferența între ei și populația majoritară constă, deci, doar în limba maternă. Așadar, cetățenia se confundă cu naționalitatea. Aceste elemente de identitate sunt adânc înrădăcinate și deosebite de la un județ la altul, fapt care se reflectă în diferența dintre datele de recensământ din 1980 și 1990, referitoare la naționalitate și limbă maternă (vezi tabelul 2). La aceasta se adaugă și faptul că românii din județul Bichiș și Ciongrad, pierzându-și limba română, își pierd totodată și conștiința de identitate românească. Ca urmare, românii din Bichiș și Ciongrad nu se vor declara români

dacă nu vor vorbi românește, și, după o ipoteză paradoxală, poate se va întâmpla ca peste câteva decenii în județul Bihor mai mulți se vor declara de naționalitate română decât în județul Bichiș și Ciongrad, deoarece se poate întâmpla ca bihoreni și atunci să se declare de naționalitate română, chiar dacă nu vor vorbi românește.

Tabelul 2

Numărul cetățenilor maghiari din 3 județe care s-au declarat de naționalitate și cu limbă maternă română (Datele recensământelor din 1980, 1990, 2001)

(surse 1990. évi népszámlálás 1993; Népszámlálás 2001, 4. Nemzetiségi kötődés 2002)

Date românești	Naționalitate			Limbă maternă		
	1980	1990	2001	1980	1990	2001
Județe din Ungaria	1980	1990	2001	1980	1990	2001
Bichiș	5757	5041	3233	7140	5658	4018
Bihor	830	950	669	727	484	336
Ciongrad	429	496	441	475	440	525

Dintre 22 de localități istorice românești, în Darvaș și în Veched nicio persoană nu s-a declarat cu limbă maternă română sau care folosește limba română în sfere informale, în familie, cu prietenii. În 11 localități (Apateu, Bedeu, Bichiș, Ciorvaș, Crâstor, Jaca, Létavértes, Leucușhaz, Otlaca-Pustă, Pocei, Săcal), mai puțin de 100 de locuitori s-au declarat cu limbă maternă română și care folosesc limba română în sfere informale. În 8 localități sunt mai mulți locuitorii care s-au declarat cu limbă maternă română. Dintre cele 9 localități cu o populație românească mai însemnată, în 5 au fost mai mulți locuitorii care s-au declarat cu limbă maternă română (Aletea, Bătania, Chitighaz, Giula și Micherechi) și în 4 localități au fost mai mulți cei care au declarat că folosesc limba română în sfere informale (Budapesta, Bichișciaba, Cenadul Unguresc și Seghedin). În capitala Ungariei trăiesc aproape 2 000 000 (1 777 921) de locuitori, deci procentul românilor din Budapesta este mic.

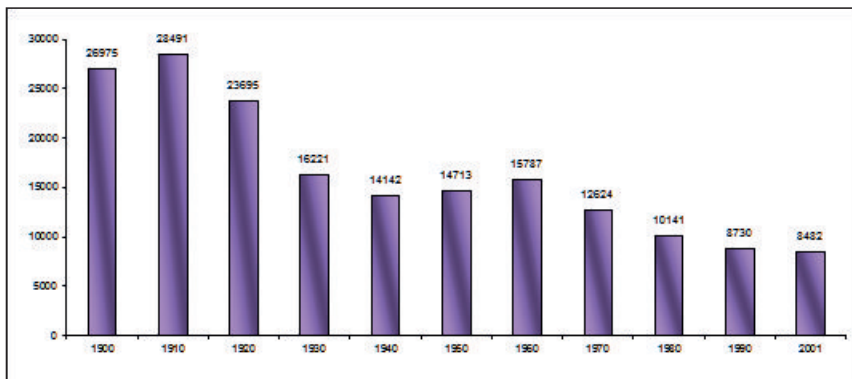
4.2. Etape în procesul de schimbare a limbii române cu limba maghiară

În comunitățile bilingve, unde cele două limbi vorbite au funcții diferite – limba A este folosită numai în sfere cum ar fi familia, prietenii, școala, religia, iar limba B numai în sfere cum ar fi locul de muncă, primăria – comunitatea are șansa să-și păstreze limba A și să rămână bilingvă. Comunitățile în care limbile au funcții aparte, bilingvismul poate deveni stabil, deci limbile nu sunt în competiție, ci se completează una pe cealaltă. Aici bilingvismul A–B devine aditiv, limbile sunt folosite complementar. În cazul opus, când funcțiile limbilor A și B se amestecă, limbile fiind folosite atât în sfere informale, cât și în sfere formale, comunitatea bilingvă A–B – după o perioadă mai lungă sau mai scurtă – devine monolingvă, prin faptul că limba B va substitui limba A. Procesul este denumit schimbarea limbii A cu limba B, adică abandonarea limbii A în favoarea limbii B (v. Gal 1979, Bartha 1999, Borbély 2001). Datele recensămintelor sunt, adeseori, cele mai importante surse pentru a dovedi dacă într-o comunitate bilingvismul este stabil ori reprezintă o fază de tranziție între două etape de monoglingvism: între monolingvismul A și monolingvismul B. Din datele recensămintelor din secolul al XX-lea, referitoare la limba maternă a comunității, reiese cum este înlocuită încetul cu încetul limba română cu cea maghiară (v. figura 1; 1990. évi népszámlálás 1993: 8).

Figura 1

Numărul cetățenilor maghiari cu limbă maternă română
(1990–2001)

(surse 1990. évi népszámlálás 1993; Népszámlálás 2001, 4.
Nemzetiségi kötődés 2002)

Pentru a evidenția ce schimbări lingvistice s-au produs pe baza mutațiilor apărute în societate și în politica țării în a doua parte a secolului al XX-lea (între 1960 și 2001), voi prezenta distribuția datelor de recensământ din 11 sate, referitoare la limba maternă română. În acești 40 de ani cea mai tristă schimbare se poate sesiza în Chitighaz, unde în 1960 s-au declarat cu limbă maternă română 3021 de persoane, iar peste patru decenii numai 1075. Dat fiind faptul că procentul și puterea economică a românilor diferă de la o localitate la alta, și fazele procesului de schimbare a limbii române cu limba maghiară sunt diferite⁷. Cu alte cuvinte, sunt localități unde procesul se află într-o fază incipientă, în timp ce în altele este în dezvoltare fie în fază avansată, fie în penultima fază, iar, în sfârșit, în altele procesul pare a se fi terminat deja. Pentru a identifica faza de dezvoltare în care se află procesul de schimbare a limbii pe localități, am comparat datele recensămintelor în timp, privind numărul persoanelor cu limbă maternă română. Fazele de dezvoltare a procesului au fost calculate în procente, pe baza datelor din 1960, în comparație cu cele din 2001. Astfel, am calculat procentul

7 Despre influența diferitelor confesiuni asupra procesului vezi mai jos.

referitor la menținerea limbii române și pe cel care privește schimbarea limbii române cu limba maghiară pentru o perioadă de 40 de ani. În procesul de schimbare a limbii, localitățile analizate reprezintă, în consecință, cinci faze de dezvoltare:

(1) *fază inițială*: localitățile unde în 40 de ani numărul acelor care au declarat că limba lor maternă este cea română s-a redus de la 1% până la 25%;

(2) *fază în evoluție*: satele unde în 40 de ani numărul acelor care au declarat că limba lor maternă este cea română s-a redus de la 26% până la 50%;

(3) *fază avansată*: satele unde în 40 de ani numărul acelor care au declarat că limba lor maternă este cea română s-a redus de la 51% până la 75%;

(4) *penultima fază*: satele unde în 40 de ani numărul acelor care au declarat că limba lor maternă este cea română s-a redus de la 76% până la 99%;

(5) *fază finală*: satele în care nimeni nu a declarat că limba sa maternă este cea română.

Pe baza datelor de recensământ, culese în 1960 și în 2001, observăm că nu se găsește niciun sat unde procesul de schimbare a limbii ar fi în fază inițială. În ceea ce privește fazele de dezvoltare, în cea mai „bună” stare se află localitatea Micherechi, deoarece aici, în cei 40 de ani de referință, numărul celor care s-au declarat cu limbă maternă română a scăzut „numai” cu 33%. Acest procent pare relativ mic doar prin raportare la situația din celelalte localități, însă este foarte mare având în vedere faptul că Micherechi reprezintă singura localitate compact românească⁸. Chitighaz și Cenadul Unguresc sunt localități unde procesul de schimbare a limbii este în fază avansată. În penultima fază a procesului se află cele mai multe localități: Aletea, Apateu, Bedeu, Crâștor, Leucușhaz, Otlaca-Pustă și Săcal. În Vecherd, unde în 2001 niciun român nu s-a declarat cu limbă maternă română și nici măcar unul care să folosească în familie și cu prietenii limba română, procesul se află în ultima fază, așadar aici procesul de schimbare a limbii pare a fi încheiat.

8 Plecând de la acest fapt, a luat naștere zicala micherecheană: *Iță-viță, cucoriță, toț sănțem român!*

În cele mai multe cazuri, datele de recensământ nu corespund datelor reale, deoarece ele s-au cules prin anchete și în condiții (circumstanțe) sociale, istorice, politice variate. Uneori numai datele bisericesti ne stau la dispoziție. De exemplu, în orașul Giula numărul locuitorilor în secolul al XIX-lea era de 16.000, dintre care jumătate aparțineau religiei romano-catolice, un sfert religiei reformate, iar un sfert religiei vechi (magh. *óhitű*), adică ortodoxe (Fényes 1851, II: 75). Dat fiind faptul că dintre naționalitățile orașului numai românii erau ortodocși, deducem că numărul lor atinge cifra de 4.000. Așa își amintesc și localnicii români. O româncă din Giula (n. 1921) mi-a relatat că, atunci când era mică, în Orașul-Mare-Românesc trăiau în vecinătate doar două familii maghiare, toți ceilalți locuitori fiind români: *tăţ or fost râmân. (...) Doăă familii or șezut care or fost unguri, întră râmân.* (...) După datele recensământului din 2001, în Giula trăiesc 33.041 de locuitori, dintre care 920 aparțin grupurilor minoritare, printre care 500 sunt români.

În timpul efectuării recensământului, foarte puțini s-au declarat bilingvi, cei mai mulți consideră că un individ poate avea doar o singură limbă maternă, și sunt încă puțini aceia care se numesc bilingvi: *vor-băsc și românește și ungurește.*

5. Date de teren

5.1. Evoluția identității românești

Dacă literatura de specialitate atestă că identitatea unui individ conține mai multe componente și că este greu de expus *cum se schimbă* sau nu se schimbă în etapele de viață ale individului ori cum variază de la un individ la altul, de la o situație la alta, datele de teren din Chitighaz întăresc complexitatea rezultatelor de până acum. În analiză – pe baza fragmentelor esențiale extrase din 15 interviuri de la 5 subiecți, din 1990, 2000 și 2010 – voi arăta că, în ciuda circumstanței sociolingvistice de abandonare a limbii române în favoarea limbii maghiare, românii, ajungând la o vârstă mai înaintată, se declară, după 20 de ani, de naționalitate română⁹, cu toate că, în urmă cu două decenii, nu s-au declarat ca având identitate română. Iată un exemplu: subiectul 20 în 1990 la întrebarea *Tu te ții rămân?* mi-a răspuns: *Nu*. Explicând în felul următor: *Nu mă mai sânt rămân, nu mă gândesc rămânește*, [pauză] *ăăă nu nu sânt [pauză] nu sântăsc rămânește (...)* *n-am tăgăduiit limba me*, (...) [Părinții] *s-or unguzezat, și io sânt ăăă rămân unguzezat, așe-î mai mai [râde] mai frumos*. Peste zece ani, în 2000, răspunsul aceluiași subiect a fost: *Nu totdeauna*. Iar explicația lui sună în felul următor: *ÁJÁJÁJÁJÁJ! Greu lucru ai= m-ai întrebat!* [pauză] *Nu tădaüuna. Dacă ungu mă-ntreabă atunc zăc că mi-s rămân. Da' dacă rămân mă-ntreabă nu-î sigur că zăc că mi-s rămân. (...)* [A.B.: Cum sântășe?]
Á să-ț spun, NEM VAGYOK BÜSZKE RÁ, HOGY ROMÁN VAGYOK [Nu sunt mândru de faptul că sunt român]. Iar după două decenii, în 2010, răspunsul acestui subiect la aceeași întrebare a fost: *Da*. Cu explicația: *Dî ce părinț-îs, moși mnei or fost răm= uqamín rămân dân Ungaria. Dar tădaüuna nu știü așe strămoș care nu dân Ungarię*. Un alt

9 Date de recensământ referitoare la numărul celor care s-au declarat de naționalitate română v. *supra*.

subiect după două decenii trece prin schimbări similare în afirmarea identității românești. Subiectul 43, în 1990, și-a descris identitatea în felul următor: *Io așe mă sântăsc ca ș-on ungur. Da' tă sântăsc în miine că mi-s rămân, nu mi-s ungur.* În 2000: *Io mi-s rămân, așe gândes' io, da' la votare tăt ungur tra' să fiu, că-n țara ungurăscă mi-s. (...) Mi-s născut rămân. Mă gândes' io așe rămânește, numa nu le știu așe să le zăc afară. NEM TOM KIFEJEZNI!* [Nu mă pot exprima.] Iar în 2010: *Da, m-am născut rămân.* Subiectul 20 și subiectul 43, conform răspunsurilor, în 1990 se declară unguri, dar în cei 20 de ani evoluează, auto-identificându-se drept români. Subiectul 20 după 10 ani dă un răspuns nehotărât (nu totdeauna român), deci procesul de evoluție a identității se poate manifesta prin trei etape. În 1990 *ungur*, în 2000 *nu totdeauna român* și în 2010 *român*. Subiectul 43 la prima anchetă, când se declară ungur, deja exprimă o ezitare: *Dar simt că sânt român.* Peste 10 ani, ezitarea rămâne în legătură cu autoidentificarea românească, la amintirea sarcinilor de cetățean maghiar: *Dar la votare ungur trebuie să fiu.* După 20 de ani, la același subiect însă identitatea românească este declarată fără nicio ezitare. Evaluarea identității de naționalitate română la acești doi subiecți se realizează prin cele mai însemnate schimbări. Ajung în 20 de ani să se declare români, cu toate că la prima anchetă s-au considerat unguri. În explicația de autoidentificare, în cazul acestora apar multe ezitări, confuzii. Evoluția identității naționale românești la acești doi subiecți se realizează în concordanță cu *teoria negocierii identității*, relaționată la contextul social, economic, politic și ideologic; la contextul sociolingvistic de schimbare a limbii române cu limba maghiară și la contextul situației de interviu dirijat în momentul respectiv.

Alți subiecți chitighăzeni și în 1990 și după două decenii s-au declarat români. Este important de menționat că se evidențiază evoluția și în explicațiile lor. Subiectul 81 în 1990: (A.B.: Tu te țâi rămân?) *Da.* (A.B.: Dă ce?) *Avantaj nu-î că ieșt român. Nić copii n-au avantaj. Nić ațeș nu zăc că-î biine nić ațeș că-î rău.* În 2000: *Da. – Cum am spus mmm î-am învățat pe copii să vorbască românește, să cităscă, să înțaleagă limba, șșși ... Că îi n-or umblat la școală rămânăscă.* [A.B.: Dă ce sântem rămân?] *Că așa m-am născut [râde] în familie românăscă.* În 2010: *Da. – Cred că d-ațeș că așe n-am născut. (...) Din naștere.*

Subiectul 82 în 1990: *Da. – Niê aêeie nu zâc cã-î biîne, niê cã-î rău. În Ungariia m-am nãscut, io rãmân m-am nãscut. În 2000: Da. – Mmm! êe sã spun? Ȃ da [pauzã] da, on rãmân dãn Ungaria. Alcum nu! Nu mã țân așe rãmân cã io ă ă ăăă zâc a= aie cã io așe român ă mi-s cã numa România o vãd, io, io aiiêea m-am nãscut. Nîș nu vreș altinde sã trãiesc [pauzã] și num-așe știũ sã mã gândesc. În 2010: Da. – Știũ dî ce mi-s rãmân? [pauzã] Cãăă așe m-am nãscut. (...) Știũ cum iĩ? Ȃ ca cãnd ũomu sã duêe undeva [pauzã] și vii acasã, și ă vii acasã și acar cã-dã biîne te simț acarinde mergi, și vii acasã, acasã ieșt [metaforã].* Subiecții 81 și 82 în 1990 se declarã români, ceea ce nu se schimbã nici dupã 10, nici dupã 20 de ani. Însã argumentele, explicațiile identitare aratã și aici o evoluție, un progres. La prima anchetã, amãndoi au ținut sã afirme cã nu este un avantaj (subiectul 81) sã fii român ori nu este niciun bine, niciun rãu (subiectul 82) – adicã rãspunsurile coincid. La a doua anchetã aspectele se diversificã. La subiectul 81 apare ca argument limba și generația copiilor. El și-a învățat copiii sã vorbeascã, sã citeascã românește, deoarece ei n-au învățat în școalã româneascã. Celãlalt (subiectul 82) își explicã identitatea româneascã relaționând cu accentuarea locului, țãrii (Ungaria) unde trãiește. Peste 20 de ani, identitatea româneascã se explicã la amãndoi pe scurt și afectiv. Subiectul 81 revine la identitatea primitã prin naștere, la fel și subiectul 82, cu explicația unei metafore: sã fii român este sã fii acasã. Prima fazã progresivã a evoluției pornește de la o identitate fãrã niciun avantaj și ajunge la o identitate primitã prin familie, deci stabilã în mod categoric (vezi subiectul 81). În cazul subiectului 82, faza progresivã a evoluției pornește de la o identitate care nu este nici ceva bun, nici ceva rãu și ajunge la faza cã este primitã prin familie, ca apoi sã progreseze la o identitate care înseamnã sã fii acasã, deci în stabilitate (vezi subiectul 82). În „final”, evoluția identității românești la acești doi subiecți, dupã 20 de ani, este conformã cu ideea cã identitatea româneascã este dobânditã prin naștere, dar, pãnã se ajunge la fazele progresive ale evoluției, vor trece prin faze influențate de contextul social al timpului real, și, ca urmare, este o adaptare la vârsta subiecților.

În Chitighaz o parte considerabilã a românilor nu mai au identitate româneascã. La întrebarea de ce se declarã unguri acești români rãspunsul nu este simplu, se pot formula mai multe explicații. Ori cã nu

vorbesc românește; ori că vorbesc, dar confundă naționalitatea cu cetățenia; ori că n-au fost educați în familie, în școală în acest spirit; ori că în viața lor au avut experiențe care i-au influențat în această direcție. Prin urmare, acești indivizi care nu se consideră români fac aceasta cu toate că sunt români care vorbesc românește, au absolvit școala elementară și liceul românesc și au părinți cu identitate românească. Iată cum își explică identitatea etnică unul din această categorie de români cu identitate ungară. Subiectul 25 în 1990 (A.B.: Tu ție țâi râmân?) *Nu.* (A.B.: Dă ce?) *Mi-s ungur, trăiesc în Ungariia, limba este română.* În 2000: *Nu. – Ungur [pauză] mi-s. (...) A SZEMÉLYI IGAZOLVÁNYOMBAN BENNE VAN, HOGY MAGYAR ÁLLAMPOLGÁR VAGYOK. (...) MAGYARNAK ÉRZEM MAGAM. MINDIG IS MAGYARNAK ÉRZEM MAGAM* [În buletin scrie că am cetățenie maghiară (...) mă simt ungur. Totdeauna m-am simțit ungur]. În 2010: *Nu.* [Singurul subiect care la a treia anchetă nu a fost de acord să înregistreze interviul semi-structurat. După notițele anchetatorului, răspunsul subiectului a fost următorul:] *MAGYAR SZÍVEM VAN* [Am inimă maghiară]. Subiectul 25 se declară ungur și după 10 ani și după 20 de ani, cu toate că, pe parcursul acestor două decenii, argumentele lui se schimbă. În 1990, după ce se declară ungur, amintește locul, țara unde trăiește (Ungaria), adică cetățenia se îmbină cu identitatea de naționalitate. Apoi apare limba română, ca un argument important de menționat. După 10 ani, cetățenia maghiară devine argument primordial, iar limba română nu mai apare ca o componentă a identității și ca un mod nou de exprimare, răspunsul fiind dat în limba maghiară. După 20 de ani, subiectul nu este de acord cu înregistrarea interviului în limba română și răspunsul devine afectiv, dar în favoarea limbii B: am inimă maghiară. Astfel, evoluția identității naționale este evidențiată în mod special: ungur de limbă română; cetățean ungur; ungur prin sentimente „de la inimă”. Autoidentificarea acestui subiect în cei 20 de ani se realizează, mai cu seamă, conform contextului sociolingvistic de abandonare a limbii române în favoarea limbii maghiare.

Din rezultatele analizei se observă că identitatea românească nu este stabilă pentru toți, ea se construiește și se schimbă în timp în funcție de contextele sociale, economice, ideologice, sociolingvistice și situaționale. Totodată, în viața fiecărui individ are loc o schimbare cogniti-

vă și psihologică cu urmări identitare. Stabilitatea familială, economia prosperă, apartenența la o comunitate bisericească pot fi factori care determină sau/și ajută exprimarea identității românești și în contextul sociolingvistic de schimbare a limbii române cu limba maghiară, privind contextul situațional de interviu. În concluzie, se poate constata că autoidentificarea (în cazul de față, într-o perioadă de 20 de ani) în viața unui individ se schimbă, se transformă, evoluează; reflectă istoria personală a fiecărui individ: identitatea moștenită de la părinți nu are mare importanță pentru tineri, dar – în viața aceluiași subiecți – cu trecerea timpului, devenind și ei părinți, *obligăția față de strămoșii români îi ajută să se reîntoarcă la obârșie*.

5.2. Menținerea limbii române

De-a lungul secolelor, comunitatea românească din Micherechi a fost monolingvă, cu alte cuvinte, aici se vorbea numai românește, dar, în decursul ultimilor decenii, a devenit bilingvă. Competența vorbitorilor în cunoașterea celor două limbi, română și maghiară, prezintă grade diferite: unii le stăpânesc în egală măsură, alții folosesc, în mod curent, o limbă și o cunosc mai puțin pe cealaltă. Într-o comunitate bilingvă, ca urmare a unor factori determinați de schimbările sociale, economice, demografice etc., bilingvismul poate fi stabil sau de tranziție. Cercetările de teren arată că bilingvismul românilor din Ungaria poate fi considerat ca o stare de tranziție. Limba română s-a menținut cel mai bine la Micherechi. Factorii¹⁰ care au contribuit în acest sens sunt următorii:

- procentul de 100% de odinioară al locuitorilor români;
- societatea închisă în care localnicii lucrau pământul, creșteau animale, mergeau la biserica românească, se căsătoreau numai cu români din sat (endogamie);

10 În general, factorii care favorizează menținerea limbii nu sunt constanți, deoarece pot avea efect diferit în diversele comunități de limbă sau – chiar în aceeași comunitate – în alte perioade de timp.

- poziția geografică laterală;
- factor relativ nou: cultivarea zarzavaturilor în sere¹¹, ca ocupație generală, extinsă la întreaga comunitate.

Acest factor din urmă a adus satului bogăție și, ca urmare, prestigiu. Prin grădinărit, localitatea și-a găsit o stabilitate socială, iar tinerii din sat, lucrând cu părinții în sere, nu mai sunt nevoiți să plece în masă la orașe, cum se întâmplă în alte localități. Trăind împreună în sat, generația mai tânără nu a fost marcată de limba orașului, ci de limba părinților, adică de limba română. În felul acesta, comunitatea românească s-a consolidat. Chiar și pătura intelectuală, având locul de muncă într-un alt sat sau într-un alt oraș învecinat, lucrează în sere împreună cu părinții sau separat de ei. Ca atare, limba pentru „câștigarea pâinii” a rămas limba română.

Creșterea prestigiului poate fi observată și din comportamentul „străinilor” față de micherecheni. În trecut, când micherechenii erau săraci, nu prea s-au căsătorit cu tinerii din Șercad, orașul vecin. Azi, un astfel de comportament a dispărut. S-a întâmplat să fiu la fața locului când s-a căsătorit o fată din Micherechi cu un băiat din Șercad, un astfel de eveniment devenind tot mai frecvent în sat¹². Aici se adaugă și faptul că începând cu ultimele decenii ale secolului al XX-lea mulți intelectuali (de exemplu, profesori, medici), originari din Micherechi, lucrează în Șercad. Comunitatea este apreciată și de către românii veniți din România, care lucrează în sere. Ei nu-i corectează pe micherecheni dacă aceștia vorbesc graiul local, ci, dimpotrivă, se adaptează locului, folosind elemente din grai. Fenomenul reprezintă un exemplu pozitiv pentru sociolingvistică dovedind că statutul social al unui grup influențează prestigiul limbii respective. În același timp, însă, unii subiecți mi-au mărturisit cât de greu e pentru ei, vorbind românește, să se-nțelegă cu rudele din România, urmare a marcării dialectale puternice a idiomului local.

11 După amintirile lui Vasile Marc, acel grădinar s-a numit Ócsai József, care ajungând în 1961 în sat, i-a influențat și i-a învățat pe micherecheni să cultive castraveți și ardei în sere. În 1965, 8 familii, în al doilea an 30, în al treilea an 150 și pe urmă 200–250 de familii au început grădinăritul în sere (vezi Marc f.a. 98–99). Azi nu se găsește în sat casă cu grădină fără sere.

12 Ba chiar, pe stradă, am auzit un tânăr maghiar vorbind la telefon cu o fată din Micherechi: *Te iubesc, HALLOD ROMÂNUL MONDTAM: Te iubesc!*

Mentținerea limbii române la Micherechi se confirmă și prin faptul că și cei născuți în familii mixte știu românește (ceea ce nu este caracteristic pentru copiii din celelalte localități din Ungaria). Menținerea limbii române în comunitate s-a făcut și prin socializarea copiilor pentru a păstra limba maternă atât în familie, cât și în întreaga comunitate. Prin observații directe am înregistrat următoarele: în magazin, vânzătoarea de aproximativ 20 de ani vorbește cu o fetiță de 6 ani care face cumpărături. Vânzătoarea o întreabă în limba română, iar fetița îi răspunde în limba maghiară. Vânzătoarea reacționează spontan: *Dă ce vorbești ungurește, nu ieși tu ungurăie*. O altă observație directă. Mama și fetița circulă pe stradă cu bicicleta. Fetița, cam de 8 ani, vorbește ungurește, iar mama o sfătuiește: *Răspundem rămânește, dară ieși rămână!*

Prin urmare, trebuie subliniat faptul că factorii care condiționează sau favorizează menținerea limbii nu sunt constanți, simultan cu schimbarea vieții sociale schimbându-se și aceștia. Prin căsătoriile mixte, numărul maghiarilor din sat crește. Tot mai mulți localnici se căsătoresc cu persoane de naționalitate maghiară: *numa să nu-ș ducă mik'erețeniță!* (n. 1935, bărbat). Prin construirea șoselelor și prin numărul în creștere al mașinilor, satul nu mai este izolat ca altădată, nici măcar din punct de vedere geografic. Menținerea limbii române în localitate este amenințată și de atitudinea vorbitorilor față de limba lor maternă: graiul local. După opinia unora, graiul este un „corci, corcitură”, un idiom intermediar între limba română și limba maghiară. Este regretabil faptul că, în afară de școală și biserică, prin intermediul cărora pătrunde limba română standard în graiul local, nu există alte mijloace și alte căi de pătrundere. Cei din sat urmăresc foarte rar emisiunile de radio și de televiziune transmise din România (cu excepția unor programe religioase și a unor programe de cântece populare); de asemenea, călătoresc foarte rar în România, situație despre care locuitorii au ținut să precizeze: *N-am fost amu dămult*. Bilingvismul este un fenomen relativ mai nou în Micherechi: *Când iveram la armată numa noi am vorbit românește* (n. 1934, bărbat). Cei mai mulți au învățat limba maghiară de la copiii dascălilor maghiari (n. 1921, bărbat), la școală (n. 1957, femeie), în armată (n. 1936, bărbat), la lucru la Budapesta (n. 1934, bărbat) sau în alte părți ale țării.

Micherechi este singura localitate din Ungaria în care funcționează numai școală generală românească. Cei mai mulți elevi ai școlii generale vorbesc, și în prezent, limba română locală, strămoșească. La ore, cadrele didactice se străduiesc să vorbească limba literară. Cum mi-au mărturisit mai mulți subiecți adulți, până în anii 1980, în școala de aici, toate obiectele s-au predat în limba română. Pe săptămână se țineau doar 2–3 ore de predare în limba maghiară. În arhiva școlii românești din Micherechi am găsit următoarele fragmente de procese verbale. „În anul școlar 1960/61 a fost introdusă predarea în limba maghiară, în clasele a III-a și a IV-a, la matematică și geometrie, în clasele III–VIII la educația fizică. Despre introducerea acestor obiecte avem experiențe pozitive”. „Astfel, în școala noastră începând cu anul școlar 1961/62, următoarele obiecte vor fi predate în limba maghiară. Începând cu clasa I (în limba română vor fi predate numai următoarele: istoria, geografia, cânt și muzică, limba și literatura română), celelalte obiecte vor fi predate, în toate clasele, în limba maghiară”¹³. Azi se predau în ambele limbi obiectele: cânt și muzică, gimnastică, ora de dirigenție, istorie, geografie. La ore predomină însă limba maghiară, dar unele expresii, cuvinte legate de materialul predat sunt redactate și în limba română. Gramatica, literatura, conversația sunt predate exclusiv în limba română. În clasa a V-a, de exemplu, se țin 14 ore de limbă română pe săptămână. Celelalte obiecte: chimia, matematica, informatica, tehnica sunt predate în limba maghiară. Motivul predării și în limba maghiară este cunoscut. Elevii nu pot fi împiedicați, prin limbă, să-și continue studiile într-una dintre școlile medii sau/și superioare din țară. La orele de cultură și civilizație românească și după amiază, la cercul literar, copiii au posibilitatea să-și îmbogățească cunoștințele despre tradițiile populare românești din sat (povești, cunoștințe despre obiecte vechi, despre bucătăria bunicilor etc.) sau despre istoria locală. Într-un spațiu adecvat, în clădirea școlii sunt expuse câteva obiecte din casa țărănească tradițională (furci, ulcioare, blide, prosoape, diverse obiecte de îmbrăcăminte).

Începând cu anii 1990, elevii școlii din Micherechi merg în fiecare an în excursie, în tabere organizate în România (Gura Văii, Năvodari,

13 Proces verbal, scris în limba maghiară, Nr. 220/1960. p. 8 și 9.

Braşov etc.). Contactele cu copiii din țară îi ajută să-și îmbogățească cunoștințele despre cultura românească.

Limba română este folosită și în practicile religioase ale satului: Biserica Ortodoxă, Adunarea Oastea Domnului, Adunarea Baptistă și Adunarea Penticostală.

Majoritatea comunității românești din Ungaria este de religie ortodoxă¹⁴, o parte mai mică de religie greco-catolică¹⁵. Începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, celor două religii li s-a alăturat, în trei localități,¹⁶ biserica baptistă. În biserica ortodoxă slujba se ține în limba română, fapt ce a contribuit extrem de mult la păstrarea limbii: „*Noi ce ne strânjem la biserică tăț vorbim rumânește*” (Bătania, 1994). În bisericile greco-catolice, în urma Primului Război Mondial, slujbele în limba română au fost înlocuite forțat și treptat de cele în limba maghiară. În aceste biserici, slujbele se țin doar în limba maghiară, și numai inscripțiile din interior arată că acestea erau românești la origine. În casele de rugăciune baptiste slujbele sunt bilingve. Excepție face doar Micherechi, unde la slujbe domină limba română. În sprijinul acestei afirmații, iată câteva fragmente din biografia pastorului Dumitru Rus apărută în cartea scrisă cu ocazia centenarului din 23 noiembrie 1991 a bisericii baptiste din Chitighaz de Dr. Ștefan Cioca: „În anul 1957 a primit invitația Bisericii din Chitighaz, la îndemnul fraților din comunitate. (...) Cu sosirea fratelui Rus, s-a rezolvat vestirea Evangheliei în două limbi. (...) Vestirea Evangheliei a fost practică în două limbi, românește, apoi în limba maghiară, având vara două, iarna trei servicii

14 Aletea (magh. *Elek*), Apateu (magh. *Körösszegapáti*), Bătania (magh. *Battonya*), Bichiș (magh. *Békés*), Bichișciaba (magh. *Békécsaba*), Budapesta (magh. *Budapest*), Cenadul Unguresc (magh. *Magyarcsanád*), Chitighaz (magh. *Kétegyháza*), Ciorvaș (magh. *Csorvás*), Crâstor (magh. *Sarkadkeresztúr*), Darvaș (magh. *Darvas*), Giula (magh. *Gyula*) (aici funcționează două biserici ortodoxe, una conform presupunerilor, funcționa în 1651, existența ei fiind confirmată în 1695 [Karácsonyi 1896: 396; Misaroș 1990: 124–125]), Jaca (magh. *Zsáka*), Micherechi (magh. *Méhkerék*), Otlaca-Pustă (magh. *Pusztatollaka*), Peterd (magh. *Mezőpeterd*), Săcal (magh. *Körösszakál*), Seghedin (magh. *Szeged*) (cea mai nouă comunitate religioasă s-a format în 1995), Vecherd (magh. *Vekerd*).

15 Bedeu (magh. *Bedő*), Létavértes, Pocei (magh. *Pocsaj*).

16 Cenadul Unguresc, Chitighaz, Micherechi.

pe duminică. Fratele Rus păstora totodată și Bisericele din Micherechi și Cenadul Unguresc care, împreună cu Chitighazul, alcătuiau un singur cerc” (1993: 33). Într-o singură localitate, la Micherechi, activează comunitatea religioasă Oastea Domnului, o direcție reformatoare apărută în cadrul bisericii ortodoxe. Slujbele ei se țin în limba română. De câteva decenii au apărut în comunitate religii noi (de exemplu, biserica pentecostală în Micherechi și Chitighaz). În aceste biserici, slujbele sunt bilingve (Micherechi) sau se țin în maghiară (Chitighaz).

Tabelul 3

Religii și activități religioase în Micherechi la sfârșitul secolului al XX-lea

<i>Sfârșitul secolului al XX-lea</i>	<i>Baptistă</i>	<i>Oastea Domnului</i>	<i>Ortodoxă</i>
<i>Atenție acordată comunității</i>	colindatul de Crăciun din casă în casă		
<i>Participarea credincioșilor la slujbe</i>	<ul style="list-style-type: none"> – explicarea evangheliei (de către pastor, preot și creștini) – rugăciuni (individuale) cu glas tare – recitare (poezii) – versuri scrise de creștini – citire (texte biblice) – cor (aduți, copii) – adeseori musafiri români din România – tabere, călătorii (în România) – școală de duminică 	<ul style="list-style-type: none"> – predică (pastor, preot, creștini) – rugăciune (individuală) cu glas tare – recitare (poezii) – versuri scrise de creștini – cor 	<ul style="list-style-type: none"> – citire (Apostol) – cântăreți bisericești – cântare comună -- curs de religie
<i>Competențe referitor la registrul bisericesc</i>	registru bogat	registru bogat	registru mai puțin bogat ¹

Influența bisericii asupra identității românești și asupra promovării limbii române se poate descrie fidel luând în considerare deosebirile geografice (pe localități), momentul istoric și confesiunile. În comuni-

tatea românilor din Chitighaz, la sfârșitul secolului al XX-lea, atât activitatea bisericii ortodoxe, cât și a adunării baptiste (vezi tabelul 3)¹⁷ au consecințe diferite. Pe baza cercetărilor se poate observa modul cum funcționează bilingvismul¹⁸ în bisericile din Chitighaz. Preotul ortodox le vorbește credincioșilor românește la înmormântări. În acest cadru folosește limba română (standard), dacă redă text liturgic; apoi rostind textul de rămas bun (iertăciunea), pe lângă varietatea standard, folosește și elemente din graiul românesc din Chitighaz; și – la cererea familiei – rostește acest text prescurtat și în maghiară. Într-o analiză efectuată în 1990 în Chitighaz, dintre românii care au dat răspunsuri (N=60¹⁹), 60% se roagă în limba română și 50% dintre ei aleg limba română pentru discuții între coreligionari înainte sau după slujbă. În schimb, în celelalte domenii de folosire a limbii se apelează, în cea mai mare măsură, la maghiară. Într-o și mai mică măsură se folosește limba română, de exemplu: (acasă) cu soțul sau cu soția 33,3%, cu copilul 16,7%; (la locul de muncă) cu colegul sau cu colega 15% (vezi Borbély 2001: 140).

În comunitate, menținerea limbii române se poate corela cu separarea de credință și de limbă. Trebuie să subliniem rolul bisericii ortodoxe române în menținerea limbii, deoarece slujbele s-au ținut întotdeauna (și azi) în limba română. Între cele două războaie mondiale, când nu funcționa școala românească, copiii au învățat să citească românește la orele de religie ortodoxă. Din anii 1950, statul a exercitat o presiune tot mai mare asupra bisericii, prin urmare, și în cazul românilor, iar biserica a devenit tot mai mult o instituție mai ales a vârstnicilor, și nu a în-

17 Rândurile din interiorul tabelului au fost aranjate după limbile română și maghiară, respectiv după varietățile limbii române (standard, grai [româna din Chitighaz]), după cum, în funcție de constelația factorilor hotărâtori din diferite domenii de folosire a limbii, ajungem de la folosirea românei standard până la folosirea limbii maghiare.

18 *Participanți (emițător, receptor):* Dumnezeu (rugăciune), preoți ortodocși, pastori/predicatori baptiști, credincioși; *loc:* biserică, casă de rugăciune, parohie, casă pastorală, cimitir; *mesaj:* rugăciune, slujbă, obligații bisericești și laice, slujbe de înmormântări, iertăciune; *cod:* limba română (standard, varietate de limba română din Chitighaz) și limba maghiară.

19 Criteriile de alegere a subiecților pentru eșantion: grupe de vârstă, educație și cunoștințe de limbă (interviuri realizate în limba română).

tregii comunități, fapt ce a dus la accelerarea procesului de schimbare a limbii române cu maghiara. Într-o parte mai mică a localităților (de ex. Bedeu, Létavértes) din județul Bihor, cum am amintit mai sus, românii sunt de religie greco-catolică. Oficierea slujbelor în limba maghiară, în aceste comunități, a accelerat în mare măsură, abandonarea limbii române. În sprijinul acestei afirmații vin și datele recensămintelor. Din datele Oficiului Central de Statistică, am putut alege două localități locuite și de români, în care, în 1960, numărul celor cu limba maternă română era asemănător. Dintre cele două localități una avea populație românească de religie ortodoxă (Otlaca-Pustă), iar cealaltă populație românească greco-catolică (Bedeu). Adică, în primul caz slujbele se țineau în limba română, iar în al doilea caz în limba maghiară. Datele din 1960, referitoare la cei cu limba maternă română, din cele două localități, le-am comparat cu datele din 1990 (vezi tabelul 4). Acestea arată că între 1960 și 1990, în localitatea în care limba bisericii a fost româna (Otlaca-Pustă), procentul de menținere a limbii române a fost cu mult mai ridicat față de localitatea în care limba bisericii a fost limba maghiară (Bedeu) (vezi tabelul 4, ultimul rând).

Tabelul 4²⁰

*Gradul de menținere a limbii române între anii 1960–1990
într-o localitate de religie greco-catolică și una de religie ortodoxă*

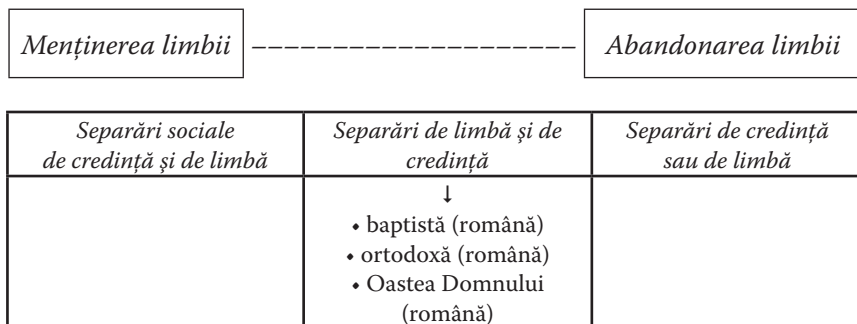
<i>Limba bisericii</i>	<i>maghiară</i>	<i>română</i>
Localitate	Bedeu	Otlaca-Pustă
Procentul de locuitori cu limbă maternă română în 1960	40,4%	41,5%
în 1990	16,4%	33,5%
Procentul de menținere a limbii române	40,6%	80,7%

20 Procentele din tabel le-am calculat din datele Oficiului Central de Statistică din 1960 și 1990 (1990. évi népszámlálás, 1991: 35–37).

Întrucât schimbarea limbii se produce sub influența mai multor factori, nu a unuia singur, trebuie subliniat că, într-o localitate ca Micherechi unde, la origine, populația a fost integral de limbă română, unde numai românii aveau biserică, s-a putut păstra mai bine limba comunității decât acolo unde trăiau și maghiari care aveau biserică independentă (romano-catolică, reformată), ca de exemplu în Chitighaz. Dacă ilustrăm raportul dintre biserică și menținerea limbii, luând în considerare separarea de credință și de limbă în Micherechi, la sfârșitul secolului al XX-lea, putem conchide următoarele (vezi *schema 1*).

Schema 1

Interdependența religiilor din Micherechi și menținerea limbii române, respectiv abandonarea limbii române la sfârșitul secolului al XX-lea

Cele trei religii din Micherechi servesc, în primul rând, la menținerea credinței, dar totodată, prin folosirea limbii române, consolidează procesul de păstrare a acesteia. Conform rezultatelor constatate la sfârșitul secolului al XX-lea în Micherechi, activitatea bisericii baptiste se dovedește cea mai puternică, prin (1) atenția acordată comunității (colindatul de Crăciun în fața caselor tinerilor căsătoriți, ale părinților cu copii mici, ale celor care s-au îndepărtat de biserică, precum și ale celor bătrâni și bolnavi), (2) creșterea/educarea calității în activitatea credincioșilor (vezi explicarea rugăciunilor, recitări, tabere în România) și (3) popularizarea și folosirea registrului de activități al bisericii. Este important de știut că acestea constituiau trăsături caracteristice la sfârșitul secolului al XX-lea. În alte perioade (de ex., la sfârșitul secolu-

lui al XIX-lea²¹), activitatea bisericii ortodoxe a avut o contribuție și un rol mult mai mare în menținerea limbii române decât cu o sută de ani mai târziu și, în același sens, o activitate mai intensă se conturează în secolul nostru (vezi, de exemplu, tabăra de religie din anul 2012).

5.3. Variabilitate lingvistică

Sociolingvistica folosește termenii *variație*, *variantă* și *varietate* pentru a descrie diversitatea unei limbi sau variația lingvistică. Termenul de varietate – după Fishman – este frecvent utilizat în sociologia limbii ca desemnare neutră. „Variatățile pot fi considerate drept varietăți regionale de către vorbitorii aceleiași comunități lingvistice și drept varietăți sociale (sau etnice) de către cei dinafară” (Fishman 1975: 148). După Fishman „termenul varietate – spre deosebire de termenul dialect – nu indică niciun statut lingvistic specific (în afara diferenței) față de alte varietăți” (1975: 148). Eugeniu Coșeriu descrie varietatea sincronică (față de varietatea diacronică) în felul următor: este varietate dialectală – care poate fi varietate de sisteme –, este varietate socioculturală – care poate fi, și ea, varietate de sisteme – și este varietate stilistică – de asemenea, și ea poate fi varietate de sisteme (v. Sarmandu 1996: 75). Limba standard sau limba literară (scrisă ori vorbită) este o varietate de limbă. După definiția lui Ion Gheție: „limba literară este aspectul cel mai îngrijit (sau varianta cea mai îngrijită a limbii naționale) care servește ca instrument de exprimare a celor mai diverse manifestări ale culturii și se caracterizează prin respectarea unei norme impuse cu necesitate membrilor comunității căreia se adresează” (1978: 13). Limba literară este definită ca o varietate unică, dar aceasta nu înseamnă că, în anumite provincii, nu poate avea o coloratură di-

21 Despre activitatea multilaterală: culturală, socială și națională a preoților ortodocși români din Ungaria s-au scris multe studii temeinice (dintre care vezi, de ex. capitolele scrise de Maria Berényi și Elena Csobai în monografiile localităților Chitighaz [Berényi ed. 1993], Bătanian [Berényi ed. 1995], Micherechi [Berényi ed. 2000]).

alectală: „limba literară a ieșenilor are, evident, o coloratură moldo-venească” (v. Rusu 1984: 758). Este foarte important să subliniem că limba standard nu înlocuiește varietățile nonstandard din repertoriul lingvistic al unei comunități. Acestea au funcții complementare cu cele ale limbii standard (Rusu 1984: 769).

Cu ajutorul acestor termeni se poate descrie diversitatea limbii române, care este, cum sunt și celelalte limbi de pe mapamond, o unitate a mai multor varietăți.

Variabilitatea lingvistică într-o comunitate bilingvă (sau multilingvă) nu se oprește la cea *intralingvistică*, ci se lărgește și cu o variabilitate de două (sau mai multe) limbi, deci cu variabilitatea *interlingvistică*. Prin urmare, comunitatea românilor din Ungaria se caracterizează printr-o variabilitate intralingvistică (a limbii române) și printr-o variabilitate interlingvistică (a bilingvismului româno–maghiar). Și cum utilizarea limbii române nu este omogenă în general, nu este omogenă nici limba română folosită în comunitatea românilor din Ungaria. În cele ce urmează, voi prezenta, foarte pe scurt, dimensiunile geografice, socioculturale și funcționale ale limbii române vorbite în comunitate.

5.3.1. Variabilitate intralingvistică

5.3.1.1. Varietăți regionale

Varietățile regionale (graiurile) românești sunt utilizate în peste douăzeci de localități din județele Bichiș, Ciongrad, Bihor, de indivizii originari din aceste localități, locuind în locurile natale ori în alte localități din toată țara, inclusiv Budapesta. Pentru a demonstra, în linii mari, diferențele variantelor teritoriale din cele trei județe – cu populație românească – am selectat mostre preluate din interviuri înregistrate în câteva localități (v. Anexa nr. 2). Graiurile sunt, în mare măsură, reciproc inteligibile, deci diferențele nu împiedică înțelegerea între vorbitori. Graiurile se grupează în trei tipuri legate de trei zone

regionale, acestea fiind „prelungiri ale ramificațiilor teritoriale”²² din România: zona Oradei, zona Aradului și zona Timișoarei. Primul grup, alcătuit pe baza caracteristicilor tipic dialectale, cuprinde graiuri din județul Bihor și localitatea Micherechi (jud. Bichiș), care corespund cu graiurile vorbite în zona Oradei (precum și pe arii mai largi din Crișana și chiar din Transilvania). Similitudini dialectale mai însemnate se pot constata între graiurile vorbite în județul Bichiș (cu excepția localităților Bătania și Micherechi) cu cele vorbite în zona Aradului. Cele două localități, Bătania (jud. Bichiș) și Cenadul Unguresc (jud. Ciongrad) continuă, în mai mare măsură, graiurile din zona Timișoarei. Utilizarea acestor varietăți regionale, repartizate în aceste trei zone geografice, nu este unitară. În fiecare grup, într-o proporție mai mică sau mai mare, graiurile diferă nu numai de la o localitate la alta, ci și de la un vorbitor la altul.

Graiurile românești din Ungaria sunt subdiviziuni ale *subdialectului crișean* și (în două localități) ale celui *bănățean*. În acest sens, pledează aproape toate trăsăturile fonetice, morfologice, lexicale și semantice. În cele ce urmează, voi evoca cele mai relevante fenomene dialectale ale graiurilor menționate.

Particularități fonetice

Vocale

Sunete dialectale (nefolosite în varietatea standard) *ɑ* (o deschis), *ɛ* (e deschis).

Reguli în rostirea vocalelor:

<i>ă ~ e</i>	<i>mătușe</i> (la vocala finală)
<i>e ~ ɛ</i>	<i>veđe</i>
<i>e ~ i</i>	<i>altile</i> (cu varianta: <i>altele</i>)
<i>e ~ ă</i>	<i>mărg</i>
<i>i ~ â</i>	<i>țâp</i>
<i>o ~ ăă</i>	<i>ăăl</i> (la vocala inițială).

22 Sintagmă consacrată în dialectologia românească (cf. Marin–Mărgărit 2005: CLXXVIII).

Diftongii, în general, se modifică din cauza palatalizării consoanelor ori din cauza economiei lingvistice. În multe cazuri se simplifică în: *a*, *e*. Iată câteva exemple pentru monoftongarea diftongilor:

<i>ěa</i> ~ <i>a</i>	<i>zdranĕă</i>
<i>ěa</i> ~ <i>e</i>	<i>vrĕ</i> (la finală)
<i>oa</i> ~ <i>a</i>	<i>iŝcqlă</i>

Consoane

Dintre particularitățile consonantice, cea mai însemnată este palatalizarea labialelor și a dentalelor. Consoanele labiale s-au palatalizat parțial. Mai intens, *m* suferă această schimbare, iar *p* și *b*, în multe cazuri, se realizează palatal. Labiala *v* se realizează ca *d'* numai la Miche-rechi, iar consoana *f* a rămas neatinsă. Consoanele dentale urmate de sunetele *e*, *i*, *ĭ*, se realizează aproape totdeauna palatal.

Tratamentele labialelor și dentalelor sunt:

<i>p</i> ~ <i>pĭ</i> , <i>t</i>	<i>pĕle</i> , <i>ĕept</i>
<i>b</i> ~ <i>bd'</i> , <i>d'</i>	<i>bdĕtu</i> , <i>dĕptu</i>
<i>m</i> ~ <i>mĭ</i>	<i>mĭĕre</i>
<i>t</i> ~ <i>t'</i>	<i>ĕĕme</i>
<i>d</i> ~ <i>d'</i>	<i>vinde</i>
<i>n</i> ~ <i>n'</i>	<i>năă</i>

Oclusivele palatale *k'*, *g'* – cu câteva excepții înregistrate în Miche-rechi – se rostesc *t'*, *d'*:

<i>k'</i> ~ <i>t'</i>	<i>ĕĕie</i> (cheie)
<i>g'</i> ~ <i>d'</i>	<i>undĭie</i> (unghie).

La Chitighaz și la Otlaca-Pustă, *r* final se rostește muiat:

<i>r</i> ~ <i>r'</i>	<i>umbraĭ</i> .
----------------------	-----------------

Este generală rostirea lui *j* în locul consoanei *ĝ*:

<i>ĝ</i> ~ <i>j</i>	<i>fuje</i> (fuge).
---------------------	---------------------

În foarte multe cazuri, grupurile de consoane se modifică într-o oarecare măsură, prin simplificare ori sonorizare.

<i>ct</i> ~ <i>t</i> , <i>t'</i>	<i>contrat</i> , <i>ĭtor</i>
<i>sm</i> ~ <i>zm</i>	<i>zmăntăă</i>

șm ~ jm cujmă

Accidente fonetice

Epenteza lui *c* este generală în grupul consonantic *sl: sclugă*.

Proteza lui *a* este cunoscută în cazul unor verbe: *aspânzura*.

Particularități morfologice

Modificările părților de vorbire sunt, în general, de origine fonetică: *mneî, năuăspeče, păstă*.

Declinarea la cazurile genitiv și dativ se face analitic: *a lu socru, la on berbec* etc. Substantivul de genul feminin articulat este rostit fie cu *-a* final: *večerniia, bătaia, mința, hidēda* (vioara) (Bătania, Cenadul Unguresc), fie cu *-e*: *večerniie, bătaie, mințe, hidēde* (Chitighaz). Substantivul la cazul vocativ – caracteristic în Bătania – apare ori cu desinența *-e*, ori cu *-o*: *Ivañe, bačico, Cristino, Emico, Iefto*.

Articolul hotărât *-l* nu se rostește: *pruncu*. La plural, *-le* este rostit neschimbat (de ex. în Bătania și în Micherechi), ori modificat, *-le* (de ex. în Chitighaz și în Otlaca-Pustă): *fețile, nuțile*. Articolul posesiv (genitival) este invariabil: *pruncu-î a îi*.

Modul indicativ, perfectul compus, se formează cu formele vechi ale auxiliarului *a avea*: *am, ai, o; am, aț, or* și cu participiul verbului de conjugat. Sunt actuale încă formele cu topică inversată, care apar mai frecvent în graiul din Bătania: *fost-or, dus-or*. Specificul graiului din Micherechi și al localităților din Bihor constă în exprimarea conjunctivului cu ajutorul conjuncției *și: și margă*. În localitățile din Bichiș și Ciongrad, se folosește, în paralel conjuncția *să: să mărg*. Verbul *a fi* se conjugă la indicativ prezent, persoana 1 cu forma proclitică de dativ a pronumelui personal: *(îo) mi-s (sunt)* (cu excepția graiului din Micherechi). Verbele de conjugarea I apar fără sufixul *-ez: lucrū*. Sufixul verbal *-ăsc* apare uneori adăugat la verbe, ca de exemplu: *sântăsc, îndițăsc, dăspărțăsc*. Pentru timpul trecut este folosit cel mai frecvent perfectul compus. La pers. a 3-a sg., auxiliarul are forma *o*, iar la plural *or*. Perfectul simplu apare sporadic, ca de exemplu în descântece: *înconjurai biserică, Iefta puñe peđica* (Bătania). La mai-mult-ca-perfect sunt folosite numai forme perifrastice, constituite din perfectul compus al

auxiliarului *a fi* și participiul verbului de conjugat: *o fost mâncată, când am ajuns* (a terminat masa, când am ajuns). Viitorul prezintă forme cu auxiliarul *a vre* (a vrea), realizat în variante fără *v-* inițial: *oi, îi, o/a* (Bătania, Cenadul Unguresc: *ce o fi, Chitighaz: ce a fi*); *om, iț, or* (*oi mere*).

Pronumele personal, aton, sg. f. apare postpus în raport cu verbul la Bătania și la Cenadul Unguresc, ca în limba standard: *o temat-o, o-nboldit-o, n-am cunoscut-o*; în celelalte graiuri din Ungaria pronumele *o* este antepus auxiliarului: *ũ-o temat, ũ-o boldit, nu ũ-șm cunoscut*. Sunt folosite în toate graiurile locale pronumele nehotărâte compuse din elementul (*m*)*acar* și pronumele *cine, ce, care* etc.: *macar care o fost, unsă cu acarce*.

Apar multe adverbe, prepoziții, conjuncții și interjecții necunoscute în limba standard, dar atestate regional, de exemplu: *acuș-acuș* (Bătania), *acușă* (Cenadul Unguresc), *mereuș, mintinaș* (Micherechi), *mintonaș/minton* (Bătania), *o țără/țâr* (Bătania, Cenadul Unguresc), *cătă*. Conjuncția *ori* prezintă un corp fonetic redus, *o: o cu rumâń, o cu sârbi* (Bătania), *o româń, o sârb* (Cenadul Unguresc); în celelalte graiuri din Ungaria este rostit: *ũă: ũă tu vii, ũă mă-ta*, rareori apare și varianta: *vă*.

În legătură cu formarea cuvintelor, se poate sublinia productivitatea mare a sufixelor *-uș(ă)*; *-aș(ă)*; *-oc, -qcă*; *-os, -qșă* și frecvența mare a prefixelor *dăs-*, *nă-*. Prefixul *ză-* l-am înregistrat la Bătania și la Cenadul Unguresc în derivatul: *zăuita* (uita): *N-oi zăuita până trăiesc! / Lă-am zăuital!* În graiul bănațean și în cele limitrofe, prefixul *ză-* a pătruns prin împrumuturi din sârbă. De altfel, un element dinstinctiv pentru subdialectul bănațean este întrebuițarea, sub influența slavă, a trei preverbe care exprimă nuanțe de aspect: *do-*, *pro-* și *ză-* (Coteanu 1961: 95). În Banat și în zonele limitrofe, *ză-* este un împrumut sârb (Borbély 1995: 149). Alături de sufixul *-qică* [= *-oaică*], întâlnit în toate graiurile locale, se folosește și sufixul *-qncă: sârbqncă* (Bătania).

Particularități lexicale

În ceea ce privește structura lexicului, menționez caracterul conservator, respectiv, păstrarea unor cuvinte de origine latină și a unor forme latine nefolosite în limba literară, ci numai la nivel dialectal. Iată câteva exemple: *brâncă, hqřă* [hoară] 'păsări de curte, orătării'; *dirept,*

fărină. Dintre influențele străine exercitate asupra vocabularului, predomină aceea a limbii maghiare: *cont* ‘os’, *hălădi* ‘a trece, a avansa’, *job* ‘buzunar’, *poticarăș* ‘farmacist’, *vălăli* ‘a se angaja’.

Sunt utilizate și împrumuturi slave, cunoscute și în celelalte graiuri dacoromâne și în limba literară: *belcug* (sl.), *drojdii* (sl.). Influența limbii sârbe, de exemplu în comunitatea din Cenadul Unguresc, se reflectă și în preluarea unor variante sârbești: *citav* (Chitighaz: *citov*). Unele împrumuturi din germană au pătruns în graiurile comunității prin filiera limbii maghiare: *frang* ‘perdea’(germ. *Ferhang*), *șvarcli* ‘tobă (mezel)’(germ. *Schuvasten*).

Maghiarismele au penetrat masiv în lexicul graiurilor (vezi Borbély 1988). Comentarea cuvintelor de origine maghiară în limba comunității ar depăși limitele de spațiu ale acestui volum. De aceea, mă voi opri doar asupra aspectului integrării lor. Din acest punct de vedere, împrumuturile din limba maghiară se structurează în patru tipuri:

sub formă neschimbată²³ și rostite cu articulația de bază a limbii române: magh. *csont* > *cont* (os), magh. *okos* > *ocoș* (isteț²⁴);

prin schimbarea accentului: magh. *korbács* (prima silabă) > *corbâc* (gârbaci);

prin fonemele limbii române: magh. *koldus* > *culduș* (cerșetor), magh. *kalapács* > *clăpaț*, *călăpaț* (ciocan);

sub influența formelor morfologice maghiare: magh. *koma* (sg.); *komák* (pl.) > *comaț* (prieten), magh. *teher*; *terhet* (desinența acuzativului maghiar -t s-a păstrat în forma română) > *terheț* (povară), magh. *puha*; *puhább* (adjectiv la gradul comparativ, cu marca: -bb s-a conservat în graiurile românești: -b/-v) > *puhav/puhab*²⁵ (moale), magh. *felül* (verbul *ül* cu prefixul verbal²⁶ *fel-*) > *sui* (refl.): *să suie sus pă cal*.

23 Aceste cuvinte nu trebuie confundate cu fenomenul de schimbare de cod (de cuvânt), adică cu strategia de vorbire a bilingvilor româno-maghiari când trec de la limba română la limba maghiară.

24 Se folosește și ironic, de exemplu derivatul verbal *a se ocoși*: *să ocoșește*. În DLR *ocoși* (alături de: *ócoș*, *ocoșág*, *ocoșeálă*) apare ca un cuvânt legat de Transilvania: „[A] face pe deșteptul, a se fuduli; face nazuri; a se obrăznicii.” (1969: 113). După DEX, derivatul a pătruns și în argoul bucureștean.

25 Forme înregistrate la Chitighaz și la Otlaca-Pustă.

26 În general, prefixele verbale maghiare au influențe însemnate asupra verbelor românești.

Graiurile românești au conservat și unele cuvinte ieșite chiar din uzul limbii maghiare. Aici aș aminti germanismele care, în urma „purificării” limbii maghiare²⁷, începând cu anii 1770, au ieșit din lexicul acesteia. Germanismele din maghiară, intrate în graiurile românești, sunt substituie azi de lexeme create de scriitori, poeți etc. Iată câteva cuvinte păstrate în comunitate și „extrase” din limba maghiară îngrijită: *bucșă* < germ. (portmoneu), *firhang* < germ. (perdea), *șoroflu*²⁸ < germ. (șurub), *ștrimfi* < germ. (ciorapi), *ișpitari*²⁹ < germ. (spital). Un motiv politic, și nu unul lingvistic, stă la baza conservării cuvântului *forodolom*, în lexicul român local. Revoluția maghiară din 23 octombrie 1956, denumită de unguri prin cuvântul maghiar *forradalom*, intrase în lexicul comunității sub forma română *forodolóm* (revoluție). După înăbușirea revoluției de către armata sovietică, din partea sistemului „nou”, a primit o altă denumire ungurească: *ellenforradalom* (anti-revoluție). În familiile românești (în special în Chitighaz) însă, denumirea evenimentului istoric „se fixase” deja și s-a folosit în continuare prin conservarea cuvântului cunoscut: *forodolom*.

În localitățile Bătania și Cenadul Unguresc, românii trăiesc alături de unguri și sârbi. Românii și sârbii de aici, în aceste două comunități, fiind de aceeași religie (ortodoxă), s-au căsătorit între ei. Prin căsătoriile mixte româno-sârbe, în limba și cultura românească au pătruns influențe sârbești și invers. Despre relațiile bune, fără probleme, între membrii familiilor mixte româno-sârbe și folosirea ambelor limbi în familie au relatat românii din Bătania: *Și sârbi-s una cu români; N-o fost bai în familiie, în tăt tipu am vorbit și rumânește și sârbește*. La un eveniment familial, când erau mai mulți prezenți, totdeauna numărul hotăra limba folosită, dacă românii erau mai mulți se vorbea românește și dacă sârbii erau mai mulți se vorbea sârbește. La Bătania am înregistrat următoarele cuvinte care denumesc relații familiale, întâlnite și în Cenadul Unguresc, dar necunoscute pentru românii din celelalte

27 Acest proces a fost denumit „înnoirea limbii maghiare”.

28 Cu derivatele *șorofli* – *dăzșorofli* (a strânge, a slăbi șurubul).

29 Aș aminti aici că în lexicul din Micherechi a intrat tocmai împrumutul maghiar *kórház* > *corház*, „produsul” procesului de purificare a cuvintelor străine în limba maghiară.

localități cu populație românească: *Străbunicul s-a numit Jiva*³⁰. *Părinți mamei, deda și maca. Mama pentru copiii surorii și a fratelui a fost tetca. Fratele tatălui meu nu l-am numit unchiu, ci el a fost căca și soția lui era strina* (Borbély 1995: 139). Alte sârbisme din Bătania: *crofne* (gogoși), *ćurcă*; *ćurc*³¹ (chică), *đivăni* (a discuta), *starisvat/tarisfat* (pălăscar), *seca* (nană, lele), *slavină/slăvină* (canea). Dintre acestea, cuvintele *crofne*, *seca* și *đivăni* sunt cunoscute și la Cenadul Unguresc. Verbul *đivăni* (împreună cu substantivul *đivan*) se leagă de un obicei vechi: de a sta (la poartă, pe bancă, cu vecini) la discuții – care, odată cu trecerea generației vârstnice, va ieși din uz (*mă đivănesc*; *mă duc la đivan*).

Zona Banatului are și alte obiceiuri diferite de zona Aradului, ca urmare apar și alte diferențe de grai. La Bătania și Cenadul Unguresc, la parastas se face *cólivă*³² ('grâu fiert amestecat cu zahăr și nuci'), iar în celelalte localități românești se face *colac* (cozonac).

Trăsături semantice

Semantismul multor cuvinte din graiurile românești din Ungaria diferă de cel cunoscut în limba literară. Unele apar cu sensuri nu prea îndepărtate: *prânz* (micul dejun), *am prânzât* (am luat micul dejun). Altele primesc un înțeles nou: *dăloc* (imediat)³³.

Graiuri din Ungaria și România

În cele ce urmează, voi prezenta lexicul comunității în comparație cu lexicul graiurilor din România, selectând cuvintele care împart teritoriul lingvistic dacoromân în două, trei sau patru arii (vezi Caragiu Marioțeanu 1975: 178).

30 Nume sârbesc, cu varianta *Jivan*, cunoscut și la Cenadul Unguresc.

31 Cuvânt folosit alături de *ćică*.

32 Cu accentul pe prima silabă.

33 Cuvântul este curent în graiurile comunității, unde apare și sinonimul *imediat*, cu largă răspândire în Transilvania (presupus a fi o formă de etimologie populară).

Cuvinte care formează două arii

O arie sudică și o arie nordică

	România	Ungaria
	<i>sud</i>	<i>nord</i>
	ficat	mai
	varză	curechi
	gresie	cute
	nădușeală	sudoare
	chel	pleșuv
		maï
		cureț
		cuțe
		sudăre
		copos

O arie sud-estică și o arie vestică (nord-vestică)

	România	Ungaria
	<i>sud-est</i>	<i>nord (-vest)</i>
	usturoi	ai
	gust	cuștul(u)esc
	cioban	păcurar
	femeie	muiere
		ai ³⁴
		cuștulesc
		păcurar/ păcurar ^î
		muiere

Cuvinte care formează trei arii

	Ungaria
România	
zăpadă (<i>Muntenia</i>), omăt (<i>Moldova</i>), nea (<i>Banat, Crișana</i>)	naűă
os (<i>Muntenia, Banat</i>), ciolan (<i>Moldova</i>), ciont (<i>Crișana, Maramureș</i>)	çont

34 „Ca dovezi ale perioadei de comunitate dialectală sunt elemente conservatoare comune unor dialecte. Se constată concordanțe între aromână și graiurile dacoromâne vestice din Transilvania, incluzând Banatul și Crișana (...) din lexicul moștenit din latină: *păcurar* «cioban», *ai* «usturoi», *anțarț* «acum doi ani», *nat* «nou-născut» (...) și formele din aromână: *steauă*, *neauă*, *măseauă* care se întâlnesc dialectal în dacoromână, în Crișana și în Banat” (v. Nevaci 2011: 15). Dintre acestea în graiurile comunității din Ungaria apar următoarele elemente: *păcurar*, *ai*, *stăuă*, *naűă*, *măsaűă*.

Cuvinte care formează patru arii

România				Ungaria
<i>Muntenia</i>	<i>Moldova</i>	<i>Crișana</i>	<i>Banat</i>	
burtă	pântece	pâncete	foale	fațe, dobă, pântece
ciupi	pișca	pițiga	pișcura	pițiga, (pișca)
cimitir	țintirim	temeteu	mormânt	morminte, temeteu
plapumă	oghial	poplon	iorgan	poplon

În categoria cuvintelor care formează două arii, elementele atestate în Ungaria (cu excepția cuvântului *copos*) sunt identice (cu unele diferențe fonetice) cu cele din nord-vestul României. Situația este asemănătoare pentru cuvintele cu trei arii: termenii din Ungaria sunt identici cu cei din aria Banat – Crișana – Maramureș. Mai multe diferențe găsim în categoria cuvintelor care formează patru arii. Alături de cuvântul *fațe* (vezi Banat), folosit în graiul din Chitighaz și Otlaca-Pustă, apare *pântece* (vezi Moldova), cu varianta *pânțețe* (vezi Crișana), înregistrată la un subiect din Micherechi, dar lexemul *dobă* este mai răspândit în partea locului. Alături de verbul *pițiga*, întâlnit și în Crișana, se folosește *pișca*: *așe m-o pișcat on purec*, dar cu o frecvență mai redusă. Două vocabule sunt cunoscute și pentru cuvântul *cimitir*: *morminte* (Chitighaz, Otlaca-Pustă), *temeteu* (Micherechi).

În concluzie, se poate spune că elementele lexicale regionale din Ungaria sunt identice, în general, cu cele din nord-vestul României (Crișana, Banat, Maramureș).

Pentru a găsi rădăcinile comunității, s-au efectuat până în prezent cercetări comparative de teren între graiurile din zona Oradei (Cefa, Inand, Ianoșda, Mădăras) și graiul din Micherechi³⁵. Zona Oradei difere de zona Aradului sau de zona Timișoarei atât dialectal, cât și etnografic. Dacă micherechenii provin din zona Oradei, ar trebui să găsim corespondențe în domeniul onomasticii, în trăsăturile graiului vorbit

35 Dacă cuvântul este rostit identic în toate graiurile, atunci este urmat în paranteză de varianta literară, iar dacă sunt diferențe în rostirea lor, prima variantă este cea înregistrată la Micherechi și după bară (/) urmează varianta înregistrată în una, două sau în mai multe localități din România.

la Micherechi și în graiul de azi sau din trecut al zonei orădene; de asemenea, trebuie să găsim și elemente identice în ceea ce privește tradițiile acestor comunități.

Analizând datele cercetărilor efectuate în România, am ajuns la următoarele concluzii.

(1) În localitățile anchetate în România, subiecții nu și-au amintit de faptul că, în trecut, câteva familii s-au mutat, în mod organizat, în locul de azi al Micherechiului. Ceea ce nu înseamnă că migrarea nu a avut loc, ci că ea nu s-a mai păstrat până în prezent în memoria localnicilor. Unii dintre subiecți au precizat că au aflat de câțiva consăteni căsătoriți la Micherechi. Un subiect (n. 1920, femeie) din Cefa și-a amintit că: *A-vut mama me măștihaie, și q-vut o soră în Micăreț. Io auzuzem pă mama me spunând, dăăă „soraaa mmmami” – zâce – „dân Micăreț”. Flare ă-o temat. Da’ că ce să ști d-aciie amu nu mai știu, nu știu. (...) S-o măritat d-aice dännn dân Mădăras. (...) Și măștihaie îi q-vu’ soră în Mădăras, dân Mădăras s-o tras, și s-o măritat în Micăreț, ooo mäs. Că cum o märs aciie acolo, ă-o nu mai țin minte.*

(2) Onomastica din satele din România și cea din Micherechi prezintă unele similitudini. Am înregistrat nume de familie identice sau asemănătoare din Cefa și Micherechi: *Borda, Gomboș, Gui, Marc, Mihut, Ola, Sava*; la Inand: *Ardelean, Bărdaș, Gui, Țârle*; la Ianoșda: *Ardelean, Băican, Buta, Cora, Herdean, Precup, Rus*; la Mădăras: *Boca, Bordaș, Ianc, Iuhas, Martin, Roxin, Sava*. Nume de botez frecvente în satele din România și Micherechi: *Gheorghe, Ioan, Petre, Toader, Vasile (Lica); Ana, Floare, Marie (Marișcă)*.

(3) Graiurile românești din cele cinci sate cercetate în România prezintă o variantă asemănătoare cu graiul din Micherechi. Este foarte importantă însă precizarea că, de-a lungul anilor, graiurile românești din cele două țări au suferit unele modificări. Sub influența limbii române standard, în graiurile din România au pătruns o serie de termeni și expresii noi. Alta a fost soarta graiului din Micherechi. Pe de o parte, a conservat mai bine elementele dialectale (dispărute parțial sau total din graiurile localităților din România), pe de altă parte, a acumulat multe elemente „noi” din limba maghiară. Ambele schimbări lingvistice sunt bine cunoscute din cercetările efectuate. Subiecții din România își amintesc de acele regionalisme și elemente dialectale ieșite din uz,

dar încă folosite în comunicarea de toate zilele la Micherechi, unele folosite în vorbire, altele intrate în inventarul pasiv al graiului. Cu alte cuvinte, putem sublinia că, în urmă cu trei generații, graiurile vorbite în România și în Micherechi semănau mai mult, și odinioară puteau fi (aproape) identice. Limba maghiară a influențat și graiurile din România, poate nu în aceeași măsură ca la Micherechi, fapt ce se reflectă nu numai în împrumuturile de origine maghiară (vezi, de exemplu, cuvântul *pălincă* în salutul popular din Cefa: *Bună dimineața, pălinca să vă spele grăța!*).

(4) Alături de fenomenele identice sau asemănătoare de grai, am găsit și coincidențe în tradițiile satelor din România și Micherechi. Aș aminti aici doar un exemplu: o plăcintă, care și azi se prepară în Micherechi, în celelalte localități românești din Ungaria, cum este Bătania, Cenadul Unguresc și Chitighaz, este necunoscută. Plăcinta este denumită *vărzar* (*vărzare*), care după DLR ar fi o plăcintă umplută cu varză sau cu ceapă, cu știr, cu mărar etc., fiind un derivat al substantivului *varză* cu sufixul *-are* (1997: 157). La Inand o femeie a făcut precizarea că numele de *vărzar* n-are nimic de a face cu varza (vezi DLR): *asta pântru aia să zâce vărzare fiincă îi cu buruien, cu verdețuri adică.* La Micherechi mi s-a dat următoarea rețetă pentru *vărzar*. *Puñem fărină, și olecuță dă sare țâpăm. Țâpăm apă. Ș-apu-l moiem și frământăm. Ș-ap-apoi îl lăsăm și stei-olecuță. Ș-apu îl întindem pă tătă masa, o lunjim pă tătă masa, o-ntindem, o-ntindem cât îi masa dă mare. Ș-ap-apoi o sucim așe așe, cum și spun, așe cu măsurita. Îl întindem așe pă măsurita, apu îl tăiem. Împărțăm în cînê, în șasă lături. Ș-ap-apoi ă îl lăsăm și să hodiñască. Numa culegém morar și coz dă cêpe. Șfârâim cêpe, ș-ap-apoi iară băgăm vărz= morariu acolo. Îl sărăm, îl șfârâiem bine bine. Până cê-î mașe-mașe. Ș-ap-apoi îl lăsăm și să răcăscă, ș-apuuu ink'idem păturața aciișe, puñem acoleș ș-apu-l sucim așe. Îl cocem. Mâncăm!*

(5) Subiecții din România sunt conștienți că ei nu vorbesc precum vorbesc cei de la oraș, iar limba strămoșească avea multe elemente din limba maghiară (*jumătate, jumătate*). Un subiect din Inand (n. 1934, femeie) mi-a spus următoarele: *D-apuî știț dumevastă amu că mmmăi evoluază lume asta, așe-mu mai nnaș, s-o mai dășteptat uqmiñ, ș-așe. Încă tâneretu, amu alai și mai și care-s tâneretu adică, nq, mai dăștept*

așe în privința varbilor și a cuvintilor, ș-așe-mu. Da' noi încă tăt mai avem ceva dân bătrân.

În continuare, se impune o detaliere a afirmațiilor de sub punctul 3 pentru a demonstra că graiul românesc vorbit în Micherechi are rădăcini comune cu graiurile din zona Oradei.

Cuvântul *bodancă* (poșetă, geantă) este specific pentru Micherechi. Denumirea acestui obiect la Micherechi are la bază un cuvânt arhaic, iar în graiurile din zona Oradei s-a impus un termen mai nou. Totuși, el are forme înrudite și sensuri apropiate. La Cefa l-am înregistrat sub forma *bodancă*, dar cu înțelesul de 'căruță trasă de un cal'. Tot aici l-am înregistrat cu un înțeles și o formă puțin modificată: *bodașcă de curiț* (sg.), *bodășt de curiț* (pl.) (sarmale). Ultimul sens al cuvântului pare să fie mai aproape de înțelesul cuvântului din Micherechi. La Micherechi, unde *sarmalele* sunt numite *boț dă cureț*. La Cefa fac *boț de griz* (găluște de griș) în *leveșe* (supă de găină). Un alt cuvânt de analizat este *gan-gă*. La Micherechi înseamnă 'castană', iar la Ianoșda 'coajă de castană'. În localitățile românești din Ungaria (prelungiri ale graiurilor din zona Aradului), cum este, de exemplu, Chitighaz, *bodancă* are numai sensul de 'căruță trasă de un cal', iar în locul cuvântului *boț (de griz/dă cureț)* se spune *găluște (dă griz/dă cureț)*, pe când *boț* este folosit cu sensul 'cocoloș' (*boț dă tină*: 'cocoloș, bucată de noroi', *boț dă fărînă*: 'bulgăre mic și compact de făină, rămas întărit și nefiert într-o mâncare'), iar *gan-gă* înseamnă 'insectă mică, gân-ganie'; în expresiile *are gan-je-n-cap, îi cu gan-je* are sensul 'capricios', 'cu toane'. În graiurile aparținătoare zonei Aradului *bumb* are numai sensul de 'nasture', iar la Micherechi și tot astfel și în zona Oradei – (mai cu seamă în formă de pl.): *bumbi*, are și înțelesul de 'cercei'.

Alte cuvinte cu variantele lor regionale cunoscute în graiurile din zona Oradei și în graiul din Micherechi: apă bločorită (apă murdară), cardaboș (caltaboș), clisă frită (slănină friptă), çardă; corz (preparat de patiserie în care se pune o umplutură de nuci, brânză, mac, mere), coçeň (coceni), cucurbătă (dovleac), ðer (vier), ðerme (vierme), dos (prosop), duđ (cadavru de animale), ġină; ġin (găină; găini), hortac (prieten), împroșca (împrăștia), meriște (miriște), mintenaș (imediat), ocol (grădină), oțăt (oțet), pomńi pruneele (desface prunele), preveť (priveghi), tăiețăi (tăieței), ulçauă (ulcea), vorovi (vorbi).

La Micherechi pluralul substantivului casă este căs, variantă înregistrată și la Inand. La Cefa se folosește varianta literară case, dar unii subiecți își amintesc și de forma căs. Forma de genitiv peste tot este căsi: fața căsi.

Forma verbală: tau (tai), este folosită alături de varianta tai. Conjunctivul este format cu și în loc de să: și văd (să văd). Prezentul indicativ al verbului la persoana 1 pl. a face este făcém (făcem), merém (mărgem).

Expresii: aluúat fără zamă (tăieței); cum și o fost; na, ȷeça (uită); puțe ca dudú; vai de ș-amar.

Aici amintesc și câteva cuvinte împrumutate din limba maghiară, identice sau asemănătoare în graiurile din zona Oradei și în graiul din Micherechi: armareű (dulap), bűrűűit/birsűűită (tobă), căđlan/cătlan (cazan cu căldare), cobat (palton), cohe (bucătărie [de vară]), cotună (soldat), crastaveű (castraveűi), crămpa (cartofi), cűrhă ('grup numeros de porci'), diznotor (cina, pomana porcului), firűanje/firűnje (perdele), galuűte (găluűte), găđđacoű (bogat), gűűriie (depozit de porumb), hurđăű (butoi), k'űert (grădină), labreű/labriű (vestă, ilic), mărtăș (sos), pi-scalăű ('instrument de lemn cu care culegi porumbul'), porodić (roűii), temeteű (cimitir), teűt' (porumb), topanć/topăńć (pantofi), toroű/turo-űu (varză cu carne), valăű (jghiab), voiăgă/vaiăgă; voiăje/vaiăje (vălă-tug), viđere (găleată), voűalăű (fier de călcat). Exemplele enumerate mai sus, ca și cele care vor urma, arată că strămoűii micherechenilor au vorbit graiul pe care l-au vorbit și strămoűii subiecűilor din zona Oradei. Desigur există mai multe elemente prin care se poate stabili originea graiului românesc din Micherechi. Am folosit atăt conversaűia dirijată, cât și răspunsurile primite – de la Micherechi și de la Cefa – pentru un test privind lexicul. Din răspunsurile primite la testul privind lexicul graiului se desprind următorele trei observaűii. (1) Cuvintele cele mai vechi, cum sunt cele care denumesc părűile corpului omenesc (brăncă, gűnű, inűimă, picăre, ũăt etc.), sunt rostite la fel și la Micherechi și la Cefa. (2) Unele cuvinte, relativ noi (cum ar fi: piparcă, riűsaű, șifon, űitrom, űucur etc.) sunt împrumuturi din limba maghiară în ambele graiuri, și, ceea ce este foarte important, cuvintele maghiare (paprika, rizskása, sifon(ér), citrom, cukor) au fost integrate în ambele graiuri la fel. (3) La Cefa, termenii mai noi (aspirator, frigider, maűină đă spălat etc.), au fost adoptaűi din limba romăńă literară, iar la Micherechi din limba

maghiară (porsivo, hűteű/hűtő, moşogep [aţomaţaş] etc.). Competiţia între graiul local şi varietatea standard acţionează în ambele categorii de graiuri. Aş argumenta aceasta cu răspunsul unui subiect din Cefa (n. 1912, femeie): C-amu aş v-oî spuîne pã limbaju mîneű.

5.3.1.2. *Varietăţi sociale*

Dimensiunii orizontale sau teritoriale a varietăţilor i se „opune” dimensiunea verticală sau socială. Varietatea socială se leagă de vîrstă, de sex, de domeniul de activitate etc. Cu alte cuvinte, se ştie că un copil nu vorbeşte așa cum vorbeşte un adult, un bărbat vorbeşte altfel decât o femeie, iar un soldat altfel decât un vînzător etc. Pentru a arăta varietatea socială pe care o conţine repertoriul verbal al comunităţii, am ales doi factori relevanţi: instrucţia şcolară şi activitatea.

Diversitatea lingvistică este condiţionată, în cea mai mare măsură, de instrucţia şcolară. În cele ce urmează, voi cita mici fragmente din trei interviuri realizate în Cenadul Unguresc, în anul 1999, cu trei subiecţi. Primul (n. 1920) a terminat şase clase primare, al doilea (n. 1931) a absolvit liceul, iar al treilea (n. 1929) a terminat o şcoală superioară. În aceeaşi situaţie de comunicare (situaţie de interviu înregistrat pe casetă), subiecţii au utilizat varietăţi diferite. Cel care a terminat şcoala primară a folosit varietatea teritorială locală, graiul din Cenadul Unguresc; locutorul care a terminat liceul, vorbind şi el aceeaşi varietate teritorială, a folosit, în plus, unele elemente din varietatea standard. Subiectul care a absolvit studii superioare a folosit o varietate literară cu unele elemente de grai. În fragmentele preluate din interviuri, am subliniat cuvintele şi expresiile care sunt abateri de la graiul din sat. Această variabilă am denumit-o variabila dialectal-literară (v. Borbély 1996, 1997: 26).

Ocupaţia, casa, familia subiectului – Cenadul Unguresc (n. 1920, şcoală primară)

Atunća m-am apucat dă lucru. Am fos' slugă, am m-am cumpărat o țâr' dă pămînt, [pauză] ș-atunc' pã lângă p-o țir' dă pămînt a mîneű

ê-am avut... (...) On iugăr și jumătăte. Și pă lângă ațeia am mai luuat dă l-am țanut p-arândă, cum să spuine. Și în patruză' și naăă am făcut casa. Asta i-am zădit-o. Asta êe videț, aște tâte-s dăn mânile naște făcute, na, că n-am primit dă la nime nımica. Că și părinți mnei or fos' saraç, părinți lu femeie or fos' saraç [pauză] și...(...) P-o fost iosag, cai, vaç. Asta-n tăta ză o trăbuiit și la arat, la sămănat, tăt tăt tăt êe-i [pauză] să țâne dă lucru [pauză] paūurului.

Șeful din colhoz – Cenadul Unguresc (n. 1931, liceu)

În căla rând am avut o ședință [întrunire] și [pauză] zâce [pauză] șefu că: „Mă, tu di êe ieșt aiiç?” „Că încăçe”... „O pleç [pauză] o mâne niç nu mai 'trebă să te duç”. Imediat [dăloc] o trăbuiit ceva să facă c-açalalte mașin să margă. „Că că...” „Meri o nu meri?” S-o luuat frățâia s-o pus în mașina lui și [pauză] o plecat. Numa păst-o oră [ças] s-o dus președintele [elnöcu] și s-o uitat. (...) Da da da. (...) Aiiç nu-î!... NINCS MESE!³⁶ Cum zâce unguru. O meri, o nu meri! [pauză] Nu să rağă. Na și la noi a [pauză] â-amu-s daūăzâç dă an o fost în çepeūu [colhozu] aiesta mare, nu s-o rugat dă nime.

Legendă despre originea familiei – Cenadul Unguresc (n. 1929, școala superioară)

Aceia [Açeie] știū [știū] că dincolo [dâncolo] de [dă] Murăș a [o] fost Cenadu de [dă] odini= da de odiniōară [veț], da. Șșși în legătură... [pauză] Avēa= am avut ieū [io] o străbunică [mama lu maică], care avēa [ave], [pauză] că buniçi [moși], bunicu [moșu] meū [mneū] a [o] fost și străbuniçi [moși moșilor] aū [or] fost niște [niște] ūamenii [ūamiin] bogaț [găzdoi] de [dă] tot [tătului], [pauză] ê-aū [ê-or] avut și dincolo [dâncolo] de [dă] Murăș acolo și pruniște [pruniște]. Și na, [pauză] umblău la Sânicolaūu-Mare cu barca peste [păstă] Mureș [Murăș], și spunēa [spuine] că â cum aū [or] venit [viinit] că... [pauză] Familia [familii] mamei mele [mami mele] se numește [să numește] S. și zâce că moșu ieī [ii], nu ștu care, [pauză] a [o] povestit că la București [Bucureșț] a [o] fost odată o apă mare, [pauză] și când a [o] fost apă mare la Bucureș' s-o speriat [spăriieț] unu din [dân] [pauză] nu ștu care strămoș dē-ai [d-a] noștri [noșț] [pauză] s-o suiit pe [pă] cal și până la Cenad nu s-o mai oprit.

36 'Nu-i vorbă!'

Pe lângă de instrucția școlară, un alt factor individual, determinant în diversitatea lingvistică, poate fi și activitatea profesională. Aș putea aduce aici mai multe exemple, prin fragmente din interviuri realizate cu profesori, preoți, vânzători, meseriași etc. Dar, de data aceasta, am ales o activitate deosebită și foarte interesantă. Unul dintre subiecți, originar din Chitighaz, a fost spion. Conform celor spuse de el în interviu, în cel de-al doilea război mondial, fiind bilingv, a spionat și pentru unguri, și pentru români. Iată cum mi-a explicat în interviu „fenomenul” (A = anchetator; S = subiect).

A: Și cum o= ce ce ai fost dumńeta acolo?

S: GYALO*GOS HÍR*VIVÓ³⁷.

A: GYALO*GOS³⁸?

S: Amu am [pauză] dus, știi, dá tí= și dá éi colo.

A: Țelentișu.³⁹

S: Țelentiș.

A: Țelentiș?

S: Țhi.

A: Și inde lă-ai dus țelenti*șurile*?

S: *Dí la* front-o ducem în [pauză] în căsarmă. [pauză] Ai= HÍRVI-VÓ⁴⁰, c-ap' dacă scrii acolo știi ațețe inde-í. Da, tu știi ce-í HÍRVIVÓ?

A: Da. Și ai zâs că ceva KULACS⁴¹, cum o fost ațețe?

S: KULACSKÉM⁴²

A: KU*LACS*...

S: *care* și d-aiițe duce și dí la vvvećin, ațețe-í KULACSKÉM.

A: Da?

S: Așe cum íț spun! Că dacă íeșť [pauză] duć și dí la već= și d-aiițe [pauză] apu tu íeșť KULACSKÉM. Că níme n-o știúut asta. [pauză] 'Ma numa noi am ínvățat asta, [pauză] și că dac-ai fo' HÍRVIVÓ t-ai dus la íșçală. [pauză] Apu, [pauză] știi, t-o-ntrebat apu [pauză] s-o băgat ín cap.

37 'Spion infanterist'.

38 'Infanterist'.

39 'Raport'.

40 'Informator'.

41 'Ploscă' (cu sensul 'dublu').

42 'Spion dublu' (Spion care spionează pentru ambele tabere).

A: Da.

S: Că zâce cătă miŃe că, [pauză] știi, că io mă duțem indeva apu ă vorbeu râmânește. Io tă-tă-tăt știiem cîti. Că nu m-o știiut nimeț că-s râmân. HÁT EZ HÜLYE NEM TUD!⁴³ Ap' gândeŃem: „pros' ieșt'” [râde].

În interviul din Chitighaz, vorbitorul folosește o *strategie de comunicare* cu ajutorul căreia vrea să-l convingă pe partenerul său că tot ce îi spune este adevărat. În interviu, subiectul s-a referit, în repetate rânduri, la cunoștințele sau la persoana cuiva: la anchetator sau la membrii familiei acestuia etc. Această notă distinctivă apare, de mai multe ori, și în fragmentul de mai sus (vezi cuvintele subliniate). În interviul în discuție, care a durat o jumătate de oră, acest element de discurs apare de 45 de ori. În celelalte interviuri, înregistrate în Chitighaz, această particularitate de discurs apare numai de vreo 5–10 ori.

5.3.1.3. *Varietăți funcționale*

Din repertoriul verbal al comunității fac parte și varietățile funcționale: stilurile de vorbire. Acestea sunt în dependență reciprocă de *situația de comunicare*, adică de ansamblul de factori care definesc un *act de comunicare* (locul, timpul, interlocutorii și statutul lor, subiectul de conversație și modalitatea de redare). Conform unor cercetări sociolingvistice, este incontestabil faptul că – așa cum susține sociolingvistul american Labov – „nu există vorbitori care să folosească un singur stil. Unii subiecți prezintă o gamă mai largă de schimbări de stil decât alții, dar orice vorbitor pe care l-am întâlnit prezintă o schimbare a unor variabile lingvistice atunci când contextul social și subiectul de discuție se schimbă” (Labov 1975: 78). Pentru a arăta două varietăți funcționale care se leagă de diferitele situații de comunicare din această comunitate, voi cita doar două fragmente de texte. Primul face parte dintr-o conversație între două prietene. La această înregistrare, în afară de prietenile care au stat de vorbă în fața microfonului, nu a fost

43 'Păi, ăsta-i prost, nu înțelege!'

nimeni prezent. Una dintre prietene a făcut înregistrarea să vadă dacă mai funcționează casetofonul sau nu. Această situație a fost mai informală decât cea în care am înregistrat interviul separat, cu una dintre aceste două prietene. Cu ajutorul celor două fragmente de vorbire (realizate cu aceeași persoană, dar în situații diferite) voi arăta diferența dintre stilul vorbitorului aflat într-o situație de conversație informală (vorbind cu prietena) și una formală (vorbind cu un lingvist).

Întâmplare povestită despre scaunele enoriașilor din biserică – Chitighaz (n. 1921, femeie; situație de conversație amicală, informală)

P-acîie n-o lăsa în scaiän. [pauză] Că scaiunu lu G. [pauză] în-năiintē me cu unu. [pauză] Scaiunu a doiile, da o fost... [pauză] Până n-or făcut scaiune acolo năiintē [pauză] o fost scaiunu întiie a lor. C-aiesta [pauză] ERRE PÁLYÁZTAK⁴⁴ în care io șed, [pauză] numaaa [pauză] aiestaaa, i-am spus la B. c-aiesta ũ-aiesta, ũă (...) gata. Io cu asta i-am țanut SAKKBA⁴⁵. (...) „Numa nu” – zâce – „lasă. Că știi...” O știiut iel că pă (...) Zâce: „P-aște ...” Ș-apu lē-o vorbit, zâce: „Acolo mereț năiintē.” [pauză] Că io n-am vrut să mă duc acolo dâncolo să măăă (...) m-ă-nbulzâsc. Că zâce: „Ți-l daŭ acolo năiintē.” [pauză] Nu mi-l trabă miie! Aiesta niș= nič ačel dă năiintē nu mi l-o trăbiit numa a doiile. Ă [pauză] ačel dă năiintē am-or fost făcută, ști, aște cu Ț, ș-apu ieraŭ așe în kēpetiș (?), [pauză] iară iera acleș ă strântare.

Utilizarea limbii române – Chitighaz (n. 1921, femeie; situație de interviu sociolingvistic, formală)

Asta-nsamnă hm [pauză] [pauză] viiața [pauză] asta [pauză] care [pauză] o viñit păstă noi [pauză] dă patruzăc dă an [pauză] asta o [pauză] ooo omorât [pauză] tot [tăt] sâmțu [pauză] dân oșamiñ [pauză] care [pauză] deee [dă] român [râmân]. [pauză] Numaaa [pauză] ungurește [pauză] ca să vorbască. [pauză] Aiič n-o mai fost ca săăă ai posibilitate [voie] să-ț păstreț [țâi] limba. Saŭ [ŭă] să-ț pestr= păstreț [țâi] tradiție [običaiu] saŭ [ŭă] čeva absolut [dă fe]. Că io-n fețiie me când am fost fată, atuncē ăăă făčeșș... Am avut on preuot [popă] careee o fost [pauză] i-o fost dragă limba [pauză] și națiune româñască [pauză] șiii [pauză] făče cu noi conțerturi. [pauză] Și cu copiui [prunc] [pauză] îi trimite

44 ‘Pe ăsta au dorit să-l ocupe [pe care stau eu].’

45 ‘În șah.’

în Ajunu dă Crăcun cu Stăaşa. Aşte tot [tăt/tă'] rămâneşte s-or [pauză] făcut, şi cu aşteşe n-am ţanut tradiţie [obiăaiu], n-am ţanut limba, [pauză] n-am păstrat [ţanut] limba.

În situaţia de conversaţie informală, subiectul a folosit graiul local şi uneori a schimbat codul trecând de la limba română la limba maghiară. În cea de-a doua situaţie însă a folosit trăsături de grai: fonetice, fonologice, morfologice, lexicale, pe care, de multe ori, le-a înlocuit cu variante preluate din limba română standard. Alături de apariţia variabilei dialectal-literare (vezi mai sus şi varietăţile socioculturale din Cenadul Unguresc), în situaţia de interviu sociolingvistic, subiectul nu trece de la limba română la limba maghiară. În cea de-a doua situaţie, cea formală, unele cuvinte preluate din limba standard au suferit schimbări fonetice, reprezentând trăsături caracteristice graiului local, de exemplu: *posibilitate* (posibilitate), *tradiţie* (tradiţia).

În comunitatea românilor din Ungaria, variabila dialectal-literară este, deci, o caracteristică atât pentru varietăţile socioculturale, cât şi pentru cele funcţionale, iar trecerea de la limba română la limba maghiară (schimbare de cod) este o particularitate de stil a situaţiilor de comunicare, având ca scop transmiterea de date informale (în situaţie de conversaţie cu prietenul etc.)⁴⁶.

Deşi se ştie că în lume se vorbesc mii de limbi (după unii 4–5, după alţii 3–10 mii [Crystal 1998: 360]), iar „în Europa există astăzi 250–300 de limbi (numărul limbilor nu poate fi precizat, deoarece unele dintre ele sunt considerate dialecte de diverşi specialişti, şi nu limbi distincte)” (Sala–Vintilă–Rădulescu 2001: 13) şi că o limbă este, la rândul ei,

46 Aş menţiona că, nu ne putem opri aici, deoarece în Ungaria, în afară de comunitatea românească istorică, sunt mai multe grupuri de vorbitori de limba română: români imigranţi din România, băiaşi, maghiari din România stabiliţi în Ungaria, unguri care învaţă româneşte. Limba română vorbită de membrii acestor grupuri de vorbitori diferă de la unul la altul, de exemplu, prin statutul ei (limbă maternă, limba a doua, limbă străină), prin varietăţile ei lingvistice (grai, limbă standard) sau prin domeniile de utilizare ale ei (în familie, la şcoală etc.). Nu mi-am propus să descriu variantele de limbaj utilizate de aceste patru grupuri de vorbitori. Am intenţionat doar să menţionez că, în afară de româna folosită în comunitatea românească istorică din Ungaria, există şi alte varietăţi de limbă română aparţinătoare altor grupuri de vorbitori. Şi, prin aceasta, am dorit să subliniez diversitatea limbii române din Ungaria.

ansamblul mai multor varietăți de limbă, atitudinea vorbitorilor față de diversitatea lingvistică fiind intolerantă. Prima ediție a Conferinței Internaționale despre Varietatea Lingvistică în Europa (ICLaVE1), organizată în mai 2000 de Universitatea Pompeu Fabra din Barcelona, a avut drept scop, între altele, demonstrarea că fiecare limbă conține mai multe varietăți, având funcții complementare, întocmai cum au două limbi într-o comunitate bilingvă și, concomitent cu aceasta, că, așa cum un individ sau o comunitate bilingvă trebuie să aibă drepturi și posibilități pentru folosirea celor două limbi vorbite, așa trebuie să aibă drepturi și posibilități pentru folosire și acel vorbitor sau acea comunitate care, în repertoriul său verbal, are mai multe varietăți. Acest fenomen poate fi numit *toleranță de limbă (lingvistică)*. Cu alte cuvinte, trebuie să practicăm toleranța lingvistică față de orice vorbitor care folosește o altă limbă sau/și o altă varietate de limbă. *Intoleranța lingvistică* este cunoscută și pe „meleagurile” Ungariei. Exemplele sunt nenumărate. Iată numai trei dintre ele. Este intolerant acel copil care ajunge la concluzia că bunica lui nu știe nici o limbă, deoarece nu vorbește limba română literară și că nu știe bine nici ungurește, cunoscând doar câteva cuvinte și expresii ungurești (*Dumânetă nu știi nic râmânește, nić ungurește*). Are frică de intoleranță lingvistică acel băiaș care nu vorbește românește cu un român, crezând că va fi luat în răs, deoarece nu cunoaște varietatea literară. Prin urmare, consideră că e mai bine să vorbească ungurește și nu în graiul său matern, băiașește. Este intolerant față de colegul său român din Ungaria ofițerul din România care, la o întâlnire interstatală, folosește o română atât de încărcată cu neologisme, încât cel din Ungaria este incapabil să-i traducă comunicarea.

Socializarea în spiritul toleranței de limbă va duce la menținerea limbilor și a varietăților. Practicând intoleranța, forțarea unei limbi sau a unei varietăți de limbă duce la *instabilitatea lingvistică* a vorbitorului și la abandonarea limbii sau a varietății, fiind obiectul intoleranței. Trebuie luat în considerare însă faptul că, fără aceste limbi și fără varietățile lor, lumea va deveni mai săracă și mai monotona în exprimare și în gândire, așa cum afirmă în nenumerate articole sociolingvistul englez Peter Trudgill (v. de ex. în 2012).

5.3.2. Expresivitatea limbii⁴⁷

Termenul *expresivitate* în DLR este definit în felul următor: 1. „Înșușirea de a fi expresiv (...) 2. Exprimare (artistică) vie, clară, sugestivă prin intermediul cuvintelor sau al limbajului artistic (...) Înșușirea de a înfățișa, de a evoca ceva în mod viu, plastic, expresiv” (2010: 313–314). În cele ce urmează voi arăta cât de viu, clar și plastic se exprimă românii din Bătănia, Chitighaz, Giula, Micherechi ș.a.m.d. vorbind românește. Mă voi opri, pe de o parte, asupra unor *cuvinte* și, pe de altă parte, asupra unor *expresii*. Ceea ce îmi propun în acest volum este să prezint *cuvintele* după *care se poate identifica o localitate* și cât de bogat este limbajul românilor în expresii elocvente, dând exemple care ilustrează *expresiile caracteristice pentru întreaga comunitate istorică*.

Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, făcând distincție între comunicarea orală (canalul oral) și cea scrisă (canalul scris) amintește, printre altele, următoarele: „În privința *codului* utilizat, canalul oral se caracterizează printr-o deschidere absolută față de variantele teritoriale și sociale ale unei limbi, pe când canalul scris impune norme mult mai stricte în alegerea acestor variante” (1999: 12). Prezentarea de față se bazează pe limba vorbită, adică pe un șir de exemple culese din povestirile, discursurile românilor, o mare parte dintre ele fiind extrase din interviuri înregistrate pe benzi de magnetofon sau fiind auzite de mine în conversații spontane, de zi cu zi. Prin prezentarea acestor expresii, doresc să atrag atenția asupra stilului viu, sugestiv, elocvent al acelor care folosesc, și în zilele noastre, în comunitate, limba română. Utilizând curent aceste expresii, poate nici nu ne dăm seama că ele sunt produsele spirituale ale experiențelor și proceselor sociale de secole ale moșilor și strămoșilor. Și nu în ultimul rând, intenția mea este de a încuraja suplimentar pe cei care sunt conștienți de frumusețea și importanța acestor expresii de limba vorbită (vezi și Martin 2000) și, de asemenea,

47 Faptele lingvistice ce urmează să fie prezentate sunt, ori pot fi, cunoscute și în alte varietăți românești (în România, în Republica Moldova etc.), prin acestea se identifică cele caracteristice pentru comunitate.

să-i stimulez pe cei care sunt mai puțin conștienți de aceasta, să le folosească cât mai mult în conversațiile lor cotidiene.

5.3.2.1. Cuvinte după care se identifică o localitate

Cuvintele pot conține mai multe informații despre un stil poetic, o persoană sau o comunitate. Luiza Seche (1974) a întocmit o statistică pe baza celor mai frecvente cuvinte din poezia și proza artistică eminesciană. Cele mai frecvente patru substantive din opera lui Eminescu sunt, în ordine: *ochi, lume, viață, umbră*. Mihai Dinu comentează plastic această informație: „Ne îndoim că ermeneutica literară a reușit să ofere până în prezent o caracterizare mai adâncă și, totodată, mai lapidară a universului de gândire și a climatului liric al poeziei lui Eminescu decât cea pe care o cuprind aceste numai patru cuvinte: »Ochi – lume, viață, ...umbră!«” (Dinu 1996: 11) „Știm foarte bine cu toții că, pentru a ne exprima gândurile și sentimentele, pentru a împărtăși ceva semenilor noștri, în scris sau prin viu grai, e de ajuns să așezăm cap la cap un număr de cuvinte, și ceea ce până acum o clipă era închis în noi devine accesibil oricui cunoaște limba. (...) Ne alegem cuvintele în așa fel, încât să corespundă cât mai bine cu ceea ce avem de spus, iar ordinea în care le rostim sau le scriem trebuie să fie și ea cea mai adecvată pentru exprimarea gândurilor noastre. Fără respectarea acestor condiții, cel cu care comunicăm (interlocutorul nostru) ne va înțelege greșit, sau nu va înțelege nimic” (Stati 1964: 7). Cele mai multe cuvinte au o circulație largă pentru întreaga comunitate de limbă. Sunt însă și cuvinte care, într-o societate, diferențiază un grup de vorbitori de alte grupuri sau diferențiază o localitate de alte localități. Pe baza cercetărilor efectuate asupra lexicului românilor din Ungaria, se poate constata că, mai cu seamă regionalismele, maghiarismele, sârbismele, toponimele sau numele de persoane (de botez, de familie și supranume) au menirea, de a diferenția o localitate de alta. Într-o comunitate aceste cuvinte își au rolul lor în comunicare, dar ele se leagă și de identitatea vorbitorilor din acea localitate. Regionalisme

cum sunt: *bădancă* (poșetă, geantă), *dăște* (coli, hârtii), *dimonos* (bustumflat), *fulău* (băiat), *gârt* (gât), *hazbuté* (obiecte), *hârbană* (dovleac), *hodoroagă* (guralivă), *plepeti* (a vorbi mult), *túioș* (prost), *țârfă* (nisip), *zâmbri* (poftă nesatisfăcută) ș.a.m.d. reprezintă graiul din Micherechi. Iar cuvintele care exprimă relațiile de familie ca: *bábica*, *maïca/maca* (bunică), *deda*⁴⁸ (bunic), *ćica* (unchi), *mámica/mámița* (mamă), *tática* (tată), *tetca/teta/tătă* (mătușă) *strina/strâna* (unchioaie) etc. se leagă de Bătania. La Cenadul Unguresc sunt folosite: *deda*, *maïca*, *teta/tătă*. La Chitighaz, biserica s-a construit pe *holumb* (deal artificial), intenția românilor de aici a fost ca biserica să se observe de la o distanță apreciabilă. Drept urmare, chitighăzenii vorbind despre curtea bisericii îi zic: *holumb* ori *holumbu beserići*. Însă unde biserica nu a fost ridicată de la nivelul solului prin această formă, de exemplu la Bătania, îi zic: *porta biserići*, iar în Cenadul Unguresc: *grădina biserići*. Fără să evoc cuvintele caracteristice pentru fiecare localitate cu populație românească din Ungaria, aș aminti doar încă un exemplu, de data aceasta din onomastica românească. Frecvența mare a numelor de botez *Gheorghe* pentru bărbați și *Florica* pentru femei este caracteristică pentru întreaga comunitate, dar aceste prenume se întâlnesc, poate cel mai mult, în Chitighaz. Acest fapt este sesizat foarte plastic de către un subiect, în felul următor. „*Tăt o flăre ș-o d'ordîă*⁴⁹! *Că d-aceïeș știu să spun, că săcră-me-ï Flăre, șogorița-me-ï Flăre, mama-ï Flăre, am avut o mătușe Flăre, amândăuă măicîle-s Flori: Flăre, Flăre. Și cîne mai iește? Apoi viîne D'orde! D'orde mi-s io, tata, pruncu, socru, șogoru, celălalt șogor și tată-so-ï D'orde.*” Aceste circumstanțe familiale au dus la nașterea expresiei marcată de creativitatea vorbitorului: *Tăt o flăre ș-o d'ordîă!*

48 Cuvântul este folosit alături de *moșu* și *moșu bătrân*.

49 Referire la cuvintele *floare* și *gherhină*, ca antroponime.

5.3.2.2. *Expresii caracteristice pentru întreaga comunitate*

Limbajul figurat nu este caracteristic numai stilului artistic, ci și limbii vii, de uz general. În timp ce inovațiile stilistice ale poezilor și scriitorilor sunt păstrate în scris în operele tipărite pentru secole întregi, fenomenele afective ale limbii vorbite își trăiesc viața de o clipă-două și dispar aproape fără urme ori supraviețuiesc și se transmit din generație în generație prin limba vie, în registrul privat sau familial. Nu e de mirare deci dacă analizele stilistice, citatele ilustrative pentru figurile de stil – în cele mai multe cazuri – sunt extrase din opera scriitorilor și nu din limbajul comun. Pe nedrept, deoarece limba vorbită este un izvor nesecat de fapte expresive. Acestea – cum scrie Gheorghe Bulgar – fie că aparțin limbii vii, limbii de uz general, fie că apar în creația individuală, artistică, în sfera de inovații stilistice ale scriitorilor, rămân fapte de limbă, *aspecte și valori care țin de tezaurul lingvistic național*, care nu trebuie excluse din sfera de preocupări lingvistice și stilistice (1995: 273). În cele ce urmează, voi prezenta unele expresii pe care le-am cules din limba vie, vorbită. Voi prezenta un ansamblu sugestiv de construcții fixe caracteristice pentru stilul de vorbire al comunității. Cele scrise de Stelian Dumistrăcel în prefața dicționarului său de expresii românești sunt valabile și pentru expresiile de mai jos: „urmărind moduri de exprimare a mentalului românesc, printre enunțurile asupra cărora ne oprim apar structuri diferite, de la idiotisme propriu-zise până la îmbinări (fixe) de minimum două cuvinte care desemnează o noțiune sau care înfățișează (figurat) o idee” (1997: 5). Aceste expresii în vorbire, în bună parte, au menirea de a scoate în relief latura emoțională a comunicării. Din ele se desprinde profilul sociolingvistic și etnolingvistic al comunității. Ele înglobează totodată și preocupările, înțelepciunea, structurile morale și, deseori, ironia. Unele dintre ele sunt chiar umoristice, hazlii. Selecția ce urmează nu este amplă, ci un experiment pentru a aduna cele mai caracteristice expresii care reflectă înțelepciunea colectivă a neamului nostru.

Voi insista, mai cu seamă, asupra acestor fapte de limbă, dar țin să

amintesc că cele mai multe expresii apar la subiecții care cunosc bine și folosesc zi de zi limba română. Acești vorbitori aparțin generației medii sau generației în vârstă. Frecvența acestor expresii diferă – chiar și într-o generație – de la un vorbitor la altul. Împletite mai des sau mai puțin des în discursuri, conversații, în întreaga comunitate, ele au relații strânse cu intimitatea graiurilor locale și cu a unor subgraiuri (subcoduri, varietăți) dependente de vârsta, sexul sau statutul sociocultural al vorbitorilor. La unii vorbitori aceste expresii au caracter de obișnuință. Aceștia acumulează și reproduc în stilul lor mai ușor fapte expresive. Între ei se regăsesc și cunoscuții povestitori ai comunității: *Vasile Gurzău* (Micherechi), *Mihai Purdi* (Otlaca-Pustă) și *Teodor Șimonca* (Chitighaz).

Dintre expresii, poate cele mai multe au ca scop caracterizarea cât mai fidelă a unei persoane fizice din comunitate. *Calitatea omenească*, psihică sau fizică, este adeseori exprimată figurativ, printr-un obiect caracteristic al vieții rurale: accesorii țărănești, mâncăruri, animale domestice, cuvinte legate de registrul religios etc. Iată câteva exemple: *așe vorbește neșcă-i cu gălusca-n gură* ('vorbește pe nențeles'); *o-vut frica dă Dumnezeo-n iel*; sau *o fost ūom dă Dumnezeo* ('om de treabă'); *on ūom d-o samă* ('cumsecade'); *nu-i bun dă nimic*; sau *nu-i bun niț frit*; sau *ațela o fost așe a dracului* ('rău'); *ũ cu alcamuri/titule* ('om complicat'); *n-o fost care țâne căprileț acasă*; *ũ cu pihe-n cap*; *ũ greũ la cap*; sau *nu-ș bate capu*; sau *are dērme-n cap*; sau *ũ lovit cu lēoca* ('om slab la minte'); *ũ cam lung la jejețe* ('hoț'); *ũ bun dă gură* ('vorbăreț'); *nu să rupe-n lucru* ('leneș'); *ũ zurgălesc cântile*; sau *ũ jumătate ê-o fost*; *tare-i perit* ('slăbit'); *s-or scuturat dân reșe* ('au ieșit din sărăcie'). De cele mai multe ori, expresiile sunt structuri de sine stătătoare, adică cei care fac parte din aceeași comunitate înțeleg sensul lor figurat. Alteori însă numai din context se înțelege sensul lor exact, de exemplu: *n-are grije*: *N-are grije! Dacă ūomu i-a văruii, a fi văruiiit, dacă nu?!*

Multe expresii apar pentru a caracteriza starea sufletească a vorbitorului sau a cuiva: *mi s-o suiit păru-n vârvu capului*, varianta: *mi să ardircă păru* ('m-am mirat, m-am înfuriat'); *dăloc ș-o arătat dînți dân gură* ('și-a exprimat părerea'); *dăloc dă cu bâta-n tăũ* ('imediat se agită'); *cu gura căscată staũ* ('cuprins de admirație'); *niț în cot nu-l dăre* ('nu îi pasă').

Exprimarea *demnității omului* pare a fi un element specific mai accentuat la o comunitate de naționalitate, care se confruntă mereu cu grupul majoritar, cu stereotipiile și prejudecățile jignitoare ce se ivesc zi de zi. Iată câteva exemple: *nu sântem noi fiiice coțohârț* ('nu suntem noi fiecine'); *n-am dăpănat noi laolaltă* ('nu suntem la același nivel social'). Expresia *n-ășș acarcum sântem* este explicată chiar de vorbitor: *Mama me n-ășș acarcum s-o dus la beserică! Să țâne că: KI VAGYOK ÉN!* (rom. 'Cine sunt eu!') sau la un alt vorbitor: *Alți iverău cîine mi-s io, păstă zețe an. Și-ș bațe țeptu, că io asta cêiș sânt.* Dar uneori apar și accente autocritice referitoare la neam: *Rumănu-i ba și ba!*

În analiza expresiilor românești din comunitate voi aplica categoriile modelului de cercetare al lui Ion Coteanu expus în capitolul *Limbajul popular* din cartea sa *Stilistica funcțională a limbii române* (1973). Despre *dramatizarea narațiunii* autorul afirmă următoarele: „vorbitorul popular nu poate susține multă vreme în vorbirea indirectă o descriere sau o povestire. El introduce în plină redare neutră a ideilor o zicală, o exclamație, o întrebare, o apreciere, sau o invectivă. (...) Intrat în miezul întâmplărilor povestite, el distribuie laude sau mustrări, apreciază și blamează sau, uneori, filozofează pe marginea lor. Această participare, în care auditoriul este solicitat cu insistență, o numim dramatizare. Ea este o coparticipare a povestitorului și o asociere a destinatarului și se opune reținerii intelectuale din unele mesaje culte” (1973: 109–110). În cele ce urmează voi da exemple pentru categoriile de dramatizare, culese din discursuri înregistrate în diferite localități.

Zicale: *Bań albî, pă zâle negre, Haba-î cap, dacă nu-î minte! Câte limbî înțăleje, atâța uămenî is în iel. Niê buza nu-î asemeña* (buză: 'grâu'). *În tăt satu zănatu, și-n tătă casa-î obiçaiu/Câte sațe, atâțe zănatē. Fiēcare țâgan calu lui îș făleşțe. Am rămas cu vorba-n gură.* ('uimit') *Am căpătat păstă nas. Nu să vidē çara dān grāu. (Așē să zâce când ũ grāu mic, până la Sânjorz.) Aî să-ț leș mustețā. Averēa să măritā și să-nsrā. Juñere-n casā ț-a dus uă norā-n casā. Când viñe zāua orbului. Tāțe s-au dus pe calea Sāmbetei. Învățătura nu strācā. Lē-o făcut meșere.*

Exclamații: (*Fodbalu*) *n-ajunje niê-on băgău! N-oî zăuita până trăiesc! Du-te tu în trēabă-ț! Zā tu ce-î vrē! Nu făce larmā! T'e du cătā casā! N-am dat nimic p-aște! Tulvai Dămñe! Apu jucaū, cē nu făçeu!*

Nu ă-o dat pã lumę asta! Stai să-ț spun! Dă-m pațe! Dă-m pațe cu ăi cu tăt! Dumnezeo ști! Nu știi tu că ă-o făcut! Apu ascultă! Amu-ț ieș vorba dãn gură! Să fii sănătos! Să trăiești, frate! Tare multe prostiuri! Io căldura birui, numa frigu! Tătă țepeșesc dă frig! Ind'-o prind o ăupelesc!

Interogații: *Da ăe pãte fi? Tu-ă mânca tata prunćilor mneă? Zăc-oă, ăă tać-oă? Apu ăine o avut să-ș baje nasu? Uă Dămnă, cum să spun? ăe bețeșig ai?*

Laude, aprecieri: *Tare, tare ăqmeň or fost, harńić! O muiere bună, așę dă numa! S-o născut dă preűot! ăi d-a trăiire-n lume. După ce cãn- tã două colinde comenteazã: nu ăeraű lunj, numa mândrã!*

Invective, injurii: *Ai batã-! Bătutu-v-o focu vost! Ho, batã-vã noro- cu! Mãnće-l cãni! Mãnće-l pureći! Mãnć-qamaru! O, Dămnă pușcă-le! O, măie-țe apa! Calcî-țe rața. Vorbitorul comenteazã: Nu-ă tare biňe, da-ăi vorbã dãn bătrãn. Sudalmă dãn bătrãn ai moși strãmoșilor.*

Ion Coteanu afirmă cã unele expresii vor sã concretizeze mesajul (1973: 116), adică procesul de conturarea evenimentelor și a personajelor, a justificării psihologiei lor. Din punct de vedere lingvistic aceasta este o intensificare semantică a expresiei, o insistență destinată reliefării rii imaginilor.

Referirile explicative incidentale sunt adaosuri pentru ca ascultãtorul sã priceapã fãrã echivoc enunțul. Iatã cãteva exemple: la *bețagã rãű*, – se adaugã – *pã pat!* La *odată n-am născut*, – se completeazã – *și odată-am supt dî la țãța mamilor*; la *nu mai am nîmic*, – se reia – *tãte mi l-or potrocît*; la *aș-o fujit ca vânt*, – se menționeazã efectul imediat – *tãte ușilę le-o lăsat dăștisă*; la *nu lă-am răs*, – reia cu alte cuvinte – *nu lă-am ăfulul!* La *țină mare*, – hiperbolizeazã – *dă n-o tras ăizmile dăpã pićare*.

Referirile explicative: *Am uítat să-ț spun. Ie vez, cã uít cã ă-am vrut să-ț spun! Nq, cã n-oă ști! Nq, uiti-țe, cã n-oă ști.*

Repetițiile constituie și ele o modalitate de concretizare prin insistența, mai mult ori mai puțin organizatã, asupra unuia din termenii enunțului (Coteanu 1973: 119). De exemplu: *Dămnă Dumnezăule! Nîme, nîmic! Nîș nu vorbem cu nîme nîmic! Când și când aș mai vorbi ăo cu većin! Sărac dãntrã sărac; ăo nu ștu ă-am făcut ăe n-am făcut* ('nu știu ce s-a întâmplat cu mine'); *Așę mărg mărg uítari. Și cãte și mai cãte.*

În discursuri apar și amplificări exagerate. Cu expresiile *dâr tăță lumę; până-ı lumę* ori *dă tătuluı* enunțul capătă o accentuare evidentă, uneori chiar și exagerată în comunicare: *Nu s-ar prinde dă vasă, dâr tătă lumę! Până-ı lumę nu-ı acasă! S-o-nvățat dă tătuluı biıne.* Și alte expresii de această natură: (*Să bățeu*) *dă rupeșu locu! Iê-colo căte unu în beserică.*

Vorbitorul este atent adeseori ca enunțul său să fie bine înțeles: *Tri suțe dă pengăi! Ierau ban!*

Alteori, locutorul subliniază enunțul prin referiri egocentrice: *Io-ț spun dırept! Și io am aıuzat cu urețile meșe! Io sângură mă laıud! Dac-oı trăii! Dă când io știu dın mınțe me* ('de când mă știu'); *dă sama me ıı biıne; în mai multe lucruri im bag nasu.*

Necesitatea determinărilor circumstanțiale, o altă caracteristică a limbajului de care ne ocupăm este o puternică tendință de stabilire a locului deținut în spațiu sau în timp de obiectele și întâmplările la care mesajul face referire (Coteanu 1973: 97). *D-açı cât ıı Lețeu. D-açı până la birt. Atunê ıeraı încă tu mititeaıă!*

Figurile de stil apar și ele foarte des în interviuri. Epitetele, metaforele, comparațiile se găsesc aproape în fiecare enunț. Iată câteva exemple.

Epitete: *ban pă verde* ('bani împrumut ori achitați anticipat, în contul unei culturi înainte de recoltare', cf. în Basarabia *a trăi pe verde*, cu același înțeles, Mărgărit 2005: 196), *ban gata* ('bani lichizi', expresie atestată până în secolul al XIX-lea în țară, Mărgărit 2010: 277): *Am dăuă suțe dă miı ban gata. Știı apa cęeșe sárată; muıere dă viıată; un uom bun.*

Metafore⁵⁰: *frunțe feșilor; cąda satuluı* ('sáraci', 'fără prestigiu'); *frunțași leji: care-s frunțași leji, acıiıe mąrg la beserică; tâte stau pă gard; inıma mi la ungur; m-a' rás dă cu dulce* ('a ráde îndelungat și cu bucurie, cu satisfacție'); *s-o pus la inımă: știı că' dă dragă m-o fost? Și s-o pus la miıne la inımă; așe s-o lipit; tare să lipește dă miıne; or rámas tâte pă grumazu mıneı; cum să spuıne să ıeıe bárbat dı la muıere – sparje căș: o umblat să spargă căș; a puıne brńnca pe ceva: ıe ar fi pusă brńnca pă pámńnt. Nu-m pică-n mınțe! Care-s dă zidit* (referire la programe de calitate de televizor); *l-a strofoca la nervi; ıı strofocă dın mınțe; tare*

50 Varianta locală a toponimului *Aletea* (magh. *Elek*, județul Bichiș).

*ń-o tras biserică; ńe stă limba: limba tă' pă limba țitihăzăńască*⁵¹ *ń-o stat mai tare. Nu ńe lasă picorele. Până s-or așezat. S-o spart ișcala, dac-o vińit colhozu. Mă sămțasc mai d-aproape dacă râmâńește vorbim.* Se include în această categorie și expresia din Micherechi *i-o luat locu* ('referire la operația de extirpare a uterului'), cu semantismul arhaic al termenului *loc* moștenit din latină.

Cu expresia *Văi ș-amar ce*! se exprimă starea dezastruoasă a unui produs, situații etc. (*Văi ș-amar ce bucate/casă/prunc/viață!*)

Comparații: *aș-o fujit ca vânt; așe am durmit ca dusă/duđu* ('mort'); *nu-ń prinde capu ca bota/hârbana; ń surd ca pământu; ń umblă gura ca melița; ń urât ca Marț-Sara; așe să frământa ca curetu fără carne; s-o-ńtins ca o brască; tă dă una țâne ca ńorbu dă botă; tă dă una țâne ca Fita; tăt umblă, ca limba-n clopot* ('tot pe drumuri este'); *așe tăcem, ca piticu; tăte tăte-s ca obđelile dacă le spelı; stai ca boiđu; ń-ntuńeric ca-n curu lu Străjoi*⁵²; (A.B.: S-o mântuıt dă ıe!) subiectul: *A, ca dă dracu!; așe ard picărilę ca focu;* Despre o prăjitură: *Tare-s buńe omloșe, dărdă dacă le știi făce! că dă nu-ń puńe țe trabă apu-s ca cuțe; mánca, ca rupt; culește ca porcu-n grăń; așe o prinde ca hulu puńu; rar ca pasăreńa/ cęra albă; așe-ń la gínș, ńescă-ń botęle la gard.*

Zicale în rime:

Uomu care nu zolește, nu sorbește.

Ćine-ń máníńos, puńe bota jos!

Vasa țâne casa, Ilięe nu ștu cıńe, da fără Nica nu-ń nımica!

Ćinc cu perinc!

Cuvintele prin care se identifică o localitate sau expresiile care sunt caracteristice pentru întreaga comunitate apar, de cele mai multe ori, în discursuri, narațiuni fără ca ele să fie subliniate. În unele cazuri, însă, acestea sunt marcate printr-o construcție incidentă plasată înainte sau după ele, de exemplu: *Așe-ń zása, cum ń zása, cum zâce râmâńu; cum or zăs dădămult; cum or zăs părinți noșt/bătrâńi; ń vorbă dâń bătrâń; cum să spuńe.*

51 Unele (vezi Borbély 2007a) apar și în dicționarul de metafore românești (Bucă 2003).

52 Limba română vorbită în localitatea Chitighaz. Derivat format din toponimul local: *T'itihaz* (magh. *Kétegyháza*, județul Bichiș).

Situația de bilingvism a comunității a dat și ea naștere multor expresii, acestea fiind traduceri din limba maghiară sau, uneori, strategii de comunicare pentru a rezolva lipsa unei expresii din vocabularul vorbitorului. Aici se includ și expresiile sinonime, create pentru a facilita comunicarea celor care nu stăpânesc foarte bine limba română sau alte stereotipii lingvistice etc. Aceste fapte lingvistice sunt, adeseori, introduse prin formule ca: *cum zâcê unguru* sau *cum zâcê noi*; *cum să zâcê la noi*.

În subcapitolul dedicat stilului individual și stilurilor funcționale din lucrarea *Limba română*, Gheorghe Bulgăr subliniază că: „[F]ormele expresivității pot caracteriza un autor, un vorbitor, dar și o colectivitate, o sferă largă de activități umane, o categorie de oameni legați prin preocupări, prin formație, prin starea lor socială, culturală etc.” (1995: 291). Prezentarea succintă din acest subcapitol al cărții noastre are menirea să ilustreze expresivitatea limbii române vorbite în comunitate și acele norme etice, sociale care se desprind din acesta. În esență, cele prezentate aici sunt în concordanță cu ceea ce Dimitrie Cantemir a mărturisit: „*Limba nebiruit martor iaste*.”

5.3.3. Variabilitate interlingvistică: bilingvismul

În subcapitolul acesta voi insista asupra variabilității în bilingvismul comunității. „Evoluția limbilor este rezultatul atitudinii vorbitorilor față de păstrarea intactă a idiomurilor pe care le folosesc sau față de introducerea unor elemente din alte limbi sau din alte variante ale aceleiași limbi. Sociolingviștii vorbesc, în acest sens, de menținerea limbii (engl. *language maintenance*) sau de schimbarea limbii (engl. *language shift*).” (Ionescu-Ruxândoiu–Chițoran 1975: 187). În comunitățile bilingve, aceste două fenomene lingvistice nu se referă doar la unele elemente preluate din alte limbi sau la alte variante ale aceleiași limbi, ci, în special, la două limbi diferite: limba comunității, a naționalității și limba oficială, a statului. Bilingvismul, adică folosirea alternativă a două limbi, – după opinia mea – nu poate fi considerat o consecință a contactului lingvistic, ci ca *singura strategie comunicativă de menține-*

re a limbilor de naționalitate. Ca urmare, *bilingvismul* și, implicit, studierea lui prin metodele sociolingvistice sunt foarte importante pentru naționalități, fiindcă bilingvismul este unica posibilitate prin care o naționalitate își poate menține propria limbă. Aceasta se explică în felul următor: dacă membrii naționalităților vorbesc doar limba proprie și nu cunosc limba statului, aceștia nu vor avea acces deplin în societatea din care fac parte (administrație publică, școli superioare, serviciu, mass-media etc.), și tot așa, dacă membrii naționalităților își vor abandona limba proprie și vor deveni monolingvi, vorbitori doar de limba statului, limba naționalităților nu se va putea menține.

Bilingvismul este de mai multe tipuri. După prestigiul social al limbilor, Lambert delimitează bilingvismul *aditiv* (care se adaugă: individul își îmbogățește repertoriul lingvistic cu o limbă nouă) de cel *substitutiv* (care ia locul: individul trece de la utilizarea unei limbi la alta; acest tip de bilingvism este caracteristic comunităților minoritare, unde limba comunității este înlocuită cu cea a majoritarilor) (Lambert 1974; Borbély 2000b, 2008). Menținerea limbilor în comunitățile etnice bilingve se constată doar în cazul bilingvismului aditiv.

În cele ce urmează, voi arăta, în general, cum se realizează bilingvismul româno–maghiar în comunitatea românilor, și în mai mică măsură, voi prezenta rezultatele dintr-o cercetare în care bilingvismul românilor va fi comparat cu bilingvismul altor naționalități din Ungaria.

5.3.3.1. Bilingvismul în timpul real (1990–2010)

Folosirea alternativă a două limbi, respectiv, bilingvismul (v. Borbély 2008) nu reprezintă un fenomen omogen, ci unul variat de la o comunitate la alta, de la un grup social la altul, de la un vorbitor la altul; dar variabilitatea este condiționată și de situația în care discursul se realizează. Utilizarea limbilor variază în felul următor: unii folosesc mai mult una dintre limbile comunității, alții o folosesc pe cealaltă mai frecvent, oral ori în scris, iar alții utilizează ambele limbi în aceeași măsură. Bilingvismul – alături de fenomenul de multilingvism (folosirea

alternativă a trei sau mai multe limbi) – a fost cercetat periferic în secolul trecut, însă în prezent, în contextul globalizării, devine un subiect tot mai important. În cercetarea efectuată în Chitighaz, *Variabilitate și schimbare lingvistică – cercetare longitudinală despre limba românilor din Ungaria* (1990–2000–2010)⁵³, pentru studierea multilaterală a vorbirii românilor bilingvi din Ungaria am combinat trei modele de investigație, obținând o cercetare *sociolingvistică cantitativ-calitativ-longitudinală*. Analiza a fost inițiată prin ancheta sociolingvistică de teren, efectuată în 1990. În 2000 și, apoi, în 2010 am repetat ancheta, a doua oară. Cercetarea și-a propus să dezvăluie desfășurarea în timp – în contextul social caracteristic al epocii (tradițional, modern, de globalizare) – a fenomenelor de bilingvism, caracteristice pentru comunitatea lingvistică, cu privire la alegerea limbilor, atitudinea față de limbi, limbă și identitate, schimbare de cod (engl. *codeswitching*), varietăți de limbă (grai, standard) etc., punând accentul pe aspectele de variabilitate și de schimbare.

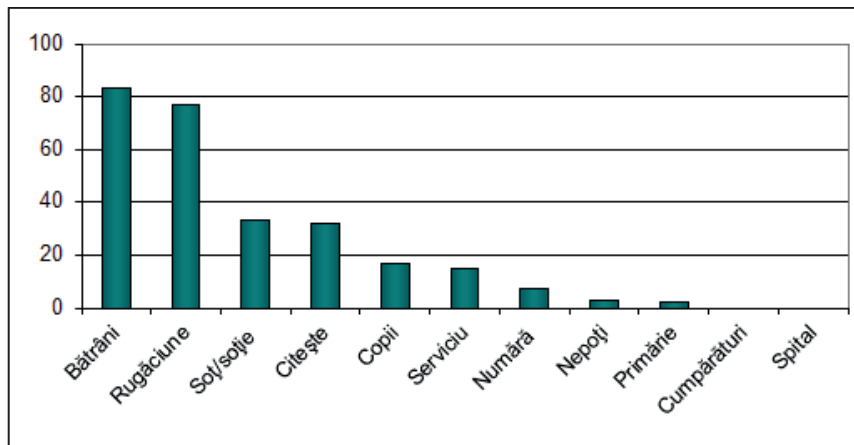
Conform rezultatelor anchetei din 1990, bilingvismul româno–maghiar al comunității din Chitighaz poate fi considerat ca perioadă de tranziție între cea de monolingvism românesc și cea de monolingvism maghiar (vezi figura 2). În 1990 procesul de schimbare a limbii de la limba română la limba maghiară era într-un stadiu avansat (conform datelor de recensământ, vezi mai sus), reflectat prin frecvența tot mai mică a limbii române în discursurile chitighăzenilor în *familie*: cu soțul/soția (33%), cu copiii (17%), cu nepoții (3%); în *comunitate*: cu bătrânii (83%); la *serviciu*: cu un coleg român (15%); la *biserică*: rugându-se (76,6%); la *primărie* (2%); la *spital*: cu medicul (0%); făcând *cumpărături*: la piață (0%); *citind* (32%) și *numărând banii* (7%) (vezi Borbély 2001). În eșantionul de 60 de persoane, limba română este folosită în proporție de peste 50% doar în relațiile cu generația vârstnică și pentru rugăciune. Datele arată că în comunitate mai mult bătrânii

53 Cercetarea a fost sprijinită de proiectul *Variabilitate și schimbare lingvistică: studierea procesului de schimbare a limbii minoritare în limba majoritară în timpul real și în timpul aparent* – Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (Fundatia Maghiară de Cercetări Științifice) OTKA K 81574 – Institutul de Cercetări Lingvistice – Academia Ungară de Științe (a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet), Budapesta.

vorbesc românește și numai biserica este domeniul unde folosirea limbii române predomină.

Figura 2

Proporția limbii române, în procente, în discursul subiecților de zi cu zi (Chitighaz, n=60, 1990)

Rezultatele cercetării sociolingvistice cantitativ-calitativ-longitudinală după un deceniu, în 2000, arată unele aspecte noi ale procesului de schimbare a limbii române cu limba maghiară. Ipoteza de bază în modelul de schimbare este următoarea: utilizarea limbilor se schimbă cu trecerea timpului de la o generație la alta ori/și de la un domeniu de utilizare al limbii la altul, în așa fel încât funcțiile limbii române sunt preluate de limba maghiară. Rezultatele nu susțin această ipoteză pe deplin. După un deceniu, în domeniile de folosire a limbii, alegerea limbii române și maghiare s-a desfășurat diferit. În unele domenii: (a) s-a folosit mai mult limba română, adică procesul de schimbare a limbii a luat o direcție inversă; (b) nu s-a schimbat nimic; (c) s-a folosit mai mult limba maghiară, adică procesul de schimbare a limbii a luat direcția conform ipotezei. Datele sunt culese de la 40 de subiecți, pentru care am folosit, în ambele etape (1990 și 2000), același chestionar:

În ce limbă vorbești/vorbiți: cu soțul/soția; cu bătrânii din sat; cu medicul (la spital)?

În ce limbă: te rogi/vă rugați; faci/faceți cumpărături; scrii/scrieți o carte „scrisoare” oficială; numeri/numărați banii; se oficiază o cununie la casa satului, în biserică etc.?

În figura 3 este reprezentat modul în care se schimbă folosirea limbii române în 25 de situații de comunicare de zi cu zi: fiecare bară reprezintă diferența (în plus, în minus ori neschimbată) după zece ani. Iată trei exemple. Bara albă (a 3-a din stânga) din figura 3 reprezintă schimbarea în utilizarea limbii române, după un deceniu, de la piață. În 1990 nu a fost subiect care să fi declarat că la cumpărături folosește exclusiv limba română: 0% (vezi figura 2), iar în 2000: 15% au răspuns că la piață vorbesc numai românește. Schimbarea se explică prin faptul că, în 2000, între vânzătorii de la piața din Chitighaz, foarte mulți erau români din România, ceea ce nici în 1990 și nici după 20 de ani, în 2010 nu s-a mai întâmplat. Al doilea exemplu se referă la folosirea limbii române la spital în relația cu medicul. În 1990 (vezi figura 2) și peste un deceniu n-a răspuns nimeni că folosește exclusiv limba română când se adresează, la spital, medicului, deci nu s-a schimbat nimic în 10 ani (v. figura 3 bara nearticulată/invizibilă pe linia 0, a 20-a din stânga). În sfârșit, în 1990: 76,6% dintre subiecți au răspuns că se roagă numai românește, iar în 2000: 74,1% au dat astfel de răspuns. Schimbarea după un deceniu, pentru această situație de comunicare, este nesemnificativă (-2,5%) (v. figura 3, bara neagră, a 7-a din dreapta).

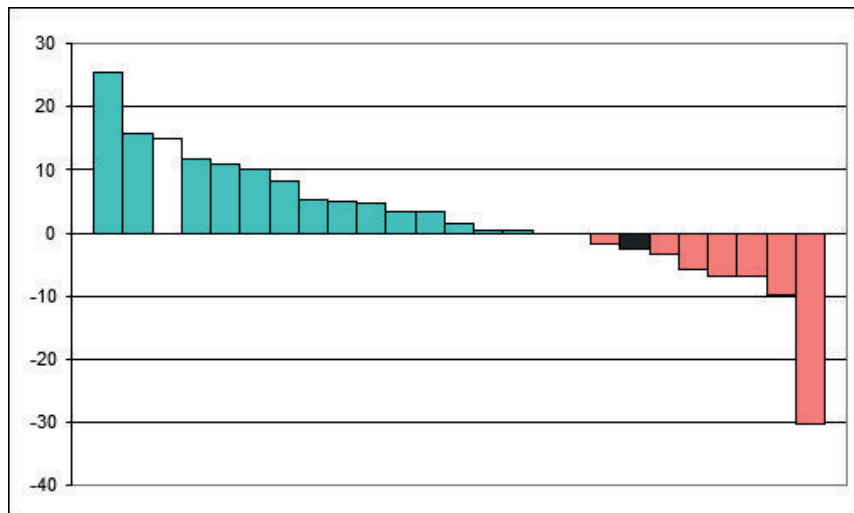
Dintre cele 25 de situații de comunicare legate de domeniile utilizării limbii (în familie, comunitate, la biserică, școală, serviciu etc.), numai în 7 domină folosirea limbii române, în 4 situații ambele limbi se folosesc în proporții identice, iar în 14 situații domină folosirea limbii maghiare (v. Borbély 2005).

Datele din 2000 (vezi timpul real) susțin rezultatele din 1990 (vezi timpul aparent) referitoare la existența corelației între alegerea limbii române și cunoștințele/competențele de limbă română, și anume: indivizii se acomodează la competențele de limbă ale partenerului (v. Borbély 2001: 120–122). Alegerea limbii române în interacțiunile cu partenerii vârstnici nu se schimbă în timpul real, conform ipotezei de cercetare, ci invers, crește numărul interacțiunilor în limba română,

în defavoarea limbii maghiare. În interacțiunile cu nepoții – conform ipotezei de cercetare – scade până aproape de zero alegerea limbii române, în favoarea limbii maghiare.

Figura 3

Schimbare după un deceniu, în utilizarea limbii române în 25 de situații de comunicare (Chitighaz, n=40, diferențe dintre procente din 1990 și din 2000)

Graiul românesc vorbit în Chitighaz continuă și în 2010 să reprezinte cel mai important simbol al identității românești. Folosirea acestuia se datorează, încă, în special, vorbitorilor vârstnici sau celor de vârstă medie. În 1990 am întâlnit câteva familii de români în care și copiii cei mici (2–4 ani) vorbeau limba română. După două decenii, am găsit un copil mic vorbitor de limba română, mama lui (care nu vorbește limba maghiară) fiind din România. Rezultatele cercetărilor din faza a treia (2010) evidențiază s-a conturat și o tendință nouă. Unii subiecți văd în România un spațiu cultural și turistic agreabil, și nu numai, ci și posibilități noi de afaceri. Valoarea/prețul limbii române pe piața limbilor (v. Bourdieu 1991) este în creștere și – paradoxal –, tocmai atunci când în familiile românești din Ungaria a câștigat tot mai mult teren limba maghiară.

Trecând de la vorbitori la domeniile de utilizare a limbii sau la situațiile de comunicare, se observă că familia și biserica sunt domeniile de comunicare în care se vorbește mai frecvent limba română. În legătură cu utilizarea limbii române de către tineri, într-o sferă formală de comunicare (la magazin), un subiect mi-a atras atenția asupra următoarei situații (citată dintr-un interviu):

O fost așe că m-am dus și am spus că-m trabă ă pită, ăă-m trabă ăăă ce știu ăo drojdii, ăă-m trabă nu știu ce. Ș-o stat, ș-o zâs să ziă ungurește că ăe nu ști. Ș-apu am zâs că: „Și babă-ta ăi rămână dă ce nu ști tu să vorbești rămânește?” O zâs că nu s-o-nvățat, și la ce să să-nveță că mai mult ungurește. Așe că limba dă mamă s-o părăsește (n. 1949, femeie, 12 clase, data anchetei: 2000).

Procesul de schimbare a limbii române cu limba maghiară este considerat ca o *rușine*, un fenomen care, în mod normal, nu ar trebui să se desfășoare:

Că la urmă om ajunge acolo că noi rămân și sat rămânesc și n-or ști prunči ăă nepoți, ăă ce știu ce știu ăo, n-or ști rămânește, și asta-ă rușine pă noi că nu știu să vorbască rămânește. Și noi țânem, că noi sântem rămân?! (n. 1949, femeie, 12 clase, data anchetei: 2000).

În concluzie, aș accentua că schimbarea limbii române cu limba maghiară în timpul real, luând în considerare variabila sociolingvistică de utilizare a limbii române, în situații de comunicare, nu este o schimbare lineară, deoarece ea oscilează de la o situație la alta. În consecință, se poate estima că în comunitatea românească din Chitighaz procesul în cauză se va termina la generația nepoților (celor născuți în secolul al XXI-lea) și ultimul domeniu de utilizare a limbii române va fi biserica ortodoxă.

5.3.3.2. Modul de comunicare al bilingvilor

În studierea bilingvismului, *modul de comunicare al bilingvilor* (vezi Grosjean 1995: 261–264) este o temă mult cercetată. Apar probleme în discuțiile legate de acest subiect dacă modul de comunicare al bilingvilor se tratează prin prisma monolingvismului. Cercetările de bi-

lingvism curente ne conving că este cu totul greșit dacă bilingvismul este analizat și descris din perspectiva monolingvismului (vezi de ex. Gafaranga 2007). În interviurile realizate între 1990–2010, cu subiecții am vorbit românește, în graiul chitighăzean, uneori însă am trecut și la a doua limbă, maghiara, adică am schimbat codul. Fenomenele lingvistice ca *alternanța de limbă*, *schimbarea de cod*, *integrarea cuvintelor maghiare la nivel fonetic-fonologic* sunt fenomene lingvistice normative în comunitatea românilor din Ungaria, cum sunt normative în toate comunitățile bilingve. Problema legată de modul de comunicare al bilingvilor în corelație cu timpul aparent și real poate fi abordată din mai multe puncte de vedere. Grosjean (v. tabelul 5), definind modul de comunicare al bilingvilor afirmă că un bilingv, poate comunica într-una dintre cele două limbi pe care și le însușește. Deci, românii din Chitighaz pot vorbi românește cu un român (monolingv), ungurește cu un ungar (monolingv) (v. tabelul 6), iar cu membrii bilingvi ai comunității românești din Chitighaz pot folosi și alterna ambele limbi (v. tabelul 6). Obiectivul cercetării de față se referă la modul de comunicare în două limbi, adică la alternanța de limbă. Variabilele lingvistice cercetate în acest scop vor fi: *împrumutul*, adică cuvintele împrumutate din limba maghiară și integrate în limba română la nivel fonetic-fonologic, morfologic și sintactic; *schimbarea de cod printr-un cuvânt*, adică termenii maghiari care nu vor fi integrați în română la niciun nivel de limbă; *schimbarea de cod prin mai multe cuvinte*, adică segmentele comunicative în care două sau mai multe cuvinte maghiare nu vor fi integrate în română la niciun nivel de limbă. În tabelul 7, prin cuvântul maghiar *şógornő* ('cumnată'), sunt exemplificate cele trei variabile lingvistice amintite. Se consideră variabilă de împrumut cuvântul *şogoriță*, deoarece acesta este integrat în limba română la toate nivelele lingvistice: nivelul fonetic-fonologic (prin evitarea sunetelor maghiare: *o* lung și *ő*), nivelul morfologic (prin sufixul *-iță* și pronumele posesiv de genul feminin *mea*) și nivelul sintactic (prin prepoziția *la*). Se consideră variabilă de schimbare de cod printr-un cuvânt: SÓGORNŐM-NÉL, întrucât lexemul maghiar nu este integrat în limba română. Se consideră o variabilă diferită schimbarea de cod în două sau mai multe cuvinte, fenomenul prin care vorbitorii recurg la alternanțe care conțin două sau mai multe elemente din limba maghiară.

În cadrul acestui subcapitol, voi analiza, interdependența dintre modul de comunicare al românilor bilingvi din Chitighaz și frecvența limbilor folosite de ei. Dacă există interdependență între alternanța de limbă (împrumut, schimbare de cod etc.) și între abandonarea limbii române în favoarea limbii maghiare, atunci tinerii vor produce, în comunicare, mai multe alternanțe de limbă decât cei vârstnici.

Tabelul 5

Modul de comunicare al bilingvilor (Grosjean 1995: 262)

într-o limbă	în două limbi	într-o limbă
L1	ALTERNANȚĂ DE LIMBĂ L1+L2	L2

Tabelul 6

Modul de comunicare al bilingvilor din Chitighaz

românește	ALTERNANȚE DE LIMBĂ și românește și ungurește	ungurește
-----------	--	-----------

Tabelul 7

Variabilele lingvistice ale alternanțelor de limbă română și maghiară (Chitighaz)

<i>Împrumut:</i> cuvânt maghiar integrat la nivel fonetic-fonologic, morfologic și sintactic	am fost la <u>șogorită</u> meș (am fost la cumnata mea)
<i>Schimbare de cod</i> la nivelul unui cuvânt	am fost la SÓGORNÓMNÉL (am fost la cumnata mea)
<i>Schimbare de cod</i> la nivelul mai multor cuvinte	am fost la – HOGY MONDJAM – SÓGORNÓMNÉL (am fost la – cum să zic – cumnata mea)

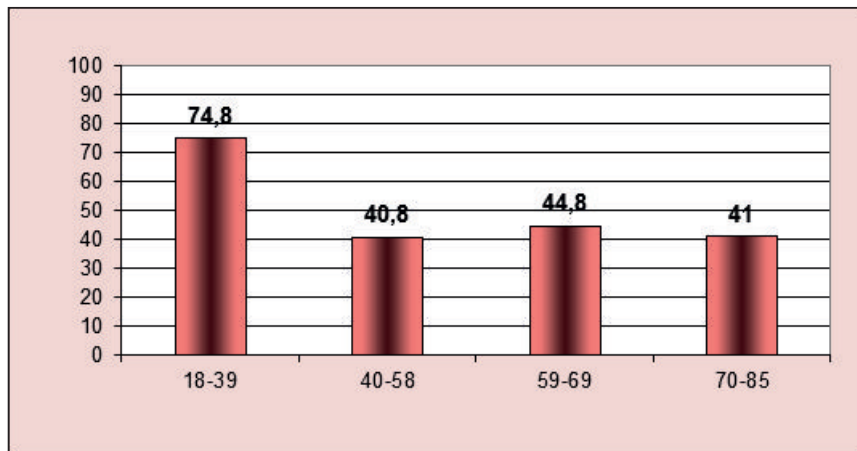
În cele ce urmează, vor fi prezentate rezultate bazate pe analiza datelor lingvistice culese în 1990. Cercetarea este de timp aparent, subiecții fiind grupați pe generații, adică 4 grupe de vârstă. Eșantionul cuprinde 40 de subiecți. Datele lingvistice analizate au fost culese prin interviurile dirijate și semistructurate, într-un interval de 20 de minute pentru fiecare subiect. Modul de comunicare al interviurilor a fost rea-

lizat în două limbi (alternanță de limbă). Situațiile comunicative în care s-au realizat interviurile au fost relativ identice: partener (români din Chitighaz și autoarea); calitatea relației (cunoscuți, rude, vecini, foști colegi de școală etc.); temă (amintiri autobiografice, despre comunitatea românească, atitudinea față de limbă, utilizarea limbilor etc.); loc (casa subiecților). Cercetarea statistică comparativă se referă la mediile incidentelor ale variabilelor lingvistice din interviuri, culese de la cele 4 grupe de vârstă de subiecți.

Rezultatele (v. figura 4) susțin ipoteza, în sensul că prin analiza statistică s-a dovedit că generația mai tânără (18–38 de ani) în 1990, în interviul dirijat, în modul de comunicare bilingv, a întrebuițat mai multe alternanțe de limbă (adică împrumut, schimbare de cod, v. tabelul 7) decât cei mai în vârstă (40–85 de ani). În timp ce în fragmentele de interviuri (cu lungimi identice) cei mai tineri au recurs, în medie, la 74,8 de alternanțe de limbă, la cei mai în vârstă aceasta cifră, referitoare la cele trei variabile ale alternanțelor de limbă română cu maghiară, a fost între 40,8–44,8.

Figura 4

Mediile incidentelor în procente ale celor trei variabile lingvistice referitoare la alternanțele de limbă română și de limbă maghiară (Chitighaz, n=40, 4 grupe de vârstă, 1990)

schimbare al limbii române cu limba maghiară – luând în considerare categoriile lui Labov în privința schimbării lingvistice (eng. *language change*) (1994: 83) – acesta poate fi definit ca o *schimbare lingvistică de generații*, nu lipsită de unele variabilități detectate de la un vorbitor la altul, aparținători la generațiile respective.

6. Date comparative: românii și celelalte comunități de naționalitate din Ungaria

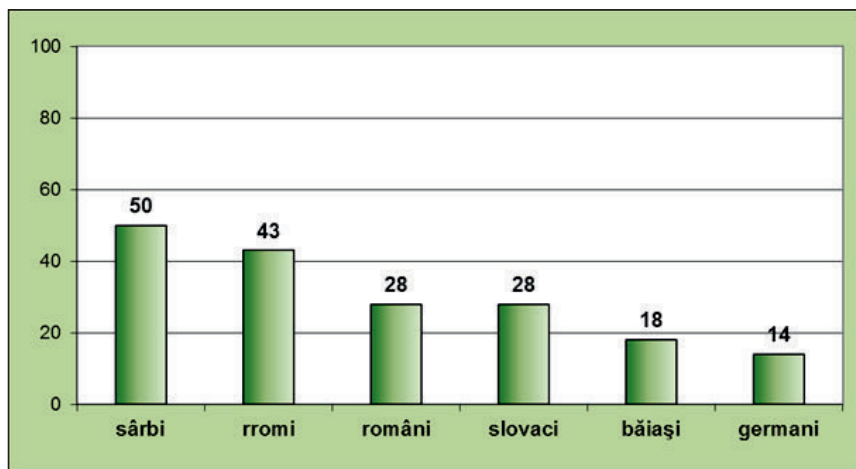
Jim Cummins, lingvist canadian, confirmând faptul că bilingvismul are efect pozitiv în dezvoltarea lingvistică și educațională a copiilor, în 2001 susținea faptul că, cele peste 150 de cercetări efectuate în ultimii 35 de ani servesc ca dovezi pentru susținerea afirmației lui Goethe: „[P]ersoana care cunoaște doar o singură limbă, nu o cunoaște cu totul nici chiar pe aceea”. Aceste cercetări – după Cummins – sugerează faptul că o serie de copii bilingvi vor evolua către o gândire mai flexibilă, deoarece primesc informații în două limbi diferite. Precum s-a dovedit din ce în ce mai des, în Ungaria secolului trecut, membrii naționalităților, trăind într-o societate împreună cu populația majoritară, au fost nevoiți, prin contactele lor de zi cu zi, să comunice cu maghiarii și să își însușească, de la o generație la alta, la un nivel tot mai avansat, limba maghiară. *Politica asimilatoare s-a dovedit a fi mai agresivă decât convingerea că, prin folosirea limbii majoritare, nu trebuie să ne pierdem propria limbă, și prin evoluarea bilingvismului stabil, se pot păstra două limbi folosind una, cea proprie, în comunitate și a doua, cea maghiară, în societate.* În astfel de condiții, bilingvismul stabil poate fi singura posibilitate lingvistică care susține menținerea limbilor naționalităților. Evident, fără interesul întregii comunități de a menține limba proprie, bilingvismul nu se va stabili, ci va deveni unul tranzitiv (intermediar). În cele ce urmează, voi prezenta pe scurt situația lingvistică a românilor în comparație cu alte naționalități din Ungaria. Rezultatele provin din cercetarea sociolingvistică comparativă *Dimensiunea diversităților lingvistice: posibilități pentru menținerea limbilor minoritare*, efectuată între anii 2001–2004

în 6 comunități bilingve din Ungaria: băiași, germani, români, rromi, sârbi și slovaci⁵⁴.

Calculând media răspunsurilor referitoare la utilizarea limbilor naționalităților, obținute prin chestionar de la 421 de subiecți din 6 comunități de naționalitate, am ajuns la rezultatele din figura 5. Cifrele arată care este comunitatea în care se menține mai bine limba naționalităților. În medie, din cele 22 de situații de comunicare cercetate reiese că: sârbii folosesc 50% sârba, rromii 43% romani, românii 28% româna, slovacii 28% slovacă, băiașii 18% limba băiașilor, iar germanii doar 14% folosesc germana.

Figura 5

Utilizarea limbilor naționalităților în 22 de situații de comunicare (n=421, media procentelor în 6 comunități)

54 Proiectul a fost realizat de consorțiul: Institutului de Cercetări Lingvistice al Academiei Ungare de Științe și Catedra de Limba Maghiară Contemporană a Universității Eötvös Loránd din Budapesta; și sub conducerea directorului de consorțiu: Bartha Csilla și directorului de cercetare: Ana Borbély (v. Bartha 2006, 2007, Borbély 2007b, Erb 2007, Pálmainé Orsós 2007, Tuska 2009, Uhrin 2007).

În cele 6 comunități de naționalitate, limba proprie este vorbită, în cea mai mare măsură, în familie. În afara acestui cadru, la slovaci limba de naționalitate este des folosită și la școală; la români și în biserică; la sârbi, în ambele domenii, și la școală și la biserică; iar la rromi, și în propria comunitate. În funcție de relațiile sociale și familiale dintre parteneri, statistica privind folosirea limbilor de naționalitate se prezintă astfel:

Germani: cu bunicii din partea mamei (58%), cu bunicii din partea tatălui (55%), cu mama (40%), cu tata (36%).

Băiași: cu bunicii din partea mamei (46%), cu bunicii din partea tatălui (44%), cu mama (41%), cu tata (38%).

Slovaci: cu bunicii din partea tatălui (79%), cu bunicii din partea mamei (70%), cu profesorul (55%), cu mama (38%).

Români: cu preotul (72%), în timpul rugăciunii (70%), cu bunicii din partea mamei (60%), cu bunicii din partea tatălui (58%).

Sârbi: cu preotul (98%), în timpul rugăciunii (97%), cu profesorul (80%), cu bunicii din partea mamei (78%).

Rromi: cu creștinii (85%), cu persoane cunoscute (82%), cu bunicii din partea tatălui (79%), cu bunicii din partea mamei (75%).

Analizând răspunsurile referitoare la folosirea alternativă a două limbi, după cele afirmate de subiecți, se observă că, aceasta nu este răspândită în mod egal în niciuna dintre comunitățile cercetate. În medie, în cele 22 de situații de comunicare cercetate, cei 421 de subiecți au ales răspunsul „*în egală măsură româna/germana etc., cât și maghiara*” în felul următor: băiași (28%), rromi (26%), slovaci (26%), români (26%), sârbi (21%), germani (13%). Procentele referitoare la folosirea limbii maghiare arată comunitatea în care comunitate este mai avansat procesul de schimbare a limbii. În medie, în cele 22 de situații de comunicare cercetate, cei 421 de subiecți au ales limba maghiară astfel pe de o parte, limba maghiară este folosită mai frecvent în comunitatea germanilor (55%) și a băiașilor (41%) și mai rar se întrebunțează limba maghiară în comunitatea sârbilor (16%) și a rromilor (22%), pe de altă parte, răspunsurile slovacilor (33%) și ale românilor (28%) se situează, și de această dată, la mijloc față de celelalte 4 comunități (vezi figura 5). Limba maghiară, cu excepția comunităților ortodoxe, cum este cea sârbă și română, este cel mai frecvent utilizată în relația cu *preotul*. La

fel, în 4 comunități este des folosită *în prezența unui maghiar*, de data aceasta cu excepția băiașilor și a rromilor. În 3 comunități, la *primărie*, în relația cu *vânzătorii* și în *familii* comunităților este frecventă limba maghiară. Sârbii cu soțul/soția, slovacii cu copiii, sârbii și românii cu nepoții vorbesc mai mult maghiara. Această caracterizează următoarele situații de vorbire:

Sârbi: în prezența unui ungar (43%), cu nepotul (41%), cu soțul/soția (38%), cu vecinii (33%).

Rromi: cu preotul (100%), la primărie (67%), cu colegi (67%), cu vânzători (42%).

Români: în prezența unui maghiar (86%), numărând banii (66%), cu nepotul⁵⁵ (56%), cu vânzători (48%).

Slovaci: cu preotul (68%), numărând banii (55%), în prezența unui maghiar (52%), cu copilul (51%).

Băiași: cu preotul (92%), la primărie (91%), cu profesorul (71%), cu colegii (64%).

Germani: cu preotul (100%), la primărie (91%), cu vânzători (84%), în prezența unui maghiar (81%).

Cercetările efectuate în cele 6 comunități bilingve din Ungaria dovedesc că limba proprie este păstrată în cea mai mare măsură în comunitatea sârbilor și a rromilor. În procesul de abandonare a limbilor de naționalitate, în favoarea limbii maghiare, pe locul întâi „s-a clasat” comunitatea germanilor, iar pe locul al doilea, comunitatea băiașilor. În aceste două comunități, procesul ori a început mai devreme, ori s-a desfășurat mai rapid față de celelalte 4 comunități. Pe locurile 3–4 „s-au clasat” slovacii și românii. Trebuie să subliniez faptul că menținerea limbilor de naționalitate nu este o garanție pentru viitor, deoarece, cum am arătat, bilingvismul în comunitățile cercetate este substitutiv, și nu aditiv.

O altă constatare se referă la faptul că, în timp ce niciunul dintre români nu s-a declarat bilingv, 9 repondenți dintre 70 de subiecți sârbi s-au declarat bilingvi.

55 Luând în considerare relația dintre folosirea limbilor și domeniile de folosire a acestora, Hamers și Blanc afirmă că într-o comunitate minoritară procesul de schimbare a limbii minoritare în cea majoritară se încheie definitiv când „în familie se vorbește limba majoritară” (1989: 176).

Dacă ar fi să căutăm legătura dintre atitudinea vorbitorilor față de varietățile limbilor de naționalitate: grai și standard, am putea formula următoarea ipoteză: în comunitatea bilingvă în care se folosește graiul, și concomitent cu aceasta, vorbitorii manifestă o atitudine negativă ori neutră față de grai, se prevede că aceasta nu va ajuta la menținerea graiului. Rezultatele comparative referitoare la atitudinea subiecților față de varietățile limbilor de naționalitate (grai în comparație cu varietatea standard) arată că românii diferă de germani, sârbi și slovaci: (1) românii le place mai puțin graiul lor (v. *atitudinea emoțională*); (2) germanii și sârbi au o părere mai bună decât românii despre frumusețea graiului propriu (v. *atitudinea estetică*); (3) repondenții români, în mai mare număr decât sârbi și slovaci, au fost de părere că varietatea standard e mai utilă decât graiul; iar germanii diferă și mai mult de cele trei grupuri (*atitudinea pragmatică*); (4) o diferență statistică la nivel de tendință este între români și celelalte trei comunități în legătură cu răspunsurile referitoare la faptul că varietatea standard e mai greu de utilizat decât graiul (*atitudinea față de competență*).

Situația este strânsă corelație cu modul în care sunt considerate cele două variante de către elitele comunităților respective.

Pe baza analizei sociolingvistice referitoare la faptul lingvistic: care limbă este utilizată la locul de muncă între subiecți și între un alt membru al comunității, rezultatele ne demonstrează că folosirea propriei limbi variază de la o comunitate la alta. La sârbi, limba sârbă este cea mai frecventă, și nu numai la subiecții care lucrează în comunitate, ci și la subiecții care lucrează în afara comunității sârbești. Românii în comunitate folosesc limba română vorbind cu un român din comunitate, dar la oraș, cu un coleg român, utilizează mai frecvent sau exclusiv limba maghiară. Slovaci procedează la fel ca românii, cu diferența că mai puțini slovaci decât români folosesc în comunitate limba maternă. Germanii utilizează și mai rar propria limbă, în comunitatea germană, decât slovaci, dar cei care fac zilnic naveta nu vorbesc mai mult limba maghiară. Această situație se poate explica și prin faptul că la oraș folosesc limba germană, care – fără îndoială – este limba cu cea mai mare circulație dintre limbile de naționalitate din Ungaria.

7. Sistemul de denominație: nume de familie, prenume, supranume și toponime⁵⁶

În studiul său despre numele de familie la românii din Ungaria, Viorica Goicu analizează originea acestora, arătând rolul prenumelor în formarea numelor de familie. „Din punctul de vedere al originii tematice, numele de familie ale locuitorilor din Chitighaz se clasifică în trei grupe: *nume de botez, supranume și nume de origine toponimică*” (Goicu 1999: 116). Sunt analizate, de asemenea, prenumele care apar în monografia satului scrisă de Iosif Ioan Ardelean: „Vom prezenta, în ordinea frecvenței, prenumele celor 286 de persoane: *Ioan* – 49, *Gavrilă* – 18, *Petru* – 17, *Teodor* – 17, *Vasile* – 14, *Grigore* – 11, *Simion* – 9, *Ștefan* – 8, *Urs* – 8, *Dimitrie* – 7, *Ilie* – 7, *Lup* – 6, *Toma* – 6, *Ieremie* – 5, *Nichita* – 5, *Florian* – 4, *Lazăr* – 4, *Martin* – 4, *Alexiu* – 3, *Andrei* – 3, *Dănilă* – 3, *Filip* – 3, *Ignatie* – 3, *Nicoară* – 3, *Pascu* – 3, *Crăciun* – 2, *Luca* – 2, *Precup* – 2, *Alexandru* – 1, *Cornea* – 1, *Damian* – 1, *Flore* – 1, *Francisc* – 1, *Iacob* – 1, *Iosif* – 1, *Ispas* – 1, *Matei* – 1, *Zaharie* – 1 etc. O comparație între numele de familie, la origine nume de botez, și prenumele de bărbați din Chitighaz din anul 1768 arată că între cele două categorii s-au produs diferențieri importante. Prima categorie, a numelor de familie, se caracterizează printr-o mai mare diversitate, dar printr-o frecvență redusă, predominante fiind numele și hipocoristicele slave. În cea de a doua categorie, predomină numele

56 „A înțelege ce este un nume propriu implică o cunoaștere a naturii și funcției sale în interiorul *sistemului de denominație*, considerat din punct de vedere psihologic, social și din cel al limbajului, iar aceste ultime trei aspecte trebuie examinate dintr-o perspectivă istorică, multiculturală și multilingvistică” (Goicu 2008: 5).

calendaristice cunoscute încă din Antichitate la popoarele semitice, unele cu o frecvență ridicată: *Ioan, George, Gavrilă, Petru, Teodor, Vasile, Grigore, Simion, Ștefan*” (Goicu 1999: 121–122).

Multe supranume din comunitate s-au format de la cele mai frecvente prenume. În continuare, voi prezenta câteva supranume din Chitighaz, care au ca etimon un prenume masculin: *Mihai* (7 supranume): *Haïcu, Mihăieș, Mihăița, Mihoc, Mișe, (a) Mișk'i* (magh.), *Nod-Mihai* (magh.); *Gheorghe* (5 supranume): *D'ordoc, D'urca* (magh.), *D'urcoi, D'urcuța, D'uri Popi* (magh.); *Teodor* (4 supranume): *D'icu, Toderica, Toderoi, Todinca*; *Petru* (3 supranume): *Petruca, Petri-ții-Mari, Truca*; *Ștefan* (3 supranume): *Fație, Fanu, Ștefănuț* (Borbély 1993: 53).

Înmatricularea în registrele administrației oficiale de stat a românilor din comunitate se face în limba maghiară și numai în cele ale bisericii ortodoxe se face în limba română⁵⁷. Rolul bisericii ortodoxe în menținerea identității românești în Ungaria se probează și prin faptul că, în documentele bisericesti, numele românilor figurează în limba română. Așa cum afirmă Viorica Goicu „pentru românii ortodocși din afara granițelor țării noastre, Biserica a fost și a rămas cea mai importantă instituție care a supraviețuit și cu care românii și-au putut identifica trecutul, prezentul și speranțele pentru viitor” (2001: 76). La fel se reliefează influența pozitivă a Bisericii asupra comunității românești în monografia Graiuri românești din Ungaria. „În general, în spațiul românesc de dincolo de Carpați, rolul Bisericii a fost fundamental, nu numai ca factor de coeziune a etniei românești, ci și ca factor de cultură, de modelare spirituală și comportamentală a enoriașilor” (Marin–Mărgărit 2005: CLXVI).

Denumirea oficială a românilor din Ungaria este reprezentată de numele de familie și numele de botez, iar cea neoficială de (numele de botez +) supranume. Din inventarul numelor de familie, le voi prezenta

57 Menționez aici faptul că nu toți indivizii înregistrați în bisericile ortodoxe române din Ungaria sunt de origine română. Familiile mixte, în general, sunt româno–maghiare, iar în alte părți, cum sunt Bătania și Cenadul Unguresc, pot fi și româno–sârbe. Există însă localități, de exemplu Chitighaz, unde românii (în mare proporție) sunt de religie ortodoxă.

și le voi analiza, din punct de vedere lingvistic, pe cele mai frecvente din Micherechi⁵⁸.

Ardelean [Ardelan/Árgyelán]: nume topic: Ardeal + sufixul toponimic -eanu.

Avramuț [Avramucz]: nume biblic: Avram + sufixul diminutival -uț.

Balint [Bálint]: maghiar Bálint ‘Valentin’.

Băican [Baican/Bajkán]: nume topic: Baica (Ardeal).

Bene [Benye]: maghiar Bene ‘Benedikt’, compară și cu numele bulgar Benja. După Viorica Goicu, Benea este un hipocoristic sârbocroat Benja < Benedict, Ljuben.

Boca [Boka/Bóka]: nume bulgar Boka sau/și cuvântul maghiar bóka ‘volbură’; compară cu numele topic: Boca.

Bogyó [Bogyo]:*(cuvânt maghiar bogyó ‘boabă’)

Bordaș [Bordás]: ar putea fi același cu Bardaș (bărdaș ‘dulgher’, ‘lemnar’) sau cuvântul maghiar bordás.

Bozgan [Bozgán]: Bozga (derivat regresiv de la bozgoi ‘bărzăun’) + sufixul -an.

Buta [Bută]: Nu putem fi de acord cu Iorgu Iordan care consideră că la baza acestui nume de familie stă cuvântul: „maghiar buta ‘prost, tâmpit’ sau/și grecesc Buta(s); compară cu numele topic: Buta.” După Viorica Goicu, numele este un antroponim sârbocroat: Buta < Budimir, Budislav și stă la baza denumirii localității Buteni din România. (După opinia mea buta poate fi și o variantă a regionalismului botă, care stă și la baza altor nume de familie din Ungaria, cum ar fi de exemplu: Bota, Botaș).

Cefan [Cseffan/Cséfán/Cséffán]:* (nume topic: Cefa (Ardeal) + sufixul -an.)

Cioca [Csóka]: cioca, varianta a lui cioc (interjecție), compară cu

58 Originea lor este greu de explicat, cele mai multe explicații, după opinia mea, sunt presupuneri, ipoteze. Etimologia acestor nume a fost dată după dicționarul lui Iorgu Iordan (1983); în unele cazuri, voi face referiri și la studiul cercetătoarei Viorica Goicu (1996). Numele de familie notate cu asterics (*) nu figurează în cele două lucrări. În paranteza [] sunt date variantele numelor de familie reproduse după inscripțiile funerare din cimitirul vechi și din cel nou din Micherechi, iar în paranteza () menționez ipotezele mele în legătură cu originea lor.

cioc-boc și cioca-boca (imită o lovitură repetată și puternică). Ar putea fi și ciocă, varianta a lui ceucă.

Ciotea [Ciote/Ceote/Ciotye/Csotye]: ciot + sufixul -ea.

Condoroș [Kondoros]: * (nume topic maghiar Kondoros jud. Bichiș). În Dicționarul lui Iorgu Jordan apare numele Condoraș: conduraș, diminutiv al lui condur ‘pantof’, împrumut de origine turcă.

Cora [Kora/Kóra]: coră, variantă a lui coară ‘specie de pește’; compară cu numele bulgar Kora.

Cosma [Cozmă/Kozmă/Kosma/Kozma]: nume biblic. După Viorica Goicu, numele grecesc Kosmas a avut șansa să pătrundă în onomasticonul creștin și să se răspândească atât în apusul, cât și în răsăritul Europei; la români a ajuns prin intermediar slav. În Transilvania, antroponimul este foarte vechi, fiind consemnat ca nume al unei localități de lângă Reghin.

Drăgan [Drágán]: slav Dragan.

Dulău [Dúló]: dulău; numele topic Dulău (Banat) apare și sub forma Duleu.

Duma < Dumitru; compară cu Dima < Dimitrie și numele topic Dumășca, Dumeni, Dumești. Ar putea fi același cu numele bulgar Duma sau grecesc Douma(s). Viorica Goicu îl compară cu numele sârbocroate Dumîța, Dumče, Dumșa care au la bază un hipocoristic neatestat Dum(o).

Gomboș [Gombos]:* (cuvântul maghiar gombos ‘cu nasture’)

Goron: gorun ‘specie de stejar’

Gui [Guj]: același cu Guiu < bulgar Gujo.

Gurzău [Gurzól]* (După părerea mea, acest nume de familie pare a fi o variantă a numelui maghiar Garzó.)

Herdean [Hergyán]: tema herd- există în diverse cuvinte maghiare; compară cu unele dintre numele următoare: Herdan, Herdea, Herdeanu (+ sufixul antroponimic -eanu).

Hoțopan [Hocopán/Hoczopán]*

Ianc [Janc/Jánk]: polonez Jank, ar putea fi același cu Iancu (nume bulgar Janko).

Iova [Jova]: nume bulgar Jova.

Isai [Isály]: nume bulgar, ucrainean, rusesc Isaj. Isaia: nume biblic, compară cu numele rusesc Isaija.

Iuhas [Juhas/Juhász]:* (maghiar juhász ‘cioban.’)

Marc [Mark/Márk]: nume calendaristic. După Viorica Goicu, corespunde numelui latin Marcus, prenume specific roman; răspândit în toate provinciile romane, în epoca imperială, pătrunde și în onomastica ebraică, apoi în cea a slavilor, iar de la aceștia la români, unde numele evanghelistului apare și în calendarul popular.

Marcuț [Márkucz]:* (nume calendaristic Marc + sufixul diminutival -uț.)

Martin [Martyin]: nume calendaristic, compară cu numele topic Martinul. După Viorica Goicu, Martin este răspândit și prin cunoscuta sărbătoare populară din luna februarie – Mărtini.

Mihuț [Mihucz]: Mihu (nume bulgar Miho sau/și grecesc Mihos, Mihu) + sufixul diminutival -uț.

Negruț [Nyegrut/Nyegrucz]: negruț ‘negricios’ < Negru, adj. + suf. -uț.

Netea [Nete/Netye]: Neta (nume bulgar Neta sau/și grecesc Neta[s]) + sufixul -ea. Compară și cu Neti (bulgar).

Nistor [Gyistor/Nyisztor]: același cu Nestor (nume calendaristic; compară cu Nestor: nume bulgar, ucrainean, rusesc). După Viorica Goicu, vechiul nume grecesc Néstor ajunge la români prin intermediar slav, prezența lui în documente fiind semnalată începând cu secolul al XV-lea; forma cea mai răspândită este Nistor.

Ola/Olah [Oláh]: maghiar oláh ‘valah’, ‘român’

Oros [Orosz]: maghiar orosz ‘rus’

Padca [Padka]:* (poate fi din cuvântul maghiar padka ‘bancă’)

Patcaș/Pădcaș [Padkás/Patkós]:*(cuvântul maghiar padka ‘bancă’ + sufixul -aș.)

Papp/Pap: cuvânt maghiar pap ‘preot’; compară și cu aromânescul pap ‘bunic’, ‘moș’ și cu forma italiană Papo.

Petrușan [Petrusán/Petruzsán]:* (Petru [nume calendaristic]+ sufixul diminutival -uș și sufixul toponimic -an.)

Petruța [Petrucza]: Petru, cu sufixul -uță.

Poendan [Pojendan/Poiendan/Pojendán]* (nume topic Poiana + sufixul -an.)

Poi(e)nar [Pojnár]: < nume topic Poiana sau/și Poieni + sufixul -ar (care în cazul de față arată originea locală a posesorului); compară cu

numele topic Poienari din care, de asemenea, a putut lua naștere Poienaru.

Pop: pop, variantă a lui popă.

Pui [Puj]: pui; compară cu numele topic Puiul.

Puşcaş [Puskás]: puşcaş ‘tunar’. Compară cu numele topic Puşcaşi, Puşcaşul.

Radici [Radics]: * Iorgu Iordan amintește numele Radiş: nume slav Radiš; și Radovici: nume slav Radivič, Radovits.

Roşu [Roşşu/Rosu]: roşu, compară cu numele topic Roşul.

Roxin [Rocsin/Rokszin]: nume bulgar Roksa. La Iorgu Iordan apare și varianta numelui cu transcrierea Rocsin: comparat cu prenumele Roxana.

Ruja [Rugea/Ruje/Rujea/Ruzsa]: rujă ‘numele mai multor plante erbacee’; ar putea fi și numele bulgar Ružan. Viorica Goicu amintește și numele sârbocroat Ruja < Rusmir.

Sava [Savă/Száva]: nume bulgar Sava sau/și grecesc Savva(s); compară cu numele topic Sava (Ardeal).

Sferle [Szfërle]: același cu Sfârlea.

Sucigan [Szucsigán]: compară cu numele bulgar Sučikov. (Probabil din numele topic Suci + sufixul -an. La Chitighaz este cunoscut numele de familie Sucion).

Şereş [Seres]: maghiar ser/sör ‘bere’ + sufixul -es.

Tat [Tat/Tath/Tatt]: nume bulgar Tato.

Țârlea/Țirlea [Țirle/Cirle/Czirle]: nume grecesc Tsirli(s).

Supranumele individualizează familiile purtând același nume⁵⁹. În denominația populară din Micherechi ele se folosesc împreună cu numele de botez al individului: D’urica Știrbului, Lica Marti, Tađer Bârî, Ana Udului. În continuare enumerăm o parte dintre supranumele din Micherechi: Albului, Americanu, lui Andraș, Añi Clisî, Añi Flori, Añi Lupului, Añi Vuk’i, Babi, Băicanului, lui Bălaj, Bârî, Beñi, lui Bimbo, lui Birăău, Birăăului, Bircului, Biți, lui Boca, Bocoşului, Bologului, Borbilului, lui Boțe, Boăului, Buhî, lui Bulbuc, Buti, Căuacului, lui Că-

59 Familiile care au nume de familie cu o frecvență mică nu au supranume. Aceste nume de familie sunt folosite după regulile aplicate pentru utilizarea supranumelor (de ex. *lui Dulău*).

praru, Cefanului, lui Cipk'eş, Ciulului, Clisî, Clopotarului, lui Cloşcău, Coâişului, Cocoşului, Codri, lui Colac, lui Cotrov, Cotuîni, Curtului, lui Danţoş, Deli, Dîiacului, Dămîni, Driii, lui Dulău, Duri, Ievi Lik'i, Ferului, Floci, Flori, Fusului, lui Füleş, Găbăraşului, Găvrili, Gâţului, Gliği, lui Gligor, lui Gomboş, lui Gusti, lui Haş, Haşului, lui Herdan, Holbanului, lui Hoţopan, Hoţopanului, lui Hupli, Iancului, lui Ianoş, Ijacului, lui Ilii'e, Iliii, lui Ionaş, Iosivei, lui Isai, Iuăani, lui Jori, Julanului, lui Király, K'işului, Latului, lui Laturî, Lica Popi, Lik'i Deli, Lik'i Nuţu Marti, Locuţi, Ludului, Macului, Marcului, Marti, Mării, Micului, lui Mihaî gazdă, lui Mihăieş, Mişk'i, Mâţi, Mâţului, Mocuţi, lui Muscăniţa, Nak'i, lui Negrut, Niculi, Nuţu Ţuli, lui Ok'iut, lui Pavâl, lui Păsulaş, lui Păsula, lui Păţcaş, Pipoşului, lui Pitic, Piţului, lui Plombaş, Popi, Popuţi, Poştaşului, Puîului, Răuului, lui Rebeca, Roşului, Sabadişului, Sclovacului, Sfătului, Stăvarului, lui Şandor, Ştapei, lui Şereş cu bica, lui Şfortî, lui Ştefănaş, lui Ştefănoc, Ştirbului, Ştului, lui Titi, Tăbli, Ţuli, Ţilik'i, Ţârli, Ţoiului, Udului, Vamalăuului, lui Vănaş, lui Văsăliie, lui Vucău, lui Znamenčic etc.

Pe baza informaţiilor primite de la subiecţii români din diferitele localităţi cu populaţie românească din comunitate, numele biblice (ale apostolilor, sfinţilor) *Ioan, Gheorghe, Gavril; Ana, Maria* au fost transmise de la tata, bunicul, unchiul, naşul nou-născutului sau de la mama, bunica, mătuşa, naşa nou-născutei. Examinând această tradiţie, se desprind două tendinţe importante: frecvenţa unor nume de botez este mai mare într-o localitate decât în cealaltă; numele de botez variază de la o localitate la alta, „dau o notă caracteristică, proprie fiecărei localităţi” (v. Teaha 1961: 142).

În *Monografia comunei Chitichaz*⁶⁰ apare lista primarilor care au condus satul între anii 1726 şi 1862. În aceşti 136 de ani, 57 de persoane au fost denumite Ardelean ca primari ai satului. Numele lor de botez au fost: *Ioan* (16 persoane) şi *Joan* (1 persoană), *Ştefan* (7), *Petru* (6), *Vasiliiu* (5), *Teodor* (3), la câte 2 persoane apar numele: *Georgiu, Michail, Moise, Toma* şi *Urs*, iar *Demetriu, Elia, Luca, Lup, Nicolae, Pavel, Tişor, Zacharie* apare la câte o persoană (v. Ardelean 1986: 74–76).

60 La Ardelean (1893) toponimul apare sub această formă veche, azi se foloseşte varianta cu *g* (*Chitighaz*).

La sfârșitul secolului al XVIII-lea, în anul 1779, pe baza „potrocolului” bisericesc ortodox din Chitighaz, cele mai frecvente nume de botez erau: *Dimitrie*, *Vasilie* (*Văsălică*), *Toader*, *Chirila*, și *Gligor*⁶¹. Dintre cei 25 de băieți chitighăzeni născuți în 1779, 5 au primit la botez fie numele *Dimitrie*, fie *Vasilie*, 3 *Toader* și câte 2 numele *Chirila* sau *Gligor*. Tot în acest an, dintre 16 fete botezate la biserica ortodoxă, 7 au primit la botez prenumele *Oana* (cu variantele: *Ona*, *Iona*), 5 numele de botez *Maria*, 2 fete *Părasca*⁶², câte o fetiță *Floarea* și *Joiea* (v. Mocan 1995: 96–97). La sfârșitul secolului al XIX-lea, în anul 1879, dintre cei 102 băieți botezați în biserica ortodoxă română din Chitighaz, 34 (o treime) au primit la botez numele *Georgie* (variantele de azi a numelui de botez *Gheorghe*). Pe locul al doilea s-a clasat numele *Mihaiu* cu 16 botezați, pe locul al treilea, *Petru* (14 botezați), pe locul al patrulea *Ioan* (12) și pe locul al cincilea cu 6 botezați *Teodoru* (cu variantele *Toaderu*, *Toderu*). Dintre 90 de fete botezate în 1879, cele mai frecvente nume de botez au fost: *Maria* (21 de fete), *Ana* (19), *Floarea* (19), *Sofia* (15), *Susana/Susanna* (8) (v. Mocan 1995: 98). Comparând numele de botez din anul 1779 cu cele din anul 1879, se observă o schimbare în apariția/dispariția unor nume sau o mutație în ceea ce privește frecvența lor. La băieți, după o sută de ani, printre cele mai frecvente 5 nume de botez nu mai apar 4: *Dimitrie*, *Vasilie*, *Chirila* și *Gligor*. În cazul numelor de botez feminine, diferențele după o sută de ani se arată în frecvența numelor: *Maria* rămâne cel mai frecvent, iar *Floare* (cu variantele *Florea*, *Floria*) rămâne⁶³ tot atât de frecvent cum este *Ana* (atribuite celor 19 fete botezate); și *Sofia* devine un nume frecvent, dintre 90 de fete 15 primind acest nume de botez.

61 În comuna Chitighaz este folosit și în prezent supranumele *Gligoraș*, format din prenumele *Gligor* + sufixul diminutival *-aș*. De obicei, supranumele formate cu sufixe diminutive redau o caracteristică fizică („mic de statură”) sau trimit la alte calități de care este lipsită acea persoană la care s-a referit inițial supranumele. Un alt supranume din Chitighaz din aceeași categorie este *Ștefănuț*: *Ștefan* + *-uț* (v. Borbély 1993: 53).

62 Din prenumele *Părasca*, în Chitighaz, s-au format supranumele *a lu Părasca* și *Părăscoi* (v. Borbély 1993: 54).

63 Despre alegerea frecventă a prenumelui la români ne relatează și Elena-Camelia Zăbavă (2008).

La sfârșitul secolului al XX-lea, între anii 1976–1980, din registrul școlii primare românești din Chitighaz, rezultă că dintre cele 39 de prenume de băieți, doar 2 din cele 5 mai sus amintite sunt la fel de frecvente ca în urmă cu o sută de ani: *Gheorghe* (7 persoane) și *Ioan* (5 persoane), iar diversitatea numelor se lărgeste, deoarece apar nume de botez necunoscute până atunci în comunitate: *Csaba* (2 băieți) și *Cristian* (2 băieți) (v. Mocan 1995: 98–99). La fete, din 54 de nume de botez, între cele 5 mai frecvente nu mai apar prenume tradiționale, ci nume care până atunci nu au fost înregistrate în Chitighaz: *Mariana* (5 fete), *Silvia* (4 fete), *Andrea* (3 fete), *Angela* (3 fete), *Edit* (3 fete) (v. Mocan 1995: 99–100). Apariția acestor nume se înregistrează după anii 1960, când comunitatea românească intră treptat într-un contact tot mai viu cu societatea maghiară și cu elemente de cultură străină, ceea ce atrage după sine influențe din afara comunității. Drept urmare, apar prenume preluate din presa scrisă și electronică etc.

Înainte de pătrunderea numelor maghiare, de la sfârșitul secolului al XX-lea înapoi, alegerea numelor de botez la românii din Ungaria (inclusiv la românii din Chitighaz) a fost influențată de prenume provenite din Crișana și Transilvania. Tendința care a influențat și comunitatea românească din Ungaria este descrisă de Teofil Teaha, la mijlocul secolului trecut, în felul următor: „O puternică tendință care se manifestă tot mai vădit în sistemul numelor de persoană din Valea Crișului Negru este aceea a modernizării, a orășenizării prin împrumutarea, în special de către intelectualii satelor și, prin ei, de restul populației, a unor nume de origine latină, folosite la oraș. Acest fapt este caracteristic, în general, populației din Transilvania” (Teaha 1961: 143). Contactul românilor din Ungaria cu românii din Crișana și Transilvania până la Primul Război Mondial și după Primul și Al Doilea Război Mondial s-a realizat prin intermediul rudelor. Mulți români din Chitighaz și din Cenadul Unguresc etc. au avut rude în satele și orașele din România din apropierea graniței cu Ungaria: Arad, Curtici, Otlaca (azi Grâniceri), Macea, Pilu, Șofronea, Zimand etc. Aceasta se explică prin faptul că chitighăzenii pe vremuri s-au căsătorit exclusiv cu români localnici sau din alte sate românești, iar alții s-au mutat în România. Subiecții cercetărilor de teren mi-au relatat faptul că, până în anii 1970–1980, legăturile între cele două țări erau chiar foarte vii (cu vizite

săptămânale, lunare). Înainte de 1989, dar și prin decesul generațiilor cu rude mai apropiate (părinți, frați, cumnați, verișori), s-au întrerupt legăturile dintre rudele care trăiau în cele două țări. Prin contactele cu românii din România au pătruns multe prenume latino-romanice, dintre care amintesc: *Aurelia, Cornelia, Emilia, Livia, Lucia, Lucreția, Hortensia, Minerva, Otilia, Valeria, Zenobia și Adrian, Aurel, Cornel, Emil, Livius, Sabin, Silviu, Traian, Valeriu, Virgil* etc. Aici se adaugă și prenumele de origine românească *Doina*. În generația tânără, mai nou, în familiile penticostale, se întâlnesc căsătorii între români din Micherechi și români din România.

În monografia *Micherechi* am cercetat, printre altele, caracteristicile numelor de botez (Borbély 2000a). Cele mai frecvente nume de botez tradiționale în Micherechi sunt: *Ana, Eva, Floarea (Floare), Maria, Marta, Irina, Gheorghe, Ioan, Mihai, Teodor, Vasile (Vasilie/Vaszilie/Vasiliu)*. Majoritatea sunt folosite în forma lor diminutivată: *Anuța, Ievuța, Florica, Lica, Marișca, Nuțu*. Dintre cele mai puțin frecvente sunt *Rafla, Rozalia, Saveta (Savita), Ileana, Iuliana, Alexandru, Dimitrie, Dumitru, Iosif (Iosiv), Nicolae, Petru, Trăian*. Din cauza administrației oficiale civile, numele de botez românești au fost maghiarizate. Cele mai frecvente nume de botez de acest fel sunt: *Floarea: Virág, Teodor: Tivadar, Tibor și Vasile: László*⁶⁴. Maghiarizarea numelor de botez s-a produs nu numai la Micherechi, ci și în alte localități din Ungaria unde trăiesc familii de români (de exemplu, în Apateu: *Gróza Virág*). Menționez că, până în urmă cu câteva decenii, și românii din Micherechi își alegeau nume latino-romanice, sub influența celor purtate de românii din Crișana și Transilvania (v. mai sus). După această perioadă, în onomastica maghiară au început să pătrundă o serie de prenume noi, mai moderne, care au fost preluate și de români. Iată câteva exemple: *Evelin, Dzszenifer, Odette, Attila, Zoltán, Zsolt*. În unele familii, numai fetele primesc un prenume modern, în timp ce băieții sunt botezați cu prenume tradiționale, în special prenumele tatălui. Pentru a ilustra maniera actuală de denominație la Micherechi, am ales o familie în care mama are prenume tradițional: *Maria*, tata: *Tiberiu*, fetița: *Marta*

64 Echivalentul maghiar, în general, al prenumelui *Floarea* este *Flóra*, al lui *Teodor* este *Tódor*, iar al lui *Vasile* este *Vazul*.

Lidia și băiatul: *Petru Tiberiu*. Într-o altă familie mixtă (româno-maghiară), mama are prenumele *Ana*, tata: *András*, fetița *Enikő*, băiatul *András* și nepoțica *Ramona*. O femeie din Micherechi (n. 1958) mi-a mărturisit, în interviul sociolingvistic realizat în 1997, că a ales numele copiilor din Biblie, iar o altă femeie (n. 1954) mi-a spus că a ales numele fetei sale dintr-un calendar maghiar.

În câteva proverbe și zicători locale apar nume topice, nume de botez, nume de familie și supranume. Iată exemplele referitoare la unele prenume: *Umblă ca guda Uańi! Vânt și plăie, c-așe-i plăce nańi Flare! Țarca, țarca, Ioșca nost!*

În cercetările sale etnografice despre cimitirele din Micherechi, Emilia Martin amintește de existența în comună a patru cimitire (v. Martin 2001: 146). În registrul de inscripții funerare din Micherechi al lui Hatvany Csaba (2000) apar 758 de tabele ilustrând cele 758 de cruci/pietre/monumente funerare pe care figurează 1287 de nume de persoane: nume de familie și prenume⁶⁵. Datele referitoare la numele de familie, prenumele și data nașterii sunt complete pentru 1246 de persoane⁶⁶. Dintre acestea, 137 de persoane s-au născut în secolul al XIX-lea și 1109 în secolul al XX-lea. Cea mai veche dată de naștere din inscripții este anul 1858. 137 de persoane înmormântate aici s-au născut în secolul al XIX-lea, între 1858–1899, dintre care 67 de femei și 70 de bărbați. Dintre cele 67 de prenume feminine, 10 sunt scrise în limba maghiară. La 2 persoane nu apare prenumele (de ex.: *Szücs Sándorné*), iar la 8 apare și prenumele (de ex.: *Martyin Anna*). Prin urmare, 57 de nume, la care apar și prenumele, sunt scrise în limba română. Acestea din urmă sunt menționate în felul următor: numele de familie al soțului + prenumele + numele de familie al soției (de ex.: *Marc Andronica Roxin*) ori numele de familie + prenume (de ex.: *Ruje Maria*). Cele 65 de femei născute în secolul al XIX-lea (la care pe monumentul funerar apare prenumele) au primit la botez următoarele prenume: *Ana, An-*

65 Inscriptiile funerare apar în română ori în maghiară. În registru nu apar literele specifice alfabetului românesc (de ex.: *Gurzau, Anuta* [în loc de *Gurzău, Anuța*], v. Hatvany 2000).

66 În cazul a 43 de persoane, datele lipsesc parțial (lipsește data de naștere sau prenumele) ori nu s-au putut descifra (în aceste cazuri în registru apare indicația: *necunoscut*).

dronica, Domnica, Elisabeta, Eva, Floarea, Ilona, Maria, Marta, Rafila, Savita. Cele mai frecvente prenume au fost: *Floarea* (15 femei, cu variantele: *Flarea* și *Floare*), *Maria* (15), *Ana* (13), *Eva* (10). Dintre cele 70 de nume de bărbați, 65 au fost scrise în limba română (de ex.: *Marc Gheorghe*) și 5 în limba maghiară (de ex.: *Gurzó Flórián*). Prenumele bărbaților născuți între anii 1858–1899 la Micherechi au fost: *Dimetrie, Flórián, Ioan* (variante: *Joan, János*), *Josif, Kodra, Mihai, Nicolae, Sándor, Stefan, Teodor, Vasile* (variante: *Vasilie, Vasiliu*). În această perioadă, cele mai frecvente prenume masculine au fost: *Gheorghe* (19 bărbați), *Ioan* (17 bărbați, împreună cu variantele: *Joan* și *János*), *Vasile* (13 bărbați, împreună cu variantele *Vasilie, Vasiliu*) și *Teodor* (7).

1109 de persoane din registru s-au născut în secolul al XX-lea, dintre care 581 sunt femei și 534 bărbați (4 au indicația necunoscut). Structura numelor de femei, a celor născute după 1900, variază: (a) după cele două limbi utilizate; (b) după două nume: al soțului, al soției; și (c) prin ordinea acestor două antroponime. Nume în limba română: numele de familie + prenumele (de ex.: *Radici Floarea*); numele de familie al soțului + prenumele + numele de familie al soției (de ex.: *Cozma Ana Ciote*). Structura numelor în limba maghiară: numele de familie și prenumele soțului + sufixul *-né* (de ex.: *Jova Mihályné*); numele de familie și prenumele soțului + sufixul maghiar *-né* + prenumele + numele de familie (de ex.: *Borszéki Tivadarné Ilona Czizmadia*); numele de familie al soțului + prenumele + numele de familie (de ex.: *Dézszi Anna Martyin*); numele de familie + prenumele (de ex.: *Csóka Virág*). Nume în două limbi: numele de familie în românește + prenumele în ungurește (de ex.: *Rocsin Juliana*); numele de familie al soțului în ungurește + prenumele în românește + numele de familie în ungurește (de ex.: *Bogyó Sidonia Stir*).

Prenume dublu apare numai pe un monument funerar, la o fetiță (n. 1977). Pe baza registrului lui Hatvany, prenumele feminine ale persoanelor născute în secolul al XX-lea au fost: *Ana* (variante: *Anuta, Anna*), *Andronica* (variante: *Andronika, Andrónika*), *Angela, Aurelia, Aurica, Ecaterina* (variante: *Gatita* [probabil: *Catița*]), *Elisabeta* (variante: *Erzsébet*), *Eszter, Erica, Eva* (variante: *Éva, Évike*), *Floarea* (variante: *Florica, Flara* [probabil: *Flora*]), *Virág, Ibolya, Gyöngyike, Ileana* (variante: *Ilena, Elena, Ilona*), *Irina* (variante: *Irén*), *Iuliana* (variante: *Juliana*,

Julánna), *Maria* (variante: *Marioara*, *Mária*), *Marta*, *Monica*, *Rachel* (varianta: *Ráchel*), *Rafila* (varianta: *Rafilla*), *Rebeka*, *Rozalia* (varianta: *Rózsi*), *Sarica* (varianta: *Sára*), *Savita* (varianta: *Saveta*)⁶⁷, *Sidonia*, *Silvia*, *Tünde*, *Valeria*, *Veronica*.

În secolul al XX-lea, cele mai frecvente prenume (cu variantele lor) din Micherechi sunt: *Maria* (156 de persoane), *Ana* (131), *Floarea* (107), *Eva* (65), *Rafila* (31), *Ileana* (18), *Andronica* (12), *Iuliana* (6). Prin urmare, frecvența lor în comunitate este foarte mare, deoarece 526 de persoane au primit la botez aceste 8 prenume. Celelalte 23 de prenume apar doar la una, două sau trei persoane.

Varianta maghiară a prenumelui *Floarea*, *Virág*, apare prima dată pe monumentul funerar al unei femei născută în 1900 și decedată în 1988.

Structura numelor de bărbați născuți în secolul al XX-lea apare în felul următor: (nume în limba română), nume de familie + prenume (de ex.: *Sava Gheorghe*); (nume în limba maghiară) nume de familie + prenume (de ex.: *Hocopán József*); (nume în două limbi) nume de familie scris ungrește + prenume scris românește (de ex.: *Czirle Alexandru*). Pe baza registrului lui Hatvany, prenumele masculine ale persoanelor botezate în secolul al XX-lea au fost: *Alexandru* (varianta: *Sándor*), *Andrei*, *Béla*, *Codre*, *Csaba*, *Dan*, *Dimitrie* (variante: *Dumitru*, *Demeter*), *Gavril* (varianta: *Gábor*), *Gheorghe* (varianta: *György*), *Gyula*, *Ferenc* (varianta: *Ferencz*), *Flore* (varianta: *Flórián*), *Imre*, *Ioan* (variantele: *Joan*, *János*), *Jenő*, *Iosif* (variantele: *Iosiv*, *Josif*, *József*), *Kálmán*, *Lajos*, *Lőrincz*, *Mátyás*, *Mihai* (varianta: *Mihály*), *Nicolae* (varianta: *Miklós*), *Pavel*, *Petru* (variantele: *Petre*, *Patru*, *Péter*), *Stefan* (varianta: *István*), *Teodor* (variantele: *Tivadar*, *Tibor*), *Traian*, *Vasile* (variantele: *Vasilie*, *Vasilii*, *Vaszilie*, *László*), *Zsolt*. În secolul al XX-lea, dintre aceste 29 de prenume masculine (cu variantele lor), cele mai frecvente au fost următoarele: *Ioan* (103 de persoane), *Gheorghe* (101), *Teodor* (88), *Mihai* (65), *Vasile* (53), *Iosif* (22), *Petru* (22), *Alexandru* (17), *Gavril* (8), *Imre*

67 Menționez aici faptul că unele variante ale prenumelor nu se pot delimita ferm, cum este cazul prenumelui *Savita*, care poate fi varianta prenumelui *Elisabeta*. Dat fiind că în secolul al XIX-lea, *Savita* apare la două persoane, iar *Elisabeta* numai la una, am decis despărțirea lor, ambele primind categoria de prenume de sine stătătoare, independente.

(7), *Stefan* (7), *Nicolae* (6). Aceste 12 prenume apar la 499 de persoane. Celelalte 17 prenume provin de la 1 bărbat până la maximum 5 bărbați, în total la 35 de persoane.

Varianta maghiară a prenumelui *Vasile: László* se întâlnește pentru prima dată pe monumentul funerar al unui bărbat născut în 1902 și decedat în 1969; varianta prenumelui *Teodor: Tibor* pe monumentul unui bărbat născut în 1926 și decedat în 1987, iar varianta prenumelui Gheorghe: *György* apare la un bărbat născut în 1904 (anul decesului este necunoscut).

Variabilitatea prenumelor din Micherechi a fost analizată pe baza unui *index de frecvență* (calculat după numărul prenumelor și numărul persoanelor care au aceste prenume): *numărul persoanelor împărțit la numărul prenumelor*. În cazul prenumelor feminine din secolul al XIX-lea indexul de frecvență este 5,90, iar în secolul al XX-lea este 16,99. Rezultatele arată că mai puține persoane au același prenume în secolul al XIX-lea față de cele din secolul al XX-lea ori că, în secolul al XIX-lea mai puține fete/femei au purtat același prenume față de cele din secolul al XX-lea. Indexul de frecvență al prenumelor de bărbați în secolul al XIX-lea este 6,36, iar cel din secolul al XX-lea este 18,41. Tendința rămâne aceeași și la bărbați: mai puțini au avut același prenume în secolul al XIX-lea față de cei din secolul al XX-lea.

Cum am arătat mai sus, unele prenume din Chitighaz diferă de cele din Micherechi, uneori, fie și prin frecvență. La Chitighaz nu apar prenumele: *Andronica, Savita*, iar *Teodor și Vasile* au o frecvență mai redusă. În comunitatea românilor din Micherechi nu au curs prenumele vechi din Chitighaz: *Chirila, Gligor, Părasca*. Prenumele *Floarea și Gheorghe* apar în ambele localități cu o frecvență ridicată, dar, în timp ce în Micherechi prenumele *Floarea* este – în unele cazuri – tradus în maghiară prin *Virág*, la Chitighaz circulă exclusiv varianta latinească maghiarizată: *Flóra*.

După prezentarea tendințelor în alegerea prenumelor din localitățile Chitighaz și Micherechi, vom face câteva referiri la prenumele din orașul Giula. Csobai Lászlóné (1988), în lucrarea sa despre manuscrisul autobiografic al lui Teodor Voniga – realizat în perioada primului război mondial –, alcătuiește arborele genealogic al familiei Voniga din Giula. Membrii familiei Voniga sunt prezentați după gradele de înrudire din

trei generații, adică cei născuți între anii 1839–1921. Studiul, scris în limba maghiară, conține următoarele prenume (în limba maghiară) ale acestei familii. Soți: *Voniga Illés* 1839–1919 și *Fogarasi Katalin* 1850–1920; copii: *János, Dávid, Zsófia, György, Mária, Katalin, Tivadar*; nepoți: *Anna, Ilona, Mária; Traján, Lucia; Katalin, Ilona, Péter; Mária, Rozália; György, Illés, János; György, Lukrécia, Péter, Aranka*.⁶⁸ Din interviul realizat cu Aurica Voniga în 2003 voi prezenta prenumele din familia sa, așa cum mi le-a rostit în interviu, împreună cu informațiile oferite de ea cu privire la unele rude. Mătușa: *Katica néni*; bunicul: *Iliie Nicoara*; părinții: *tata, Teodor Voniga; mama Mariia Nicoara*; frații: *D'orde, cel mai bătrân; dâp-acei-o fos' Lucreție, sora; Petre și io (î-qm fos' ceșe mai tânără)*; frații și surorile mamei: *Ioüan; Lazar; mătușe Iulci (Pojarșe); Flare; Fica; Sida; (Mătușe Fica, ie s-o măritat dâpă Gomboș, și dâpă ce s-or cununat s-or dus la Râmâniie)*; frații și surorile tatei: *Ioüan (untu Iani); Vidu (David, care o fost preuot la Râmâniie, c-acolo s-o și însurat; copiii lu Vidu: Nicu; Eughenia); Sofie; Mări; Catița (mătușe Catița a lu Cohanu, sora lu tata; copiii: D'uri, Iliie, Iouan)*.

Pe baza acestor date referitoare la 35 de membri ai familiei Voniga–Nicoară(–Cohan) din Giula amintiți mai sus, se pare că cele mai frecvente prenume din secolul al XIX-lea și al XX-lea sunt: *Catița, Maria și Gheorghe, Ioan*.

Între subiecții din Bătania,⁶⁹ am întâlnit următoarele prenume: *Cornelia, Felica, Ieftimie, Lina, Mircu, Traian*. Alte nume caracteristice pentru Bătania, prin proveniența lor sârbă, sunt: *Danița, Darinca, Mi-*

68 Între 2003–2004 am efectuat o cercetare de teren în Giula. Printre românii giulani intervievați s-a aflat și *Aurica Voniga* (1921–2004), cea mai tânără nepoată a lui *Ilie Voniga*, fiica lui *Teodor Voniga*, autorul manuscrisului prezentat de Csobai Lászlóné (1988). Amintirea sa și a rudelor sale (din familiile Voniga, Nicoara, Cohan) rămân în studiile care descriu istoricul și cultura comunității românești din Giula. Cercetarea s-a realizat în cadrul proiectelor din anii 2003 și 2004 ale Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria (v. Borbély 2007c).

69 Cercetările de teren din Bătania în 1996 și din Cenadul Unguresc în 1999 s-au realizat în cadrul proiectului de schimb științific bilateral între Academia Ungară de Științe și Academia Română, iar interviurile le-am luat împreună cu cercetătoarele Maria Marin și Iulia Mărgărit din București (v. Marin–Mărgărit 2005).

lca, Mița, Olga; Iacob, Ivan, Ioța, Maxa, Manuilă, Mănilă, Radoian, Radu, Svetozar, Uroș.

Pe inscripțiile funerare din cimitirul ortodox român din Cenadul Unguresc citim, de exemplu, următoarele prenume: *Adrian, Alecsandru, Aurel, Cedomir, Cornel, Dina, Dimitrie, Dușan, Francisc, Gheorghe, Gligor, Ierosim, Ioan, Ionel, Jion, Jivan, Jivca, Julian, Laza, Livius, Matei, Mihai, Milutin, Mircu, Mita, Mladăn, Nica, Nicară, Nicolae, Pavel, Pera, Petru, Silviu, Simon, Sofra, Ștefan, Steva, Svetozar, Ștefca, Ștevița, Teodor, Todor, Traian, Trăian, Vasile, Vasilie, Văsălie, Uroș, Valer, Velcu, Velimir, Viorel, Virgil, Zaharie, Zăhărie; Adrianna, Ana, Anca, Aurelia, Aurica, Bia, Catița, Coasăva, Cristina, Danița, Desanka, Dida, Dinca, Draga, Draghița, Elisabeta, Emica, Emilia⁷⁰, Elena, Eva, Florica, Florița, Gena, Georgina, Ghiula, Hortenzia, Iela, Ielița, Jeța, Iuliana, Jela, Jeța, Jevra, Jifca, Julana, Juliana, Julianna, Lenca, Livia, Marta, Mărioara, Mărina, Milca, Olga, Persa, Persida, Marghita, Marica, Mila, Mița, Sabina, Saveta, Sofia, Sida, Teodora, Terezia, Toda, Veturița, Vetus, Vioara, Viora, Zorița, Zvezdana⁷¹. Dintre acestea, foarte multe nu sunt cunoscute, de ex., la Chitighaz sau la Micherechi: *Bia, Coasăva, Ielița, Jeța, Sofra, Svetozar, Toda, Veturița, Zvezdana*. În opinia unui român din Cenadul Unguresc, numele de botez *Aurel* este cel mai frecvent prenume local. În Micherechi, dintre cei 604 de bărbați, consemnați în registrul lui Hatvany, niciunul nu a primit la botez acest prenume.*

Numele de botez care face parte din cultura unui popor, a unei națiuni sau a unei naționalități este și un mijloc de a distinge două culturi, două grupuri, chiar două localități din același grup de vorbire. „Cercetarea etimologică dovedește cu prisosință cât de strâns e legată limba de istoria societății și de evoluția gândirii” (Stati 1964: 130). Caracteristică în alegerea prenumelor de către românii din Ungaria este relația dintre prenume și istoria societății, precum și legătura dintre prenume și evoluția gândirii comunității.

70 Hipocoristicele mai frecvente ale acestui prenume feminin: *Ēmica* (cu accentul pe prima silabă) și *Mițuca* sunt sârbești.

71 În transcrierea unor prenume s-au comis abateri de la normele ortografice, de exemplu: *Jion (Ion), Jela (Iela), Jevra (Ievra), Jeța (Jeța), Julian (Iulian), Vetus (Vețuș)*.

Istoria societății: frecvența foarte mare a unor prenume din secolul al XX-lea arată structura închisă a comunități. (v. Micherechi: *Maria, Ana, Ioan, Gheorghe*). Influența prenumelor sârbești reflectă căsătoriile mixte dintre ortodocșii sârbi și românii din Bătănia și Cenadul Unguresc (*Bia, Dușan, Milița, Ivan, Svetozar*). Înscrierea antroponimelor în actele oficiale maghiare a favorizat apariția echivalentelor maghiare ale prenumelor românești (*Vasile: László; Teodor: Tivadar, Tibor; Floarea: Virág*). Pătrunderea prenumelor maghiare este o consecință a contactului tot mai intens cu societatea și cultura maghiară (după anii 1960: *Andrea, Enikő, Csaba, Zoltán*).

Evoluția gândirii: prezența prenumelor biblice reflectă religia ortodoxă a întregii comunități (de ex.: *Gheorghe, Ioan, Maria, Ana*). Solidaritatea familială în alegerea prenumelor arată respectul față de părinți, bunici, nași, adică, în general, față de instituția familiei. Prenumele feminine caracteristic întregii comunități *Floarea* indică atât importanța *frumosului*, cât și legătura strânsă cu *natura* înconjurătoare, și nu numai obiceiul de a atribui acest nume persoanelor care s-au născut în preajma Floriilor. Apariția prenumelor românești din România (Transilvania, Crișana) dovedește iubirea de neam și atașamentul față de cultura românească (de ex.: *Doina, Stela, Aurel, Traian*).

Tendențele moderne în alegerea numelor de botez în comunitatea românească din Ungaria în secolul al XXI-lea se caracterizează prin integrarea și asimilarea acesteia în societatea maghiară. Lista prenumelor de fete (v. edițiile Calendarului Românesc 2001–2010) arată că unele prenume au un anumit statut/prestigiu în comunitatea noastră prin raportare la altele, privind ordinea lor în denumirea unei nou-născute. Numai pe locul întâi apar: *Adriana, Alexandra, Andrea/Andreea, Estera/Eszter, Hana/Hanna, Izabela/Izabella, Nora, Sofia/Zsófia, Virag/Virág, Vivien*. Numai pe locul al doilea apar: *Afrodita, Amalia, Angyalka, Bonita, Clara, Cruna, Dorotea, Emanuela, Eunice, Gyöngyi, Ibolya, Ioana, Lilla, Luciana, Magdalena, Miramni, Odet, Róza, Timea, Vanda, Viorica*. Pe ambele locuri figurează următoarele: *Ana/Anicuța/Anuța/Anna, Boglarca/Boglarka, Carmen, Claudia, Cristina, Denisa, Ecaterina/Katalin, Edina, Elena, Elisabeta, Emese, Erica/Erika, Eva/Éva, Fanni, Floarea/Flóra, Georgina, Greta, Iuliana, Jenifer*,

Camila/Kamilla, Laura, Lili, Luța, Margit, Maria, Noemi/Noémi, Raluca, Veronica, Victoria.

Analizând lista numelor de botez masculine se poate conchide că și la băieți unele nume de botez au un alt statut/prestigiu în comunitate decât celelalte, și, de aceea, se întâlnesc într-o anumită ierarhie: numai pe locul întâi; numai pe locul al doilea; și pe locul întâi și pe cel de al doilea; numai pe locul al treilea (v. edițiile Calendarului Românesc 2001–2010). Numai pe locul întâi: *Adam, Alex, Balint/Bálint, Bence, Dominic/Dominik, Grigore/Grigor, Iosif/József, Kristof/Kristóf/Cristof/Criștof, Martin, Roland, Zoltan/Zoltán/Zoli.* Numai pe locul al doilea: *Achilles, Alexander, Andreas, Augustin, Árpád, Ciprian, Endre, Eugen, Filip, Horațiu, Iona, Iakab/Jakab, Marius, Mátyás, Pavel, Răzvan, Remeny, Samuel, Silvester, Simeon/Simion, Sotiris, Teo, Valeriu, Vasilică, Zeno.* Glisări de la o categorie la alta, adică și pe locul întâi și pe locul al doilea: *Adrian, Akos/Ákos, Alexandru, Andrei, Aron/Áron, Attila, Balázs/Balazs, Cristian, Daniel/, Dániel, David, Gabriel, Gavril/Gavriil, Gergő, Gheorghe/George, Ioan/Ion/János, Istvan/István/Ștefan, Jenő, Kevin, László, Levente, Marc/Marcu, Matei/Máté, Mihai/Mihail/Mihály, Noel, Norbert, Patric/Patrick/Patrik, Petru, Raul, Rudolf, Sebastian, Sorin, Szabolcs, Tamas/Tamás/Toma, Teodor, Tiberiu/Tibor, Vasile, Zsolt, Zsombor.* Unii nou-născuți au primit la botez trei prenume, astfel apar două nume de botez numai pe locul al treilea: *Constantin și Florin.*

În strânsă legătură cu schimbările economice, sociale, politice și culturale apar cotidian prenume necunoscute până acum în comunitatea românilor, față de care este interesantă atitudinea pe care o au membrii comunității. Copiii au atitudine pozitivă, pentru ei aceste prenume nu diferă de cele tradiționale, deoarece fac cunoștințe cu ele simultan. Părinții aleg prenume moderne, ori le consideră interesante, deci au o atitudine pozitivă față de ele. Bunicii, generația mai în vârstă, pot avea rezerve față de prenumele străine, deoarece pentru ei e greu de păstrat în memorie un nume necunoscut. Însă fiind vorba de prenumele nepotului/nepotei, dragostea față de el/ea este mare și, în consecință, prenumele moderne sunt, cu timpul acceptate. În fragmentul interviului realizat la Chitighaz (în 2000) bunica (n. 1934) ne comentează prenumele nepoților în felul următor: Anchetator: *Nepoți ce nume de botez*

au? Subiect: *Anett, Barnabás, Ajándék, nume d-aște cam mai țifrașe*.⁷²
Știi tu, cum îs amu numile.

În concluzie, se pot remarca următoarele: globalizarea, caracteristică secolului al XXI-lea, a determinat alegerea prenumelor din toate părțile mapamondului: *Bonita, Samanta, Tifany, Giovanni, Raul, Ronaldo*. Împletirea tradiției cu exprimarea voinței părinților, fenomen care se concretizează prin a acorda copilului un prenume dublu, pare a reflecta o tranziție între trecut și prezent, între arhaic și modern: *Maria Jenifer, Zinadia Maria, Hana Florica, Kitti Ana, Ioan Norbert, David Gheorghe, Mihai Adrian*.

Parcurgând cu ajutorul prenumelor românești din Ungaria secolele al XVIII-lea, al XIX-lea, al XX-lea și al XXI-lea, se desprind caracteristicile istorice de bază ale comunității: religiozitate profundă, respectul față de familie, legătura cu națiunea română, iubirea frumosului, contactul străvechi cu comunitatea sârbă, contactul mai nou cu societatea maghiară și deschiderea spre modern, fără însă a afecta tradiția.

La încheierea capitolului voi aminti unele particularități toponimice. Anumite denumiri ale localităților cu populație românească din Ungaria s-au format din prenume ori au devenit și prenume (*Bedő, Csaba, Csanád, Elek, Gyula*): *Bedő* (magh.) – *Bedeu* (rom.); *Békéscsaba* (magh.) – *Bichișciaba* (variante rom. în scris) – *Ciaba* (variante rom. în grai); *Magyarcsanád* (magh.) – *Cenadul Unguresc* (variante rom. în scris) – *Cenad* (variante rom. în grai); *Elek* (magh.) – *Aletea* (variante rom. în scris) – *Lețe* (variante rom. în grai) și *Gyula* (magh.) – *Giula* (variante rom. în scris) – *Jula* (variante rom. în grai/în scris). În trecut, orașul Giula a aparținut comitatului Bichiș (magh. *Békés Vármegye*). Legătura dintre locuitorii români ai orașului Giula și toponimele din hotarul acestuia se reflectă în numele unei pășuni, denumită *Oláh rét*⁷³. În documente, numele localității apare pentru prima dată în anul 1313 cu denumirea latină *Julamonastra*. Kiss Lajos susține că un domn creș-

72 Cuvânt românesc, de origine maghiară (magh. *cifra, cifrás*), cu sensul: ‘decorativ’, ‘ornamentat’ folosit la Chitighaz.

73 *Cătă Remește, cum merem cătă Șercad, cum îi podu a Crișu Negrului, că mai intii Crișu-î Albu, aci cum merem dân Máriafalva afară, dâp-acê acolo când te-ntorcê pã Sarkadi út, acolo-î Crișu Negru. Și pã partê cîie, d-a direapta îi o fost Oláh rét, Nagy rét, Sió rét* (n. 1926, bărbat).

tin cu numele *Gyula*, după toate probabilitățile aparținând ordinului religios al benedictinilor, a zidit aici o mănăstire; localitatea s-a denumit Gyulamonostora (rom. ‘Mănăstirea lui Gyula’). Cu timpul, această denumire compusă s-a redus doar la numele de Gyula. Numele personal Gyula – după Kiss Lajos – provine din *jula*, denumirea unui post de demnitar turcesc, care în turca veche avea sensul de ‘făclie’. Despre toponimul în discuție se mai presupune că ar proveni din numele latin *Julia* (decurgând din colonia romană de odinioară, dovadă în acest sens fiind faptul că, în urma unor săpături arheologice, pe acest teritoriu s-au găsit bani și obiecte), sau din Gyula, *Gila*, numele unei căpetenii maghiare (Fényes 1851, II: 74–76). Românii din Ungaria folosesc două pronunții pentru denumirea orașului: oral este folosită varianta (din grai) *Jula*, iar în scris, după normele pronunției românești din Ungaria, este folosită varianta (literară) *Giula*⁷⁴. În presa românească din Transilvania și din Ungaria, între 1821–1918 denumirea orașului apare sub trei forme: *Giula* (în 27 de locuri), *Gyula* (în 4 locuri), *Jula* (în 2 locuri) (v. Berényi 1994). Folosirea de azi a toponimului, sub forma *Jula*, în săptămânalul *Foaia românească* întrerupe continuitatea cu presa românească din secolul al XIX-lea. O parte a intelectualilor români din Ungaria au propus ca rostirea populară *Jula* să fie folosită și în scris, iar cealaltă parte a intelectualilor a fost și este pentru păstrarea în scris a variantei vechi *Giula* (v. Publicațiile Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria). În 1851, orașul *Giula* era împărțit în două părți: Orașul-Maghiar (magh. *Magyarváros*) și Orașul-German (magh. *Németváros*). Aceste părți erau despărțite de un canal și nu constituiau o unitate administrativă. La rândul său, Orașul-Maghiar era compus din trei părți: Orașul-Maghiar, Orașul-Nou (magh. *Újváros*), care era numit și Orașul-Țigan, și a treia parte era Orașul-Vlah (magh. *Oláhváros*) (Fényes 1851, II: 75). Azi, pe harta maghiară a orașului apar, între altele, următoarele cartiere: *Kisrománváros* (Orașul-Mic-Românesc), *Magyarváros* (Orașul-Maghiar), *Németváros* (Orașul-German), *Nagyrománváros* (Orașul-Mare-Românesc). După cum arată denumi-

74 Este interesant faptul că românii din România folosesc în vorbire o a treia variantă, *Ghiula*, o pronunție care se bazează pe denumirea maghiară a orașului și nu pe cea românească.

rea cartierelor de odinioară și de azi, orașul a fost și este populat de mai multe naționalități: germani, români, țigani și unguri. Acest fapt este relatat și de Fényes Elek: „locuitorii orașului erau maghiari, germani, vlahi, care se deosebesc prin limbă (cu toate că se-ntâmplă rar ca cineva dintre ei să nu știe ungurește), prin îmbrăcăminte și prin ținută” (1851, II: 75). Un profesor giulan își mai amintește de două obiective ale orașului cu denumiri românești: Oláh-híd (Podul Vlah)⁷⁵ și Pomána kút (Fântâna Pomana)⁷⁶.

Datele despre denumirile străzilor din Giula și despre românii de aici se înmulțesc începând din 1851 (până în 1987) (v. Nagy 1994). Pe o listă a străzilor din Giula, în 1851 au figurat două străzi denumite *Első utca* (strada Primară), iar una dintre ele era situată în Oláhváros (Orașul-Vlah). Pe o hartă a localității Giula din 1851, între străzile mai noi figurează *Román utca* (strada Română). Această denumire a străzii s-a modificat în 1936 în *Vár utca* (strada Cetății). După un document din 1940, denumirea de *Hagyma tér* (piața Cepei) a devenit *Varsánd utca* (strada Vărșand). În 1958, *Maróthy tér* (piața Maróthy) a primit denumirea de *Gróza park* (parcul Groza). În prezent, acest parc poartă numele de *Szent Miklós park – Parcul Sfântul Nicolae*; *Hosszú utca* (strada Lungă) se numește astăzi *Eminescu utca* (strada Eminescu). Odinioară, românii din Orașul-Mic-Românesc au denumit strada pe care se afla biserica ortodoxă română, *Ulița Bisericii*, iar strada din spatele bisericii, unde se află parohia, *Ulița Popii*. În prezent, în Giula următoarele străzi și piețe poartă denumiri ale unor personalități românești: *Eminescu utca* (strada Eminescu), *Kohán György utca* (strada Gheorghe Cohan), *Pomucz tábornok tér/utca* (piața/strada Generalul Pomuț), *Szent Miklós park* (parcul Sfântul Nicolae).

Micherechi aparține în trecut comitatului Bihor (magh. *Bihar Vármegyé*) (Fényes 1851, III: 79). În documente, numele localității apare

75 *Podul Vlah traversează canalul Crișului Alb în Orașul-Mic-Românesc și se găsește și azi lângă biserică cum vii di la biserică ceșe mică* (n. 1926, bărbat).

76 *Odinioară, fântâna Pomana era renumită, în prezent ea nu mai există, fiind așezată în Orașul-Mic-Românesc, lângă drumul ce ducea spre Chitighaz, în apropierea abatorului. Pă drumu T'itihazului ieste un kerekeskút. Acișe o fost Pomána kút. Până acolo or viiit t'itihazēni și pân-acolo s-or dus julañi să sfințască cândva grăul. (A.B.: Și ungerii ziceau așe?) Da* (n. 1926, bărbat).

pentru prima dată în anul 1359 (Jakó 1940: 300). Numele oficial al satului este *Méhkerék* – după Kiss Lajos – și este compus din cuvântul *méh* (albină) și *kerék* ('pădure [sub formă de cerc]'). Probabil, denumirea se referă la un sat format în locul unei păduri distruse, unde locuitorii s-au ocupat cu apicultura. Denumirea românească *Micherechi* s-a format după cea maghiară (Kiss 1980: 416). Toponimul are și variante în grai: *Mik'ereț/Micăreț*. Menționez aici și câteva toponime din hotarul satului (cele mai multe fiind folosite și azi), pe baza unui fragment dintr-un interviu: *Da inde meri mătușe? – Mă duc la Tăleş. Tăleş sau Tăleşe* (magh. *telek* [rom. teren]), se zice că pe acest loc cândva se cultiva viță de vie. *Curețiște, Cânepiște, Lebeșiște, Zugu Băicăneșt, Sămăca lu Balog, Sămăca lu Drăgan, Sămăca ce Mare, Sămăca Țăganului, la Pădure ce Mare, la Ocolu Boiilor, Gropăie* (locul unde, odinioară, au topit cânepa), *În Marjiine* (teren la marginea satului), *păstă Vimș* (în direcția Salontei). În hotarul satului locurile unde stătea apa erau denumite *Ișuri* (*iș* magh. *ér* [rom. izvoarăș, pâraiaș]). În trecut, ulițele erau denumite altfel, fie după specificul lor, fie după numele unei persoane care locuia în ea: *Bujac, Cianca* (magh. *csanka*, uliță cu un rând de case), *Gudurău* (fundătură, fiind închisă la un capăt), *Ulița a Floâi, Ulița ce Mare* (ulița principală), *Ulița Popuți, Ulița la Vămörșég*. Azi, dintre cele 36 de uliți, trei poartă denumiri românești: *Bălcescu, Eminescu* și *Petru Groza*. Sătenii continuă să folosească și denumirile vechi ale străzilor.

8. Încheiere

Lucrarea consacrată în principal limbii române din comunitatea românească descrie trăsăturile caracteristice ale românei din Ungaria și utilizarea ei, într-o scurtă prezentare a datelor din anchetele proprii și a celor preluate din diferite lucrări. Pe baza informațiilor lingvistice de teren, graiurile comunității se grupează în trei arii, acestea fiind prelungiri dialectale a trei zone: zona Oradea, zona Arad și zona Timișoara. Analiza s-a făcut în corelație cu subdialectele românești (crișean, bănățean etc.) și, într-o măsură mai mică, cu dialectul aromân. Din trăsăturile graiurilor românești au fost examinate cele de fonetică-fonologie, morfologie și lexic. Volumul prezintă o sinteză a rezultatelor obținute prin cercetări sociolingvistice în domeniul bilingvismului româno–maghiar: descrierea regulilor de utilizare a limbilor, atitudinea față de limbă, identitatea în corelație cu limba etc. Nu s-a pierdut din vedere nici fenomenul de multilingvism (româno–sârbo–maghiar), caracteristic pentru două localități. Finalul cărții s-a consacrat onomasticii românești din comunitate, într-o examinare istorică, multiculturală și multilingvistică.

Cartea este dedicată generațiilor de români din Ungaria, care, de-a lungul secolelor și până în prezent, au păstrat, au îmbogățit și au valorificat limba lor maternă.

9. Bibliografie

- Ardelean, Iosif-Ioan 1895/1986. *Monografia comunei Chitichaz*, Arad, 1895; reeditată la Békéscsaba, 1986.
- Atlasul lingvistic român I*. vol. I, II. Publicat de Muzeul Limbii Române, Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. vol. I. de Sever Pop, 1938, Cluj; vol. II de Emil Petrovici, 1942, Sibiu–Leipzig.
- Atlasul lingvistic român II*. vol. I. Publicat de Muzeul Limbii Române, Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Partea II. vol. I. de Emil Petrovici, 1940, Sibiu–Leipzig.
- Bartha Csilla 1999. A kétnyelvűség alapkérdései. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bartha Csilla 2006. Nyelv, identitás és kisebbségek. A nemzeti/etnikai identitás fogalmának értelmezései a szociolingvisztikában és egy országos kutatás tükrében. *Érték és Valóság. (Egység a különbözőségben – az Európai Unió és a nemzeti kisebbségek, Budapest, 2005. október 11.)* A Fridrich Ebert Alapítvány budapesti képviselőletének időszakos kiadványa. Hetedik füzet/2006. Fridrich Ebert Stiftung. 57–84.
- Bartha Csilla 2007. Nyelvváltozat- és/vagy nyelvcsere? – Hat magyarországi kisebbségi közösség nyelvi attitűdjeinek összehasonlító elemzése. In: Zelliger Erzsébet (ed.) *Nyelv, területiség, társadalom. A 14. Élőnyelvi Konferencia (Bük, 2006. október 9–11.) előadásai*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság. 95–111.
- Berényi, Maria 1994. *Româniile din Ungaria de azi în presa română din Transilvania și Ungaria secolului al XIX-lea (1821–1918). Documente*. Giula, Editura „NOI”.
- Berényi, Maria (ed.) 1993 *În amintirea lui Iosif Ioan Ardelean. Chitighaz. Pagini istorico-culturale*. Budapesta, Comp-Press Kft.
- Berényi, Maria (ed.) 1995. *Bătania. Pagini istorico-culturale*. Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. Budapesta, Comp-Press Kft.
- Berényi, Maria (ed.) 2000. *Micherechi. Pagini istorico-culturale*. Giula,

- Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria.
- Borbély, Ana 1988. Elemente maghiare în graiul vorbit la Chitighaz, Micherechi, Otlaca-Pustă. *Timpuri. Revistă de cultură*. Tiberiu Herdean (ed.) Giula, Publicația Uniunii Democratice a Românilor din Ungaria. 45–57.
- Borbély, Ana 1990. *Cercetări asupra graiurilor românești din Ungaria*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Borbély, Ana 1993. Supranume din Chitighaz. In: Hocopán Sándor – Nagyné Martin Emília, (ed.) *A magyarországi románok néprajza 8. kötet*. Salgótarján, A Magyar Néprajzi Társaság kiadványa. Mikszáth Kiadó. 50–85.
- Borbély, Ana 1995. Limba română din Bătania. In: Berényi, Maria (ed.) *Bătania. Pagini istorico-culturale*. Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, Budapesta [Budapest], 131–165.
- Borbély, Ana 1996. Două situații – două stiluri de vorbire. In: Berényi, Maria (ed.) *Simpozion. Comunicările celui de al V-lea Simpozion al Cercetătorilor Români din Ungaria (Giula, 25–26 noiembrie 1995)*. Giula, Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. 71–88.
- Borbély, Ana 1997. Stilurile de vorbire în comunitatea românească din Chitighaz (Ungaria). *Fonetică și Dialectologie*, XVI. București, Editura Academiei Române. 23–32.
- Borbély, Ana 2000a. Limba română din Micherechi. In: Berényi, Maria (ed.) *Micherechi. Pagini istorico-culturale*. Giula, Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. 124–201.
- Borbély, Ana 2000b. Bilingvismul. In: Berényi Maria (ed.) *Simpozion. Comunicările celui de al IX-lea Simpozion al Cercetătorilor Români din Ungaria (Giula, 6–7 noiembrie 1999)*. Giula, Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. 137–149.
- Borbély Anna 2001. *Nyelvcser. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében*. Budapest, Készült az MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztályán [Rezumat în limba română, p. 233–240].
- Borbély, Anna 2005. Changes in Bilingual Language Choice Influenced by Real and Apparent Time: Panel study in the process of language shift in a Romanian minority community living in Hungary. In: Co-

- hen, James – Kara T. McAlister – Kellie Rolstad és Jeff MacSwan (ed.) *ISB4: Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism*. Somerville, MA, Cascadilla Press. 328–340.
- Borbély, Ana, 2007a. „Așe-i zâsa” – Expresivitatea limbii române vorbite în Ungaria. In: Sanda-Maria Ardeleanu (coord.), *Limbaje și comunicare IX. (partea I.) Evoluția și funcționarea limbii – perspective normative în noul context european. (Comunicări la Colocviul International de Științe ale Limbajului „Eugen Coșeriu” – ediția a IX-a Suceava)*. Suceava, Editura Universității Suceava. 158–167.
- Borbély Anna 2007b. Nyelvi attitűdök a magyarországi román és szerb közösségben. In: Zelliger Erzsébet (ed.) *Nyelv, területiség, társadalom. A 14. Élőnyelvi Konferencia (Bük, 2006. október 9–11.) előadása*. Budapest, Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság. 89–94.
- Borbély, Ana, 2007c. Secvențe din istoria comunității românești din Giula pe baza istoriei orale. *Izvorul, Revistă de etnografie și folclor*. Nr. 28. Martin, Emilia (ed.) Giula, Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. 16–30.
- Borbély, Ana 2008. Bilingvismul. In: Luminița Botoșineanu – Elena Dănilă – Cecilia Holban – Ofelia Ichim (ed.) *Distorsionări în comunicarea lingvistică, literară și etnofolclorică românească și contextul european*, Iași, Editura Alfa. 33–42.
- Borbély, Ana 2011. Variabilitate și schimbare lingvistică – cercetare sociolingvistică cantitativă-calitativă-longitudinală despre limba românilor din Ungaria (1990–2010–2010). In: Berényi, Maria (ed.) *Simpozion. Comunicările celui de al XX-lea Simpozion al Cercetătorilor Români din Ungaria (Giula, 27–28 noiembrie 2010)*. Giula, Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. 168–191
- Bourdieu, Pierre 1991. *Language and Symbolic Power*. Harvard UP, Cambridge Mass.
- Bucă, Marin 2003. *Dicționar de metafore*. București, Editura VOX.
- Bulgăr, Gheorghe 1995. *Limba română*. București, Editura VOX.
- Calendarul Românesc. 2001. Giula, Publicație a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria. 72–79.
- Calendarul Românesc. 2002. Iula, Publicație a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria. 78–86.

- Calendarul Românesc. 2003. Iulă, Publicație a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria. 94–102.
- Calendarul Românesc. 2004. Iulă, Publicație a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria. 102–111.
- Calendarul Românesc. 2005. Iulă, Publicație a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria. 94–103.
- Calendarul Românesc. 2006. Iulă, Publicație a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria. 100–110.
- Calendarul Românesc. 2007. Iulă, Publicație a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria. 118–127.
- Calendarul Românesc. 2008. Iulă, Publicație a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria. 96–105.
- Calendarul Românesc. 2009. Iulă, Publicație a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria. 100–108.
- Calendarul Românesc. 2010. Iulă, Publicație a Uniunii Culturale a Românilor din Ungaria. 88–96.
- Capidan, Th. 1943. *Limbă și cultură. Fundația regală pentru literatură și artă*. București. <http://www.unibuc.ro/CLASSICA/thcapidan/cuprins.htm>
- Caragiu Marioțeanu, Matilda 1975. *Compendiu de dialectologie Română (nord- și sud-dunareană)*. București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Chițoran, Dumitru 1975. Schimbări lingvistice. In: Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana – Chițoran, Dumitru (ed.) *Sociolingvistica, Orientări actuale*. București, Editura Didactică și Pedagogică. 185–188.
- Cioca, Ștefan 1996. *Istoria Bisericii Baptiste din Chitighaz*. Gyula.
- Coteanu, Ion 1961. Elemente de dialectologie a limbii române. București, Editura Științifică.
- Coteanu, I. 1973. *Stilistica funcțională a limbii române – Stil, stilistică, limbaj*. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- Crystal, David 1998. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Cummins, Jim 2001. Bilingual Children's Mother Tongue: Why is it important for education? SPROGFORUM NR. 19. <http://inet.dpb.dpu.dk/infodok/sprogforum/Espr19/CumminsENG.pdf>
- Csobai Lászlóné 1988. *Egy román nyelvű kéziratok katonakönyv az első világháború idejéből* (<http://epa.oszk.hu/01500/01577/00011/pdf/>

- bmmk_1988_069-091.pdf).
- DEX (*Dicționarul Explicativ al Limbii Române*) 1996. Ediția a II-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. București, Univers Enciclopedic.
- DLR (*Dicționarul limbii române*). 1969. Serie nouă. Tomul VII. Partea a 2-a, Litera O, Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur, acad. Ion Coteanu, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- DLR (*Dicționarul limbii române*). 1997. Serie nouă. Tomul XIII. Partea 1, Litera V (v – veni), Redactori responsabili: acad. Marius Sala, acad. Gheorghe Mihăilă. București, Editura Academiei Române.
- DLR (*Dicționarul limbii române*). 2010. Serie nouă. Tomul I. Partea a 8-a. Litera E (Es – Ezredeș), Redactori responsabili: acad. Marius Sala, acad. Gheorghe Mihăilă. București, Editura Academiei Române.
- Dinu, Mihai 1996. *Personalitatea limbii române – Fizionomia vocabularului*. București, Cartea românească, Editura ALL.
- Domokos Sámuel 1968. Vasile Gurzău magyar és román nyelvű meséi. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Dumistrăcel, Stelian 1997. Expresii românești. Biografii – motivații. Iași, Institutul European.
- Erb Maria 2007. Nyelvi attitűdök a tarjáni német közösségben. In: Zelliger Erzsébet (ed.) *Nyelv, területiség, társadalom. A 14. Élőnyelvi Konferencia (Bük, 2006. október 9–11.) előadásai*. Budapest, Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság. 61–69.
- Fényes Elek 1851. Magyarország geographiai szótára. Vol. I–II., Pest, Nyomatott Kozma Vazulnál.
- Fishman, A. Joshua 1975. Sociologia limbii: O știință socială interdisciplinară pentru studiul limbii în societate. In: Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana – Dumitru Chițoran (ed.) *Sociolingvistica. Orientări actuale*. București, Editura Didactică și Pedagogică. 146–161.
- Frătean, Ștefan 1993. Date statistice: românii în Ungaria. In: Borza, Lucia – Borbély, Ana – Berényi, Maria (ed.) *Almanah – Almanach 1993*. Budapest, Publicație a Societății Culturale a Românilor din Budapesta – A Budapesti Románok Kulturális Társaságának kiadványa. 24–25.

- Gafaranga, Joseph 2007. *Talk in Two Languages*. London, Palgrave Macmillan.
- Gal, Susan 1979. *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. New York–San Francisco–London, Academic Press.
- Gheție, I. 1978. *Istoria limbii române literare*. București.
- Goicu, Viorica 1996. *Nume de persoane din Țara Zarandului*. Timișoara, Amphora.
- Goicu, Viorica 2001. *Onomastică românească*, Timișoara, Editura Augusta.
- Goicu, Viorica 2008. *Cercetări de onomastică istorică*. Timișoara, Editura Augusta.
- Grosjean, François 1995. A psycholinguistic approach to code-switching: The recognition of guest words by bilinguals. In: Milroy, Lesley - Muysken, Pieter (ed.) *One speaker, two languages: Cross-disciplinary perspectives on code-switching*. Cambridge, Cambridge UP. 259–275.
- Hamers, Josiane F. – Michel H. A. Blanc 1989. *Bilinguality and Bilingualism*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Hatvany Csaba 2000. *Temetőnyilvántartó 1.0*. CD-ROM.
- Iancu, Victor 1994. *Cum vorbesc românii din Ungaria*. Budapest, Comp-Press.
- Ichim, Ofelia 2011. A Research Project about the Romanian Immigrants in Turin (Italy). In: *Philologica Jassyensia*, VII/1, 13. 159–163.
- Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana 1999. *Conversație structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*. Ediția a II-a (revăzută). București, Editura ALL Educational.
- Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana – Dumitru Chițoran (ed.) *Sociolingvistica. Orientări actuale*. București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Iordan, Iorgu 1983. *Dicționar al numelor de familie românești familie românești*. București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Jakó Zsigmond 1940. *Bihar megye a török pusztítás előtt*. Budapest.
- Dr. Karácsonyi János 1896. *Békés vármegye története I–II*. Gyula.
- Kiss Lajos 1980. *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Ediția a 2-a. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kozma Mihály 1985. Román nemzetiség magyar környezetben. In:

- Gyvicsán Anna – Kozma Mihály – Győri-Nagy Sándor – Szász János András *A magyarországi nemzetiségek kulturális, tudati jellemzői*. Budapest, Állami Gorkij Könyvtár Művelődéskutató Intézet. 59–111.
- Legea pentru naționalitățile din Ungaria (2011/CLXXIX) http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100179.TV
- Labov, William 1975. Studiul limbii în contextul ei social. In: Liliana Ionescu-Ruxăndoiu – Dumitru Chițoran (ed.) *Sociolingvistica. Orientări actuale*. București, Editura didactică și pedagogică. 67–85.
- Labov, William 1994. *Principles of Linguistic Change. Volume 1: Internal Factors*. Oxford UK and Cambridge USA, Blackwell.
- Lambert, Wallace E. 1974. Culture and language as factors in learning and education. In: F. Aboud – R.D. Mead (ed.) *Cultural factors in learning*. Bellingham, Washington State College.
- Marc, Vasile f.a. *De la Micherechi pînă la Micherechi*. Gyula, Editura „NOI”.
- Marin, Maria 2007. Creativitatea populară reflectată în graiurile românești din Ungaria. In: Berényi Maria (ed.) *Simpozion. Comunicările celui de al XVI-lea Simpozion al Cercetătorilor Români din Ungaria. (Giula, 25–26 noiembrie 2006)*. Giula, Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. 110–119.
- Marin, Maria – Mărgărit, Iulia 2005. *Graiurile românești din Ungaria. Studiu lingvistic, Texte dialectale, glosar*. București, Editura Academiei Române.
- Martin, Emilia 2000. Norme etice în societatea tradițională. In: Berényi Maria (ed.) *Simpozion. Comunicările celui de al IX-lea Simpozion al Cercetătorilor Români din Ungaria (Giula, 6–7 noiembrie 1999)*. Giula, Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. 169–179.
- Martin, Emilia 2001. Cimitirul – purtător de informații istorice și etnografice In: Maria Berényi (ed.) *Simpozion. Comunicările celui de al X-lea Simpozion al cercetătorilor români din Ungaria (Giula, 18–19 noiembrie 2000)*. Giula, Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. 145–152.
- Mărgărit, Iulia, 2005. *Comentarii etimologice și semantice*. Etymologi-

- ca, 18, București, Editura Academiei Române.
- Mărgărit, Iulia, 2010. *Noi comenatrii etimologice și semantice*, Etimologia, 28, București, Editura Academiei Române.
- Misaroș, Teodor 1990. Din istoria comunităților bisericești ortodoxe române din R.P. Ungară. Budapesta, Cărțile „Dunărea”, Tankönyvkiadó.
- Mocan, Gyöngyi 1995. Numele de botez la românii din Chitighaz. In: Maria Berényi (ed.) *Simpozion. Comunicările celui de al IV-lea Simpozion al cercetătorilor români din Ungaria (Giula, 26–27 noiembrie 1994)*. Giula, Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. 89–101.
- Nagy Ilona 1994. *Gyula utcanevei (1851–1987)*. Budapest, Magyar névtani dolgozatok 139.
- Népszámlálás 2001 4. Nemzetiségi kötődés. A nemzeti, etnikai kisebbségek adatai*. 2002. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.
- Nevai, Manuela 2011. *Curs de aromână. Descrierea dialectului, texte, glosar*. București, Editura Universitară.
- Olariu, Florin-Teodor 2010. Românii din Torino – comportament și atitudini (socio)lingvistice în mediu aloglot. *Philologica Jassyensia*, VI/2, 12. 219–229.
- Pálmainé Orsós Anna 2007. A beás nyelv megőrzésének lehetőségei. In: Bartha Csilla (ed.) *Cigány nyelvek és közösségek a Kárpát-medencében*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. 266–292.
- Rusu, Valeriu, coordonator, 1984. *Tratat de dialectologie românească*. Craiova, Scrisul Românesc.
- Sala, Marius – Vintilă-Rădulescu, Ioana 2001. *Limbile europiei*. București, Univers Enciclopedic.
- Saramandu, Nicolae 1996. *Lingvistica integrală. Interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu*. București, Editura Fundației Culturale Române.
- Seche, Luiza 1974. *Lexicul artistic eminescian în lumina statisticii*. București, Editura Academiei R.S.R.
- Stati, Sorin 1964. *Cuvinte românești: o poveste a vorbelor*. București, Editura Științifică.
- Teaha, Teofil 1961 *Graiul din Valea Crișului Negru*. București, Editura Academiei.

- Trudgill, Peter 2012. Perhaps what we need is more local dialect, not less! *Eastern Daily Press*, Saturday, June 23, 2012. 10.
- Tuska Tünde 2009. A tótkomlói szlovákok sztereotípiái. In: Borbély Anna – Vančóné Kremmer Ildikó – Hattyár Helga (ed.) *Nyelvideológiai, attitűdök és sztereotípiák. 15. Élőnyelvi Konferencia. Párkány (Szlovákia), 2008. szeptember 4–6.* Budapest, Tinta Könyvkiadó. 167–174.
- Uhrin Erzsébet 2007. A magyarországi szlovákok nyelvi attitűdjei. In: Zelliger Erzsébet (ed.) *Nyelv, területiség, társadalom. A 14. Élőnyelvi Konferencia (Bük, 2006. október 9–11.) előadásai.* Budapest, Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság. 70–78.
- Weigand, Gustav 1909. *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebiets.* Leipzig, Johann Ambrosius Barth.
- Zăbavă, Elena-Camelia 2008. Onomastica românească sub influența modei lingvistice europene. In: Luminița Botoșineanu – Elena Dănilă – Cecilia Holban – Ofelia Ichim (ed.) *Distorsionări în comunicarea lingvistică, literară și etnofolclorică românească și contextul european.* Iași, Editura Alfa. 393–400.
1990. évi népszámlálás. *A nemzetiségi népesség száma egyes községekben (1960–1990).* 1991. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.
1990. évi népszámlálás. *Anyanyelv, nemzetiség településenként 1980, 1990.* 1993. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.

10. Anexe

Nr. 1

„Pronunțiamentul în vorbire este următorul: »Deie Dumnyezo binye! Hogyina sê vê fie de binye și de sănêtaty. Da, ce ma faceți? Eacă ni-am pus la prânz, placă ținye cu noi. Numa în cias bun, că vê mulțamesc, și noi vom face. Întreabă-mă, că pentru ce-am venit? D'apoi, sê alduească Dumnyezo pe Domnu, eacă am pățit o tăpăranyie cu muierea asta; bato vina ei că mult nêcaz îmi mai face. Tot 'i-am firtyit sê se lese de suca ei, – și nici că cum nu mă ascultă!«” (Ardelean 1893: 20)

Nr. 2

Am subliniat în texte unele cuvinte și expresii care sunt folosite altfel în celelalte localități și am indicat în paranteză varianta teritorială sau variantele teritoriale din localitățile respective⁷⁷.

Județul Bichiș

Cum se cere o fată de soție – Bătania (n. 1913, femeie)

Da, merę saçra cu măru. Duçeu un măr. [pauză] Și dacă părinți feți or primit măru [pauză] îi sămn că pot să viie să çară fata. Dar [Da] dacă nu, [pauză] atunça [atunçe] măru dăloc l-o dat năpoi. (...) Am făcut și nuntă [nontă/uspăt] în vreme açeia [açeie] ierau și cu hididuș, [pauză] la juñe [juñere] or fos' cu hididuș și cu țitără [pauză] da la mñirasă [mñireasă]. (...) Și a lu mñirasă goșt meręu năiunte [nante] [pauză] la

⁷⁷ Mai sus sunt redate datele statistice din recensământul din 2001 referitoare la numărul acelor care s-au declarat în aceste localități cu limbă maternă română.

cunuîie și a lu juîne [juîner] la urmă. Și când s-or cununat iera întors. (...) Nu iera în vreme ceîe tortă, draga me, (...) no, așe numa omloș ceva [pauză] o [uă] că crofu [dospită]. (...) Cu levar [legvar/prai]. (...) Și după mnezei nopt [mñază/mñazăz naște] când ic u umblat cu aluătu [plăcinta] [pauză] și iesta atunța [atunțe] ca névastă am fost îmbrăcată, și cu cârpă în cap [pauză] și cu zadiia [zadiie] și alta haină [rotiie] [pauză] nu-n haină [rotiie] albă.

Casa și grădina – Ciorvaș (n. 1929, femeie)

O căsuță, o SZOBA⁷⁸/soba, [sobă] și o KONYHA/coñha [tîndă/cohe], OLYAN/oian [așe] pic [micuță], vez că acolo-î să veđe că [pauză] așe mmmicuță. Șiii a= acîie o făcut [fătat] vacă, și o atunçe o fost on cal [pauză] și o= acolo-î, numa am vândut calu. Și [pauză] atunç aci o [or] fost porci mai dăparte. (...) Dăpă [dăpă] aiiç am făcut așe, [pauză] cu paie cu CIROKSZÁR A TE= TETŐ VOLT, A PORCSIKNAK⁷⁹, NEM VOLT⁸⁰ așe cu pă= piatră [fătră]. Da o fost greū am zâs că, [pauză] mult-am lucrat. Numaaa o fost așe vreme bună și șare bi= bună și ammm tot [tăt] am biie façeeem [făçem] și ă pețreçe [pețreçem] ver= vremeă [vreme] și fiie [să fiie] biie. (...) Vez pă ă? [Vrei să vez?/ Îț arăt?] MEGYŰNK⁸¹ merem și vez pă? (...) Tă' BORSÓ/borșo⁸² și mmm fasole [păsulă] și PARADICSOM⁸³, și UBORKA⁸⁴ tăt, încă ce traba la noi în casă. (...) Mère și MEGGY⁸⁵ și ŐSZIBARACK⁸⁶ [pauză] și SZILVA⁸⁷. (...) HÁT ă care mîncăm și dau la olaltă [unu la altu], și cääă dacă merem la pîiaț cu ă ie, trabă să plîtem [plătim] HELYPÉNZ⁸⁸. Și amu când o [or] fost CSERESZNYE/çeresne [çireșă] și acela [acêle] o [or] fost mai [pauză] așe n-o fost așe cu ara [preț (mare)]. Și atunç dacă

78 ‚Cameră.’

79 Cuvânt maghiar împrumutat din limba română: r. *porci* + pl. magh. + dativ magh. > magh. PORCSI+K+NAK.

80 ‚Acoperișul a fost făcut din tulpini de mătură, dar porcii nu aveau acoperiș’...

81 ‚Mergem.’

82 ‚Mazăre.’

83 ‚Roși.’

84 ‚Castraveți.’

85 ‚Vișine.’

86 ‚Piersici.’

87 ‚Prune.’

88 ‚Taxă de piață.’

merem [merem] acolo și stam [stăm] acolo și vreme și tăt, na zăc, [pa-uză] dam [dăm la] copiii și [la] mă-sa.

Amintiri din copilărie – Micherechi (n. 1924, bărbat)

Și o viñ= =nit acole [acăle] on ūom du [dă] păstă Vimer [toponim (nume de pârâu) local]. (...) Și m-o mânat mătușe, că și-î duc [să- î duc] ă așe dumiñica [dumiñeca] [pauză] hañe să sã înștimbe, gaç și k'imeșe, cum iera dala [obiçai/sucă]. (...) Tata n-o fost ă spusă că çeva să lucrăm, [pauză] pă când a viñi iel acasă să fiie ăăă [pauză] regulă acolo-n ocol [ogreadă]. (...) Cânele [cânilę] cân' băteșe [lătra] îl cunoșțem. – „Mă, ă viñe tata”! Că [pauză] așa băte [lătra], că-l cunoșței că viñe tata cu coçiie. [pauză] (...) Că merem și dăștidén căputu și nu strâje [să nu strâje]. [pauză] Și am mårs [pauză] io și dăștig căputu. [pauză] Pă cân' vi= [pauză] că n-o fo' vigăzit [gătat] lucru ca= dă care o fo' vorbă [văr-bă]. T. s-o da' la plânsă [o apucat să plângă] că l-am bătut și iasta și-açe. [pauză] Și viñe tata și mă ista [iestă] așe. „D-apu [pauză] n-a' zî' cătă ține că n= și nu ă! baț! [să nu îl baț!] Ĉe popă, çe gazdă vreți tu și fi [să fi] că, açi zop [pauză] și...” [pauză] Ĭ-o pãru' rău na că, [pauză] numa că iooo ă nu l-am fos' niç lovită pă T. Și [pauză] o vorbi' tata 'poi și cu tă' ș-o luăat sama, mă aciii nu nu ă o vazu' că T. îi dă vină, nu io. Și iară Ĭ-o țțțapat așe păstă tă! “Măi câne dă câne, că mințășt că t-o bbbătut apu nu t-o bătut, apu cum ieșt așe și te-nvet și [să] mințășt! (...) Și p-atunçe țap [top] baçe D'! (...) C-o viñit c-o botă strâmbă [bătă cărnă] și c-on bac [?] în spate.

Cum s-a făcut odinioară o casă – Otlaca-Pustă (n. 1920, femeie)

N-or fost lēmne n-or fos' çiripă [çirip]. Ș-apu moșu a lu ūomu mñeu [pauză] ooo strâcat o çoșară [goũriie], și o strâcat o colnă să [și] né deř' olăac' dă çiripă [çirip], s-avem și pă 'çeput. Da pă iștalău [iștalău] n-am avut. Ș-am făcut cu paie că și mai dãn dãmult [mai dă dãmult] așe s-o făcut. Și tăť-or fos' biñe. Și pãreți dară num-așe [pauză] Ĭ-am bătut [pa-uză] cuuu [pauză] (...) cu rude. Ș-apu rudile or fos' bătute-n pãmânt, băgat afund. Ș-ap-o fost așe cu ștrëangu și cu lanțuri legate. Ș-ap-atunç o mai fost așe nește [niște] scânduri dă marjiñ ș-ap-aș-or țapat ūam' pãmântu ș-apu or dat așe cu (...) maiu. Ș-apu iar-or mai aridicat rudile ș-apu iar-or mai țapat pãmânt și tăt or bătut până s-o [pauză] făcut până sus. (...) D-apu am făcut mai intii [nantę] o sobiță mică [păcauț], (...) ap-o țindută mică [cohe], că n-am avu' dãn çe, ș-o cămăruță [pau-

ză) ș-on iștălău [iștalău] dă patru metere [mețere], c-am avu' ȳosag. (...) Și ogreduț-am avut acolo n-am pus pomi.

Județul Bihor

Utilizarea limbii române și ocupația – Apateu (n. 1925, bărbat)

Dac-o viñit ruși-nlontru dâp-ația n-am băsădit [vorbi] nîmă [nîme] românește, numa dac-am mârș la beserecă [beserică]. [pauză] Am-acolo am fost acol-așm băsădit [vorbit] noi râmânește, ș-am ascultat ê-o zâș popa nost. (...) Da, acas' aș-acasă n-o băsădit nîmă [nîme] românește [râmânește]. Nu, numa ungurește o băsădit [vorbit] la noi. (...) Dac-am mârș în sâr= în nŭgdii, așe zâc ungurește, în nŭgdii-am mârș, [pauză] d-atunçe n-am lucrat nîcărie [nîcări] n-am lucrat. Nu, numa acasă. Am ȳo olecuță dă pâmânt, apoi am mârș la ș-aiesta și la alta [am mârș și la ȳesta și la čela dă] ajutor. Ș-o făcut lucru mîneŭ ê-o fo= ê-o fost lucru mîneŭ. Noi avem, aiiê-avem o mîie și daŭă suțe dă codraç [codrate]. (...) ȳie, [da] o mîie și daŭă suțe dă codraç [codrate]. Ala [Ačela] n-o fost în colectivă [colhoz]. (...) D-apoi tenț [cucuruz] am sâmanat. Amu am sâmanat daŭă k'înepiste [cânepiște], așe zâc că la cătă noi, daŭă k'înepiște [cânepiște], am op' suțe dă codraç [codrate] am sâmanat grăŭ [grăŭ] întră ȳel.

Ocupația – Bedeu (n. 1920, bărbat)

Činč glasă am avut. N-am putu' mere că a șasale că o tră' și mârș la lucru, că așe o fost [pauză] lumę atunçite [atunç] căăă, o d-abdę am fo' dă doispeče ai [ań] o tră' și mârș și (...). Fost-am [Am fost] noi șasă. Șasă am fos' da. (...) D-apui [D-apu] ăăă cum și [să] zâc? Am lucra' pă nopsam [cu zâua], am fost ăăă sclugă [slugă] [pauză] în tâneręță, dâp-ačeȳe dacă n-o da' pâmântu, zâčem, am lucra' pâmântu nost, o cățva ai o činspe ai ȳm pare. Ș-apu dup-ača [dup-ačeȳe] am lucrat în colectiv [colhoz], d-acolo apu-m mârș la penziie [am mârș în nŭgdiie]. Șe că [pauză] c-așe aaam fo' cu viiața. (...) Când a m-o dus dă so= la soldat [m-or dus dă cătană/cătună] atunçite [atunç] am fos' ȳo operat. Ș-apoi așe că, m-o lăsat acasă, apu cu bała če ș-apoi. Așe că n-am fos' cotună [cătană].

Ocupația – Săcal (n. 1923, femeie)

Acasă am-aiiîc acasă né s-a acupă [ocupă] cu ioûsag [îosag] și (...) da da ce și făcēm [să facēm], musai ûariĉeva [ûareĉeva] să făcēm [facēm]. În trizăc dă ai [aî] o tăt în colectiv-o [colhoz o] lucrat. Am-apoi [D-atunĉ] îi acasă. (...) N-am fos' ic u mi s-o dat așe modru bun [stare bună] că și mă duc [să mă duc]. Nu nu șohan [niĉodată] n-am fos'. Lucru pă hotar în tătă zî. (...) Dară dară [idară/ida] dă primăvara până țămna tă pă nopsam [cu zăuă], c-o fos' aiiĉe așe domnime [domniie/gostat] mare. Apu dară dară [idară/ida], apu da, acolo am umblat. Am fos' sărăc, înc-atunĉ ĉe în vreme ĉiie [ĉeĉe], amu idară olecuță [pauză] n-am mai adîrcat [aridicat], d-apoi iacă ni, că amu iară iară încépēm [încēpem] dān noū.

Județul Ciongrad

Cum se prepară puilul, găina – Cenadul Unguresc (n. 1920, femeie)

Îi tai gātu [grumazu], și atunĉa [atunĉ] opăreșt, o ĉupeleșt [rāde], și o spelî. Și na atunĉa [atunĉ] aĉeĉia [aĉeĉe] făcām [făcēm] dān ĉa [iĉ] supă [leveșe], papricaș [popricaș]. (...) Apu tai tâmpi [țomburilē/țomburile], ș-atunĉa tai aripile [aripilē], ș-atunĉa o crepi, și scoț mațale [mațalē] și [pauză] atunĉ așe o [pauză] dārăbureșt mai. (...) Tâmpi [țombu] dacă vreî il tai dăuă, dacă-s mai mulț la mâncare, și ĉe, [pauză] țeptu iară-l tai în dăuă ș-atunĉ-aĉalalalțe-s mărūn= mărūnțeĉi-aĉeĉe. [dārăburi mai mici/aprolecurilē] (...) Mărūnțeĉele [dārăburile mai miĉ/aprolecurilē] dāntr-aĉeĉe să face zamă [leveșe], ș-apoi a tâmpi [țomburilē] o că-i să frije [uă să frije], o [uă] papricaș [popricaș], și dān țept. Da mărūnțele [dārăburile mai miĉ/aprolecurilē] le făcēm [făcēm] zamă [leveșe]. (...) Puî acolo carņa [carne] și puî sare, apă, ș-atunĉa verdeturi, morcov, petrinjel [petrenjel] și altăĉe ĉapă, așe așe să pun. Acuma [Amu] da, puînem și vejetă [veghetă], d-apu atunĉ nu ĉera nu puîne mama d-aĉeĉe. (...) Da apoiă [apoi] da. O scoțem carņa [carne] ș-atunĉa [ș-atunĉ] pă zamă [leveșe] ferbēm tăițai [?].

Semne și abrevieri

Semne diacritice:

ă (o deschis) șare (soare).

ê (e deschis) fețe (fete).

ĉ (africată alveopalatală surdă) ĉas (ceas).

d' (oclusivă palatală sonoră) d'al (deal).

ĝ (oclusivă velară sonoră palatalizată) ĝină (găină).

k' (oclusivă palatală surdă) k'indă (tindă).

ř (muiat, la finală) păcurar' (păcurar).

ń (nazală palatală) ńam (neam).

ť (oclusivă palatală surdă) țept (piept).

Semivocale: ě, ĭ, ů: *lě-am* (le-am), *ĭei* (ei), *năŭă* (nouă).

Accentul: é, á, ú etc. (la vocale, desemnează accentul doar dacă este o abatere de la normă) făcém (facem).

Alte semne:

= pusă în urma sau înaintea unui cuvânt arată că el nu este complet.

[] între paranteze se dau completările sau observațiile anchetatorului: [râde], [pauză].

„ marchează un citat.

Z arată că anchetatorul nu a auzit clar cuvântul.

aaa/eee/uuu/mmm etc. triplarea sunetelor desemnează ezitarea în vorbire a informatorului

ă/ăăă desemnează ezitarea

(...) desemnează omisiuni din textul interviului.

CSÓKOLOM: cuvintele maghiare sunt scrise cu litere mari, iar împrumuturile din limba maghiară sunt redată în sistemul de transcriere românesc: *lipideu*.

Abrevieri:

engl.

= engleză

f.a.	= fără an
germ.	= germană
magh.	= maghiar(ă)
n.	= născut(ă)
rom.	= românește
sg.	= singular
sl.	= slavă
pl.	= plural
ung.	= ungurește
v.	= vezi

Lista figurilor

Figura 1 Numărul cetățenilor maghiari cu limbă maternă română (1990–2001) (surse 1990. évi népszámlálás 1993; Népszámlálás 2001, 4. Nemzetiségi kötődés 2002)

Figura 2 Proportia limbii române, în procente, în discursul subiecților de zi cu zi (Chitighaz, n=60, 1990)

Figura 3 Schimbare după un deceniu, în utilizarea limbii române în 25 de situații de comunicare (Chitighaz, n=40, diferențe dintre procentele din 1990 și din 2000)

Figura 4 Mediile incidentelor în procente ale celor trei variabile lingvistice referitoare la alternanțele de limbă română și de limbă maghiară (Chitighaz, n=40, 4 grupe de vârstă, 1990)

Figura 5 Utilizarea limbilor naționalităților în 22 de situații de comunicare (n=421, media procentelor în 6 comunități)

Lista tabelelor

Tabelul 1 Numărul cetățenilor maghiari din 3 județe care s-au declarat de naționalitate română, cu tradiții, cultură și cu limbă maternă română și care folosesc pentru comunicare limba română (Datele recensământului din 2001) (sursă Népszámlálás 2001, 4. Nemzetiségi kötődés 2002)

Tabelul 2 Numărul cetățenilor maghiari din 3 județe care s-au declarat de naționalitate și cu limbă maternă română (Datele recensământelor din 1980, 1990, 2001) (surse 1990. évi népszámlálás 1993; Népszámlálás 2001, 4. Nemzetiségi kötődés 2002)

Tabelul 3 Religii și activități religioase în Micherechi la sfârșitul secolului al XX-lea

Tabelul 4 Gradul de menținere a limbii române între anii 1960–1990 într-o localitate de religie greco-catolică și una de religie ortodoxă

Tabelul 5 Modul de comunicare al bilingvilor (Grosjean 1995: 262)

Tabelul 6 Modul de comunicare al bilingvilor din Chitighaz

Tabelul 7 Variabilele lingvistice ale alternanțelor de limbă română și maghiară (Chitighaz)

Indice de autori

- About, F., 113
Ardelean, Iosif-Ioan, 13, 82, 88, 107, 117
Bakos Ferenc, 9
Bartha Csilla, 10, 18, 78, 107, 114
Berényi, Maria, 2, 10, 35, 101, 107, 108, 109, 111, 113, 114
Blanc, Michel H. A. 80, 112
Borbély, Ana, 1, 2, 3, 13, 14, 18, 32, 40, 41, 43, 50, 65, 67, 68, 70, 78, 83, 89, 91, 96, 108, 109, 111, 115,
Borza, Lucia, 111
Botoșineanu, Luminița 109, 115
Bourdieu, Pierre, 71, 109
Bucă, Marin, 65, 109
Bulgăr, Gheorghe, 60, 66, 109
Capidan, Th., 11, 110
Caragiu Marioțeanu, Matilda 43, 110
Câmpean, Ileana, 10
Chițoran, Dumitru, 66, 110, 111, 112, 113
Cioca, Ștefan, 30, 110
Coșeriu, Eugeniu, 35, 109, 114
Coteanu, Ion, 40, 62, 63, 64, 110, 111
Crystal, David, 55, 110
Cummins, Jim, 77, 110
Csobai Lászlóné, 10, 35, 95, 96, 110
Dănilă, Elena, 109, 115
Dinu, Mihai, 58, 111
Domokos Sámuel, 13, 111
Dumistrăcel, Stelian, 60, 111
Erb Maria, 78, 111
Fényes Elek, 21, 101, 102, 111
Fishman, A. Joshua, 35, 100
Frătean, Ștefan, 16, 111
Gafaranga, Joseph, 73, 112
Gal, Susan, 18, 112
Gheție, Ion, 35, 112
Goicu-Cealmof, Simona, 10
Goicu, Viorica, 10, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 112
Graur, Alexandru, 111
Grosjean, François, 72, 73, 74, 112, 125
Gyivicsán Anna, 113
Győri-Nagy Sándor, 113
Haja, Gabriela, 10
Hamers, Josiane F., 80, 112
Hattyár Helga, 115
Hatvany Csaba, 92, 93, 94, 97, 112
Herdean, Tiberiu, 10, 108
Herman József, 10
Hocopán Sándor, 108
Holban, Cecilia, 109, 115
Iancu, Victor, 14, 112
Ichim, Ofelia, 10, 14, 109, 112, 115
Ionescu-Ruxândoiu, Liliana, 57, 66, 110, 111, 112, 113

Iordan, Iorgu, 84, 85, 87, 111, 112
Jakó Zsigmond, 103, 112
Jarovinskij, Alekszandr, 10
Karácsonyi János, 30, 112
Kiss Lajos, 100, 101, 103, 112
Kontra Miklós, 10
Kozma Mihály, 13, 112, 113
Labov, William, 53, 76, 113
Lambert, Wallace E., 67, 113
Marc, Vasile, 27, 113
Marin, Maria, 2, 9, 10, 12, 14, 37,
83, 96, 97, 109, 113
Martin, Emilia, 10, 57, 92, 108,
109, 113
Mărgărit, Iulia, 2, 9, 10, 14, 37, 64,
83, 96, 113
Mead, Robert D., 113
Mihăilă, Gheorghe, 111
Milroy, Lesley, 112
Misaroş, Teodor, 30, 114
Mocan Gyöngyi, 89, 90, 114
Muysken, Pieter, 112
Nagy Ilona, 102, 114
Nevaci, Manuela, 44, 114
Olariu, Florin-Teodor, 10, 14, 114
Ócsai József, 27
Pálmainé Orsós Anna, 78, 114
Petrovici, Emil, 107
Puşcariu, Sextil, 13, 107
Răuţu, Daniela, 10
Réger Zita, 10
Rusu, Valeriu, 13, 36, 114
Sala, Marius, 55, 111, 114
Saramandu, Nicolae, 10, 35, 114
Seche, Luiza, 58, 114
Stati, Sorin, 58, 97, 114
Szász János András, 113
Teaha, Teofil, 88, 90, 114
Trudgill, Peter, 56, 115
Tuska Tünde, 78, 115
Uhrin Erzsébet, 78, 115
Vançoné Kremmer Ildikó, 115
Vargha András, 10
Vintilă-Rădulescu, Ioana, 55, 114
Weigand, Gustav, 13, 115
Žabavá, Elena-Camelia, 89, 115
Zelliger Erzsébet, 107, 109, 111,
115
Zgraon, Florentina, 10

Indice de cuvinte din limba română

- acarde, 40
acarinde, 24
acasă, 15, 24, 32, 61, 64, 119, 120,
121
acușă, 40
acuș-acuș, 40
ačiiię, 64
aĩ, 22, 39, 44, 52, 54, 62, 63, 120,
121
alcamuri, 61
altile/altele, 37
a lu, 39, 89, 96, 117, 118, 119
aluuat, 49
aratat, 61
ardircă, 61
armareu, 49
-aș(ă), 40, 86, 89
așę, 22, 23, 24, 45, 47, 48, 50, 52,
54, 61, 62, 63, 64, 65, 72, 92,
102, 109, 118, 119, 120, 121
aspanzura, 39
aspirator, 49
așezat, 65
avea, 39, 51,
babica, 59
bačico, 39
bag, 64
bań, 62, 64
bațe, 61, 62, 119
bădancă, 59
băgău, 62
bănățean, 37
bărdaș, 84
bătaie, 39
bătrân, 48, 59, 63, 65, 96
bđetu, 38
belčug, 41
berbec, 39
beserică, 62, 64, 120
bețagă, 63
bińe, 24, 47, 63, 64, 118, 119
bločorită, 48
bodancă, 48
boldit, 40
botă, 65, 84, 119
botele, 65
boț, 48
bouu, 65
börșait/birsaită, 49
brâncă, 40, 49, 64
brășcă, 65
bucșă, 42
bumb, 48
buńe, 66
buruien, 47
buta, 84
buză, 62
cada, 64
cap, 61, 62, 118
cardaboș, 48
çardă, 48
carńe, 65, 121

casă, 50, 51, 62, 65, 118, 119
cădlan/cătlan, 49
căprile, 61
căscată, 61
căș, 61, 64
cătă, 40, 53, 62, 100, 119, 120
câte, 62, 63, 64, 89
ceucă, 85
cimitir, 45, 49
cioc, 84, 85
cioca, 84, 85
cioca-boca, 85
citav, 41
clăpaț/călăpaț, 41
clisă, 48
clopot, 65
cobat, 49
coček, 48
cohe, 49, 118, 119
colac, 43
colhozu, 51, 65
comaț, 41
condur, 85
contrat, 38
copol, 44, 45
corbaț, 41
corhaz, 42
corz, 48
cot, 61
coțohârț, 62
cotună, 49, 120
crastaveț, 49
crașpe, 49
crofne, 43
cucoriță, 20
cucurbătă, 48

cujmă, 39
culduș, 41
cunoscut, 40
cureț, 44, 48, 65
cuștulesc, 44
cutē, 44, 65
cântile, 61
cēpe 47
cica, 43, 59
cine, 40, 59, 62, 63, 65
cōnt, 41, 44
cūlește, 65
cūrcă, 43
cūrhă, 49
damne, 62, 63
dără, 28 65, 119, 121,
dare, 61
daște, 59
dă, 22, 23, 24, 25, 28, 44, 46–55,
61–65, 72 102, 103, 117–121
dădamult, 65
dăloc 43, 51, 61, 117
dăpănat 62
dăspărțasc, 39
dăs-, 40
dășorofli, 42
dân, 22, 24, 46, 48, 51, 54, 61, 62,
63, 64, 65, 100, 119, 121
dântră, 63
dâr, 64,
deda, 43, 59
diznotor, 49
do-, 40
dobă, 45
dos, 48
dracu, 61, 65

drojdii, 41, 72
dud', 48, 49, 65
dulău, 85, 87
dulce, 64
Dumnezăule, 63
Dumnezo, 61, 63
durmit, 65
dusă, 65
dus-or, 39
deptu, 38
der, 48
derme, 48, 61
diminața, 47
dimonos, 59
dinti, 61
dirept, 40, 64
divăni, 43
dordină, 59
făcem, 49, 118, 121, 122
fălește, 62
fărină, 41, 47, 48
fețile, 39
fiiețe, 62
firang, 41
firhang, 42
firhanje/firhanje, 49
forodolom, 42
fost-or, 39
fașe, 45
frământa, 65
frigider, 49
frit, 48, 61
frunțași, 64
frunțe, 64
fuje, 38
fulău, 59
ganje, 48
gard, 64, 65
gata, 54, 64
găluște, 48, 49
găzdăcoi, 49
gârt, 59
gașgă, 48
gorun, 85
gouriie, 49, 119
grădina, 27, 48, 49, 59, 118
grău, 62, 65, 102, 120
grăață, 47
grije, 61
griz, 48
grumazu, 64, 121
gură, 61, 62, 63
gină, 48, 122
gint, 49, 65
gin, 48
hazbutē, 59
hălădi, 41
hârbană, 59, 65
hiddețe, 39
hodiăscă, 47
hodoroagă, 59
holumb, 59
hortac, 48
hără, 40
hulu, 65
hurdău, 49
hüteu/hütó, 50
ic-colo, 64
inimă, 25, 49, 64
ișçală, 38, 52, 65
ișpitarî, 42
iță-viță, 20

îe, 65, 72, 96, 118, 121
ieca, 49
ie-ntuñeric, 65
ier, 103
improşca, 48
inconjuraî, 39
indîţasc, 39
ink'idem, 47
inmediat, 43
jeb, 41
jejeţe, 58
jumătate, 45, 58
juñere, 57
k'ert, 46
Labreü/labriü, 46
laolaltă, 58
larmă, 58
laüud, 61
lëoca, 58
leşeşe, 45
lipşeşte
lipit, 61
locu, 62
lunjim, 44
maca, 55
macar, 37
maî, 41
maïca 55
mamica, 56
mamiţa, 56
marjiñe, 94
maşină
mărg, 35, 37
măsăriţă 44
mă-ta, 38
mătuşe, 35

mânca, 63, 65
mâncată, 37
mâniüos, 65
mârtaş, 46
meliţa, 62
merem, 46
mereüaş, 37
merişte, 46
me, 61
mele, 61
mère-pere, 57
mik'ereţeniţa, 26
miñe, 61
mintşe, 36, 62
mintenaş, 46
mintînaş, 37
minton, 37
mintonaş, 37
mi-s, 37
mititeăüă, 59
mñere, 35
mñeü, 36, 61
morar, 47
morminţe, 45
moşogep, 50
moşu, 51, 59, 119
müiere, 44, 63, 64,
multe, 63, 64
nasu, 63, 64
nă-, 40,
noşt, 51, 65, 92, 120
na, 47, 49, 51, 63, 119, 121
naüşpeşe, 39
nuçile, 39
n-am, 23, 55, 120, 121
naüă, 38, 44, 51, 122

népoți, 72, 99
 nescă-î, 61, 65
 negre, 62
 nime, 51, 52, 53, 63, 120
 nimic, 61, 62, 63,
 nimica, 51, 65
 niș, 24, 54, 63
 -oaică, 40
 obdêlile, 65
 -oc, 40
 ochi, 58
 ocol, 48, 119
 ocoș, 41
 ocoși, 41
 omloșe, 65
 o-nboldit-o, 40
 -os, 40
 oțăt, 48
 -acă, 40
 -ancă, 40
 -ășă, 40
 pasără, 65
 pă, 41, 46, 47, 50, 51, 54, 62–65,
 72, 100, 102, 118–121
 păcurar/ păcurai, 44, 122
 pălincă, 47
 pământu, 65, 119, 120
 părinti, 43, 51, 65, 117
 păru, 61, 119
 păstă, 39, 51, 54, 62, 103, 119
 pântete/pantețe/pantețe, 45
 pe verde, 64
 pengăi, 64
 perinc, 65
 perit, 61
 peđica, 39
 piçare, 49, 63
 pihe, 61
 piparcă, 49
 piscalău, 49
 pișca, 45
 pițicu, 65
 pițiga, 45
 plepeti, 59
 pomni, 48
 popă, 54, 87, 119
 poplon, 45
 porodiç, 49
 porsivo, 50
 porta, 59
 posibilitate, 54, 55
 potroçit, 63
 poțicarăș, 41
 prânz, 43, 117
 prânzăt, 43
 preveț, 48
 prinde, 64, 65
 pro-, 40
 pruncu, 39, 59
 prunile, 48
 ptele, 38
 puhav/puhab, 41
 puie, 65
 puu, 65
 puie, 39, 64, 65
 pușcaș, 87
 puțe, 49
 rămas, 62, 64
 rămân, 21–25 53, 54, 72
 rămânește, 22, 23, 28, 53, 55, 56,
 65, 72, 120
 răs, 63, 64

rele, 61
rișcaș, 49
român, 20, 22, 23, 24, 40, 54, 86,
românește, 12, 21, 23, 28, 120
rujă, 87
rumân, 40
rumânește, 30, 42
rupеu, 64
rupt, 65
rușine, 72
samă, 61
sarmalele, 48
să (și), 29, 30, 49
sângură, 64
Sânjorz, 62
sântem, 20, 23, 62, 72
sântăsc, 23, 39
sârb, 40
sârbaică, 40
sclugă, 39, 120
scuturat, 61
seca, 43
slavină/slăvină, 43
șogoru, 59
s-o-ntins, 65
sorbește, 65
spart, 65
spălat, 49
speli, 65, 121
spele, 47
spune, 51, 64, 65
starisvat/tarisfat, 43
staū, 54, 61, 64
strina/străna, 43, 59
strofoca, 64
sudare, 44

suiit, 61
suī, 41
surd, 65
sus, 41, 119
suțe, 64, 120
Șasă, 47, 120
șifon, 49
șogoriță, 59, 73, 74
șorofli, 42
șoroflu, 42
ști, 46, 54, 63, 72, 118
ștrimfi, 42
ștu, 46, 51, 63, 65, 72
șvarcli, 41
tatica, 59
tau, 49
tă, 23, 55, 65, 118, 119, 121
tăcem, 65
tăiețai, 48
tăt, 21, 23, 30, 42, 48, 51, 53, 54,
55, 59, 62, 63, 65, 118, 119, 121
tătă, 47, 51, 59, 62, 63, 64, 121
tătului, 51, 64
tăte, 62, 63, 64, 65
tăū, 61
temeteū, 45, 49
terheț, 41
tetca/teta, 43, 59
teñt, 49, 120
titule, 61
topanê,/topanê, 49
toroș/turoșu, 49
trabă, 54, 65, 72, 118
tradiție, 54, 55
tras, 46, 63, 65
tri, 64

tuioş, 59
temat, 40, 46
tept, 38, 62, 121, 122
teie, 38
tepe, 38
tină, 48, 63
titihăzănăscă, 65
titor, 38
ţâne, 51, 61, 62, 65, 72
ţâp, 37
ţâr, 40
ţârfă, 59
tepenesc, 63
ţitrom, 49
ţucur, 49
uîtări, 63
uîti-te 63
ulcăuă, 48
umbraî, 38
umbră, 58
undîie, 38
ungur, 22, 23, 25, 64
ungurezat, 22
unguraie, 28
unsă, 40
urât, 65
uretilę, 64
-uţ(ă), 40, 84, 86, 89
üş, 37, 40, 54, 62, 63, 72, 118, 121
üşl, 37
üşţ, 49
üşom, 61, 64, 119
üşorbu, 66
vai, 65
valăü, 49

vasă, 64
vălăli, 41
vărzar, 47
vânt, 63, 65, 92
vârvu, 61
veçerniie, 39
veçin, 63
veđe, 37, 118
veŗde, 64
verdeŗuri, 47, 121
videre, 49
vinde, 38
viñit, 51, 54, 65, 102, 119, 120
voiăgă/vaiăgă, 49
vorbă, 51, 62, 63, 65, 119
vorbem, 63
vorovi, 48
voşalăü, 49
votare, 23
vrę, 38, 40, 62
zamă, 49, 121
ză-, 40,
zănatu, 62
zăuita, 40, 62
zâçe, 46, 47, 51, 53, 54, 62, 65, 66
zâcem, 66, 120
zâle, 62
zâmbri, 59
zâs, 52, 65, 72, 118, 120
zâsa, 65
zdranţă, 38
zidit, 64
zmântână, 38
zoleşte, 65
zurgălesc, 61

Indice de cuvinte din alte limbi

Aromână

ai, 44
anțart, 44
măseauă, 44
nat, 44
neauă, 44
păcurar, 44
pap, 86
steauă, 44

Germană

Ferhang, 41
Schuvasten, 41

Maghiară

állampolgár, 25
benne, 25
bogyó, 84
bóka, 84
bordás, 84
buta, 84
büszke, 22
cifra, 100
cifrás, 100
citrom, 49
cukor, 49

csonka, 103
csont, 41
ellenforradalom, 42
én, 62
ér, 103
érzem, 25
felül, 41
forradalom, 42
gombos, 86
hallod, 27
hogy, 22, 25, 74
igazolványomban, 25
is, 25
juhász, 86
kalapács, 41
ki, 62
kifejezni, 23
koldus, 41
koma, 41
komák, 41
korbács, 41
kórház, 42
magam, 25
magyar, 25
magyarnak, 25
mindig, 25
mondtam, 27
-né, 93
nem, 22, 23, 53, 118
óhitű, 21
okos, 41

oláh, 86, 100, 102
orosz, 86
padka, 86
pap, 86
paprika, 49
puha, 41
puhább, 41
rá, 22
rizskása, 49
román, 22
románul, 27

ser/sör, 87
sifon(ér), 49
sógornőmnél, 73, 74
személyi, 25
szívem, 25
teher, 41
telek, 103
terhet, 41
tom, tudom', 23
vagyok, 22, 25, 62
van, 25

Indice de nume (nume de familie, prenume, supranume, toponime) din limba română

- Adam, 99
Adrian, 91, 97, 99, 100
Adriana, 98
Afrodita, 98
Albului, 87
Alecsandru, 97
Aletea, 17, 20, 30, 64, 100
Alex, 99
Alexandra, 98
Alexandru, 82, 91, 94, 99
Alexiu, 82
Amalia, 98
Americanu, 87
Ana, 46, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 97, 98, 100
Anca, 97
Andraș, 87, 92
Andrea, 90, 98
Andreas, 97
Andreea, 98
Andrei, 82, 94, 99
Andronica, 92–95
Angela, 90, 93
Anicuța, 98
Anuta, 92, 93
Anuța, 91, 92, 98
Apateu, 14, 17, 20, 30, 91, 120
Arad, 13, 90, 105, 107
Ardelean, 46, 84, 88
Aron, 99
Augustin, 99
Aurel, 91, 97, 98
Aurelia, 91, 93, 97
Aurica, 93, 96, 97
Avramuț, 13, 84
Babi, 87
Balazs, 99
Balint, 84, 99
Băican, 46, 84
Băicanului, 87
Bălaj, 87
Bălcescu, 103
Bărdaș, 46, 84
Bări, 87
Bătănia, 14, 17, 30, 35, 37, 39, 40, 42, 43, 47, 57, 59, 83, 96, 98, 117
Bedeu, 14, 17, 20, 30, 33, 100, 120
Bene, 84
Beñi, 87
Bia, 97, 98
Bichiș, 15, 16, 17, 30, 36, 37, 39, 64, 65, 85, 100, 117
Bichișciaba, 17, 30, 100
Bihor, 16, 17, 33, 36, 37, 39, 102, 120
Birău, 87
Birăuului, 87
Bircului, 87

Biți, 87
 Boca, 46, 84, 87
 Bocoșului, 87
 Boglarca, 98
 Bologului, 87
 Bonita, 98, 100
 Borbilului, 87
 Borda, 46
 Bordaș, 46, 84
 Botê, 87
 Boșului, 87
 Bozgan, 84
 Budapesta, 9, 10, 14, 17, 28, 30,
 36, 68, 78
 Buhî, 87
 Bujac, 103
 Bulbuc, 87
 Bulgaria, 12
 Buta, 46, 84
 Buti, 87
 Camila, 99
 Carmen, 98
 Catița, 93, 96, 97
 Căpraru, 87
 Căuacului, 87
 Cânepiște, 103
 Cefan, 84
 Cefanului, 88
 Cenad, 51, 100
 Cenadul Unguresc, 13, 14, 17, 20,
 30, 31, 37, 39–43, 47, 50, 51, 55,
 59, 83, 90, 96, 97, 98, 100, 121
 Chirila, 89, 95
 Chitighaz, 13, 14, 17, 19, 20, 22,
 24, 30–35, 38–42, 45, 47, 48,
 52, 53, 54, 57, 59, 61, 65, 68–75,
 82, 83, 87–90, 95, 97, 99, 100,
 102, 125
 Ciaba, 100
 Cioca, 84
 Ciorvaș, 17, 30, 118
 Ciote, 86, 93
 Ciotea, 85
 Ciânca, 103
 Cîprian, 99
 Ciulului, 88
 Clara, 98
 Claudia, 98
 Clisî, 88
 Clopotarului, 88
 Cloșcău, 88
 Cocoșului, 88
 Coâșului, 88
 Codre, 94
 Codri, 88
 Colac, 88
 Condoroș, 85
 Constantin, 95
 Cora, 44, 81
 Cornea, 76
 Cornel, 85, 92
 Cornelia, 85, 91
 Cosma, 81
 Cotrov, 88
 Cotuñi, 88
 Cozma, 93
 Crăciun, 82
 Crâstor, 17, 20, 30
 Cristian, 90, 99
 Cristina, 97, 98
 Cristino, 39
 Cristof, 99

Criștof, 99
Cruna, 98
Curețiște, 103
Curtuluț, 88
Czirle, 87, 94
Damian, 82
Dan, 94
Daniel, 99
Danțoș, 88
Darvaș, 17, 30
David, 96, 99, 100
Dănilă, 82
Deli, 88
Demeter, 94
Demetriu, 88
Denisa, 98
Dida, 97
Dimitrie, 82, 89, 91, 93, 94, 97
Dina, 97
Dinca, 97
Doina, 91, 98
Dominic, 97
Domnica, 93
Dorotea, 98
Dămni, 88
Drăgan, 85, 103
Drii, 88
Dulău, 88
Duma, 85
Dumitru, 85, 94
Duri, 88
Dăiaculuț, 88
D'icu, 83
D'ordoc, 83
D'urcoi, 83
D'urcuța, 83
Ecaterina, 93, 98
Elena, 93, 97, 98
Elia, 88
Elisabeta, 93, 94, 97, 98
Emanuela, 98
Emica, 97
Emico, 39
Emil, 91
Emilia, 91
Eminescu, 102, 103
Erica, 93, 98
Estera, 98
Eugen, 99
Eunice, 98
Eva, 91, 93, 94, 97, 98
Fanu, 83
Faņe, 83
Fântâna Pomana, 102
Felica, 96
Feruluț, 88
Fica, 96
Filip, 82, 99
Flara, 93
Flarea, 93
Floare, 46, 89, 91, 93
Floarea, 89, 91, 93, 94, 95, 98
Floci, 88, 103
Flora, 93
Flore, 82, 94
Florea, 89
Flori, 59, 87, 88
Floria, 89
Florian, 82
Florica, 59, 91, 93, 97, 100
Florița, 97
Francisc, 82, 97

Fusuluï, 88
 Gabriel, 99
 Gatita, 93
 Gavriil, 99
 Gavril, 88, 94, 99
 Gavrilă, 82, 83
 Găbărașului, 88
 Găvrili, 88
 Gățului, 88
 Gena, 97
 George, 83, 99
 Georgie, 89
 Georgina, 97, 98
 Georgiu, 88
 Gheorghe, 46, 59, 60, 66, 83, 88–
 91, 93–100, 102
 Ghiula, 97, 101
 Gila, 101
 Giula, 9, 13, 14, 17, 21, 30, 57, 95,
 96, 100, 101, 102
 Gligor, 88, 89, 95, 97
 Gliği, 88
 Gomboș, 46, 85, 88, 96
 Goron, 85
 Greta, 98
 Grigor, 99
 Grigore, 82, 83, 99
 Gropăie, 103
 Gudurău, 103
 Gui, 46, 85
 Gurzău, 85, 92
 Gusti, 88
 Haïcu, 83
 Hana, 98, 100
 Haș, 88
 Hașului, 88
 Herdean, 46, 85
 Herdan, 85, 88
 Holbanului, 88
 Horațiu, 99
 Hortensia, 91
 Hoțopan, 85, 88
 Hoțopanului, 88
 Hupli, 88
 Iacob, 82, 97
 Iakab, 99
 Iancului, 88
 Ianoș, 88
 Ieftimie, 96
 Iefto, 39
 Ieremie, 82
 Ievi, 88
 Ievra, 97
 Ievuța, 91
 Ignatie, 82
 Ijacului, 88
 Ileana, 91, 93, 94
 Ilena, 93
 Ilie, 82, 96
 Iliii, 88
 Ioan, 13, 46, 82, 83, 88, 89, 90, 91,
 93, 94, 96–100
 Ioana, 98
 Ion, 97, 99
 Iona, 89, 99
 Ionaș, 88
 Ionel, 97
 Iosif, 82, 91, 94, 99
 Iosiv, 91, 94
 Iosivei, 88
 Ioșan, 96
 Iova, 85

Irina, 91, 93
Isai, 85
Ispas, 82
Iuhas, 46, 86
Iulči, 96
Iulian, 97
Iuliana, 91, 93, 94, 97, 98
Iuŕaŕi, 88
Ivan, 39, 97, 98
Izabela, 98
Jaca, 17, 30
Jion, 97
Joan, 88, 93, 94
Joiea, 89
Jori, 88
Josif, 93, 94
Jova, 85, 93
Jula, 100, 101
Julamonastra, 100
Julana, 97
Julanului, 88
Julanna, 94
Julia, 101
Julian, 97
Juliana, 93, 97
Kodra, 93
Kristof, 99
K'işului, 88
Latului, 88
Laturı, 88
Laura, 99
Laza, 97
Lazar, 96
Lazăr, 82
Lebeŕişte, 103
Lenca, 97

Leucuşhaz, 17, 20
Leta Mare, 13
Leţe, 64, 100
Lica, 46, 87, 88, 91
Lidia, 92
Lik'i, 88
Lili, 99
Lina, 96
Livia, 91, 97
Livius, 91, 97
Locuţi, 88
Lucia, 91, 96
Luciana, 98
Lucreţia, 91
Ludului, 88
Lup, 82, 88
Lupului, 87
Luţa, 99
Macului, 88
Magdalena, 98
Manuilă, 97
Marc, 46, 86, 92, 93, 99
Marcului, 88
Marcuţ, 86
Marghita, 97
Maria, 88, 89, 91–94, 96, 98, 99,
100
Mariana, 90
Marica, 97
Marie, 46
Mariia, 96
Mării, 88
Mărina, 97
Marioara, 94, 97
Marişca, 46, 91
Marius, 99

Marta, 91, 93, 94, 97
Martin, 46, 82, 86, 99
Martî, 87, 88
Marț-Sara, 65
Matei, 82, 97, 99
Mărioara, 94, 97
Mâți, 88
Mățului, 88
Michail, 88
Micherechi, 13, 14, 17, 20, 26–31,
34, 35, 37, 38, 39, 40, 42, 45–49,
57, 59, 61, 65, 84, 87, 91–95, 97,
98, 102, 103, 119, 125
Micului, 88
Mihai, 61, 83, 91, 93, 94, 97, 99,
100
Mihail, 99
Mihaiu, 89
Mihaî, 83, 88
Mihăieș, 83, 88
Mihăița, 83
Mihoc, 83
Mihuț, 46, 86
Minerva, 91
Miramni, 98
Mircu, 96, 97
Mișe, 83
Mișk'i, 83
Mocuți, 88
Moise, 88
Monica, 94
Muscănița, 88
Nak'i, 88
Negruț, 88
Netea, 88
Nica/Ñica, 65, 97
Nicară, 97
Nichita, 82
Nicoară/Ñicoara, 82, 96
Nicolae, 88, 91, 93, 94, 95, 97, 102
Niculi, 88
Nistor, 86
Noel, 99
Noemi, 99
Nora, 98
Nuțu 88, 91
Ñegruț, 86, 88
Oana, 89
Odet, 98
Ok'utu, 88
Ola/Olah, 46, 86, 100, 101, 102
Olga, 97
Ona, 89
Oradea, 13, 105
Orașul-German, 101
Orașul-Maghiar, 101
Orașul-Mare-Românesc, 21, 101
Orașul-Mic-Românesc, 101, 102
Orașul-Nou, 101
Orașul-Țigan, 101
Orașul-Vlah, 101, 102
Oros, 86
Otilia, 91
Otlaca-Pustă, 13, 14, 17, 20, 30,
33, 38, 39, 41, 45, 61, 108, 119
Padca, 86
Parcul Groza, 102
Parcul Sfântul Nicolae, 102
Pascu, 82
Patcaș/Pădcaș, 86
Patric, 99
Patru, 13, 94

Pavăl, 88
 Pavel, 88, 94, 97, 99
 Pădure, 103
 Părasca, 89, 95
 Păsula, 88
 Păsulaș, 88
 Pătcaș, 88
 Pera, 97
 Persa, 97
 Persida, 97
 Peterd, 30
 Petre, 46, 94, 96
 Petri-*ci*-Mari, 83
 Petru, 82, 83, 86, 88, 89, 91, 92, 94,
 97, 99, 103
 Petru Groza, 103
 Petruca, 83
 Petrușan, 86
 Petruța, 86
 Piața Cepei, 102
 Piața Maróthy, 102
 Piața/str. Generalul Pomuț, 102
 Pipoșului, 88
 Pitic, 88
 Pițului, 88
 Plombaș, 88
 Pocei, 17, 30
 Podul Vlah, 102
 Poendan, 86
 Poi(e)nar, 86
 Pojărășie, 96
 Pop, 87
 Popi, 83, 88
 Popuți, 88, 103
 Poștașului, 88
 Precup, 46, 82
 Puiului, 88
 Pușcaș, 87
 Rachel, 94
 Radici, 87, 93
 Radu, 97
 Rafila, 91, 93, 94
 Raluca, 99
 Ramona, 92
 Raul, 99, 100
 Răuului, 88
 Răzvan, 99
 Rebeca, 88
 Republica Moldova, 12, 57
 Rocsin, 87, 93
 Roland, 99
 România, 12, 14, 24, 27, 28, 29, 31,
 34, 37, 43, 44, 45, 46, 47, 55, 56,
 57, 70, 71, 84, 90, 91, 98, 101
 Ronaldo, 100
 Roșu, 87
 Roșului, 88
 Roxin, 46, 87, 92
 Rozalia, 91, 94, 96
 Ruja, 87
 Ruje, 87, 92
 Rus, 46
 Sabadișului, 88
 Sabin, 91
 Sabina, 97
 Samanta, 100
 Samuel, 99
 Sarica, 94
 Sava, 46, 87, 94
 Saveta, 91, 94, 97
 Savita, 91, 93, 94, 95
 Sămăca, 103

Săcal, 14, 17, 20, 30, 120
 Sclovacului, 88
 Sebastian, 99
 Seghedin, 17, 30
 Serbia, 12
 Sfătului, 88
 Sferle, 87
 Sida, 96, 97
 Sidonia, 93, 94
 Silvester, 99
 Silvia, 90, 94
 Silviu, 91, 97
 Simeon, 99
 Simion, 82, 83, 99
 Simon, 97
 Sofia, 89, 97, 98
 Sofiie, 96
 Sofra, 97
 Sorin, 99
 Sotiris, 99
 Stăvarului, 88
 Stefan, 82, 83, 88, 89, 93, 94, 95,
 97, 99
 Stela, 98
 Stir, 93
 strada Primară, 102
 Străjoi, 65
 str. Cetății, 102
 str. Eminescu, 102
 str. Gheorghe Cohan, 102
 str. Lungă, 102
 str. Română, 102
 str. Vârșand, 102
 Sucigan, 87
 Susana/Susanna, 89
 Șereș, 87, 88
 Șfortî, 88
 Ștefan, 82, 83, 88, 89, 93, 94, 95,
 97, 99
 Ștăpei, 88
 Ștefănaș, 88
 Ștefănoc, 88
 Ștefănuț, 83, 89
 Știrbului, 88
 Șutului, 88
 Tamas, 99
 Tat, 87
 Tălęc, 103
 Tălęcê, 103
 Tâbli, 88
 Teo, 99
 Teodor, 61, 82, 83, 88, 91, 93–99
 Teodora, 97
 Teodoru, 89
 Terezia, 97
 Tiberiu, 91, 92, 99, 108
 Tifor, 88
 Timișoara, 10, 37, 45, 106,
 Titi, 88
 Toader, 46, 89
 Toaderu, 89
 Toda, 97
 Toderu, 89
 Todor, 97
 Tođerica, 83
 Tođeroi, 83
 Todinca, 83
 Toma, 82, 88, 99
 Traian, 91, 94, 96, 97, 98
 Trăian, 91, 97
 Truca, 83
 Țârle, 46

Țârlea/Țirlea, 87
 Țârli, 88
 Țilik'i, 88
 Țoiului, 88
 Țuli, 88
 Ucraina, 12
 Udului, 87, 88
 Ulița a Floâi, 103
 Ulița Bisericii, 102
 Ulița cę Mare, 103
 Ulița la Vamörşég, 103
 Ulița Popii, 102
 Ulița Popuți, 102
 Ungaria, 3, 9–15, 17, 22, 24, 25,
 26, 28, 29, 30, 35, 36, 37, 40, 43,
 44, 45, 47, 48, 55, 56, 58, 59, 67,
 68, 71, 73, 77, 78, 80–84, 90, 91,
 96, 97, 98, 100, 101, 105
 Urs, 82, 88
 Valer, 97
 Valeria, 91, 94
 Valeriu, 91, 99
 Vamalăuului, 88
 Vasa, 65
 Vasile, 46, 82, 83, 91, 93, 94, 95,
 97, 98, 99
 Vasile (Lica), 46
 Vasilică, 99
 Vasilie, 89, 91, 93, 94, 97
 Vasilie (Văsălică), 89
 Vasiliu, 88, 91, 93, 94
 Vaszlie, 91, 94
 Vănaș, 88
 Văsălie, 97
 Văsăliie, 88
 Vecherd, 17, 20, 30
 Velcu, 97
 Veronica, 94, 99
 Veturița, 97
 Vetus, 97
 Vețuș, 97
 Victoria, 99
 Vidu, 96
 Vimęr, 103, 119
 Vioara, 97
 Viora, 97
 Viorel, 97
 Viorica, 98
 Virgil, 91, 97
 Voniga, 95, 96,
 Vucău, 88
 Vuk'i, 87
 Zacharie, 88
 Zaharie, 82, 97
 Zăhărie, 97
 Zeno, 99
 Zenobia, 91
 Znamenčic, 88

Indice de nume (nume de familie, prenume, supranume, toponime) din alte limbi

Bulgară

Benja, 84
Boka, 84
Duma, 85
Gujo, 85
Isai, 85
Janko, 85
Jova, 85
Kora, 85
Miho, 86
Nestor, 86
Neta, 86
Neti, 86
Roksa, 87
Ružan, 87
Sava, 87
Sučikov, 87
Tato, 87

Engleză

Jenifer, 98, 100
Tifany, 100
Vivien, 98

Greacă

Buta(s), 84
Douma(s), 85
Kosmas, 85
Mihos, Mihu, 86
Néstor, 86
Neta[s], 86
Savva(s), 87
Tsirli(s), 87

Italiană

Giovanni, 100
Papo, 86

Maghiară

Adrianna 97
Ajándék, 100
Ákos, 99
Alexander, 99
András, 87, 92
Andrea, 90, 98

Andronika, 93
Andrónika, 93
Anett, 100
Angyalka, 98
Anna, 92, 93, 96, 98
Aranka, 96
Áron, 99
Árpád, 99
Attila, 91, 99
Balázs, 99
Bálint, 84, 99
Barnabás, 100
Battonya, 30
Bedő, 30, 100
Békés megye, 15
Békés Vármegye, 100
Békés, 30
Békéscsaba, 30, 100
Béla, 94
Bence, 99
Bene, 84
Bihar Vármegye, 102
Bogyó, 84, 93
Borszéki, 93
Budapest, 30
Czizmadia, 93
Csaba, 90, 94, 98, 1000
Csanád, 100
Csóka, 84, 93
Csongrád megye, 15
Csorvás, 30
Dániel, 99
Darvas, 30
Dávid, 96
Demeter, 94
Dézsi, 93

Dominik, 99
Dzsenifer, 91
Edina, 98
Edit, 90
Elek, 30, 64, 100
Első utca, 102
Emese, 98
Eminescu utca, 102
Endre, 99
Enikő, 92, 98
Erika, 98
Erzsébet, 93
Eszter, 93, 98
Éva, 93, 98
Evelin, 91
Évike, 93
Fanni, 98
Ferenc, 94
Ferencz, 94
Flóra, 91, 95, 98
Flórián, 93, 94
Fogarasi, 96
Gábor, 94
Gergő, 99
Gróza park, 102
Gróza, 96
Gurzó, 85, 93
Gyöngyi, 98
Gyöngyike, 93
György, 94, 95, 96, 102
Gyula, 30, 94, 100, 101
Gyulamostora, 101
Hagyma tér, 102
Hajdú-Bihar megye, 16
Hanna, 98
Hocopán, 85, 94

Hortenzia, 97
Hosszú utca, 102
Ibolya, 93, 98
Illés, 96
Ilona, 93, 96
Imre, 94
Iré, 93
István, 94, 99
Izabella, 98
Jakab, 99
János, 93, 94, 96, 99
Jenő, 94, 99
József, 94, 99
Kálmán, 94
Kamilla, 99
Katalin, 96, 98
Katica, 96
Kétegyháza, 13, 30, 65
Kevin, 99
Király, 88
Kisrománváros, 101
Kitti, 100
Kohán György utca, 102
Kondoros, 85
Körösszakál, 30
Körösszegapáti, 30
Kristóf, 99
Lajos, 94
László, 94, 95, 98, 99
Létavértes, 17, 30, 33
Levente, 99
Lilla, 98
Lőrincz, 94
Luca, 82, 88
Lucia, 91, 96
Lukrécia, 96
Magyarcsanád, 30, 100
Magyarváros, 101
Margit, 99
Mária, 94, 96
Maróthy tér, 102
Martyin, 86
Máté, 99
Mátyás, 94, 99
Méhkerék, 30, 103
Mezőpeterd, 30
Mihály, 94, 99
Mihályné, 93
Miklós, 94, 102
Nagyrománváros, 101
Németváros, 101
Noémi, 99
Norbert, 99, 100
Odette, 91
Oláh rét, 100
Oláh-híd, 102
Oláhváros, 101, 102
Papp/Pap, 86
Patrick, 99
Patrik, 99
Péter, 94, 96
Pocsaj, 30
Pomána kút, 102
Pomucz tábornok tér/utca, 102
Puszttaottlaka, 30
Ráchel, 94
Rebeka, 94
Róza, 98
Rozália, 96
Rózsi, 94
Rudolf, 99
Sándor, 88, 93, 94

Sándorné, 92
Sára, 94
Sarkadkeresztúr, 30
Szabolcs, 99
Szeged, 30
Szent Miklós park, 102
Szűcs, 92
Tamás, 99
Tibor, 91, 94, 95, 98, 99
Timea, 98
Tivadar, 91, 94, 96, 98
Tivadarné, 93
Tódor, 91
Traján, 96
Újváros, 101
Vanda, 98
Varsánd utca, 102
Vazul, 91
Vekerd, 30
Virág, 91, 93, 94, 95, 98
Zoli, 99
Zoltán, 91, 98, 99
Zsáka, 30
Zsófia, 96, 98
Zsolt, 91, 94, 99
Zsombor, 99

Poloneză

Jank, 85

Rusă

Isajja, 85

Sârbocroată

Benja, 84
Buta, 84
Cedomir, 97
Coasăva, 97
Danița, 96, 97
Darinca, 96
Desanka, 97
Draga, 97
Draghița, 97
Dumița, Dumče, Dumșa, 85
Dușan, 97, 98
Ioța, 97
Jeța, 97
Jevra, 97
Jifca, 97
Iela, 97
Jela, 97
Ierosim, 97
Ieța, 97
Ielița, 97
Jivan, 43, 97
Jivca, 97
Maxa, 97

Mila, 97
Milca, 97
Milița, 97, 98
Mița, 97
Mița, 98
Mițuca, 97
Mladăn, 97
Milutin, 97
Radoian, 97
Ruja, 87
Svetozar, 97, 98
Steva, 97
Ștefca, 97
Ștevița, 97
Zinadia, 100
Uroș, 97
Velimir, 97

Zorița, 97
Zvezdana, 97

Slavă

Dragan, 85
Radiš, 87
Radivič, 87
Radovici, 87
Radovits, 87

Uncraineană

Isaj, 85
Nestor, 86

Tehnoredactare / Nyomdai előkészítés: Kovács Sándor
Tiparul / Nyomás, kötés: Dürer Nyomda Kft., Gyula